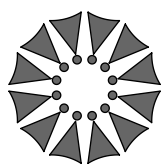

ÄRKA, MÄRKA, TEGUTSE

Käsiraamat soolise võrdõiguslikkuse seaduse
normide täitmiseks ja sugupoolte aspekti arvestamiseks
üldhariduskoolide õppe- ja kasvatustöös

Eesti Naisteühenduste Ümarlaua Sihtasutus

Tallinn 2012

Käsiraamat on valminud
Euroopa Sotsiaalfondi projekti
**"Ärka, märka, tegutse -
õpetaja ja kool teadlikuks soostereotüüpidest,
nende ületamise vajadusest ja
võimalustest hariduse ja töö valdkonnas"**
raames

Koostaja:
Ülle-Marike Papp

Kujundaja ja küljendaja:
Annika Mai Purje

Autoriõigus:
koostaja ning Eesti Naisteühenduste
Ümarlaua Sihtasutus, 2012

Euroopa Sotsiaalfond
Inimressursi arendamise rakenduskava
prioriteetne suund
"Pikk ja kvaliteetne tööelu"

Meede 1.3.5. "Soolise võrdõiguslikkuse edendamine"

ISBN 978-9949-30-792-0

SISUKORD

Sissejuhatus	5
1. SUGU JA HARIDUS – MÕISTED, PROBLEEMID JA EESMÄRGID	9
1.1. Võrdsus kui väärtus	10
1.2. Sooline võrdõiguslikkus	13
1.3. Sooline ebavõrdsus haridusvaldkonnas ja sellega seotud probleemid	14
1.4. Milles väljendub sooline võrdõiguslikkus hariduses	18
1.5. Sugu ja soolisus	19
1.6. Soosüsteem	22
1.7. Sooline sotsialiseerimine	28
1.8. Sooteadlikkus ja sooneutraalsus	34
1.9. Sooteadlik pedagoogika	36
2. MIDA ON OLULINE TEADA JA MÄRGATA SUGUPOOLTE ASPEKTIST ÜHISKONNAS JA HARIDUSES	39
2.1. Rahvusvaheline kogemus	40
2.2. Eesti olukord – sugude erinevusi rõhutav ja vastandav mentaliteet	44
2.3. Kool stereotüüpide taastootjana	53
2.4. Miks poisid koolist välja kukuvad?	54
3. MIDA ON OLULINE TEADA JA MÄRGATA SUGUPOOLTE ASPEKTIST KOOLIS?	59
3.1. Kool kui organisatsioon	59
3.2. Kool kui õppe-ja kasvatusasutus	60
4. MIDA TEHA KOOLIS, MILLE NIMEL JA KUIDAS – SAMMUD SOOTEADLIKU KASVATUSE JA PEDAGOOGIKA POOLE	65
4.1. Statistilised andmed soolise ebavõrdsuse ja erinevuste tuvastamiseks	66
4.2. Suhtlemine, käitumis- ja tegevusnormid – kooli kultuur	72
4.3. Andmed ja informatsioon õpilaste, õppetöö korralduse, õpitulemuste ja variõppekava kohta	75
4.4. Soovitused tegevusteks, mis aitavad soolist ebavõrdsust ja soosteretüüpe vähendada	85

5. KUIDAS TEGEVUSI SUGUPOOLTE ASPEKTI ARVESTAMISEKS KAVANDADA JA ELLU VIIA?	89
5.1. Soolise ebavõrdsuse küsimuste tõstatamine	89
5.2. Kavandamise eelduseks on sooteadlikkus	91
5.3. Kavandamise eelduseks on vajalike andmete ja teabe olemasolu	93
5.4. Kavandamise eelduseks on selgus soolise võrdõiguslikkuse eesmärkides	94
5.5. Kavandamine kui protsess	95
5.6. Kavandatu elluviimine	98
Lisa 1. Soolise võrdõiguslikkuse edendamise õigusraamistik	101
Lisa 2. Juhiseid kooliõpikute kvalitatiivseks analüüsiks soorollide kujutamise seisukohast	105
Lisa 3. Näidisküsimustik soolise võrdõiguslikkuse alaste teadmiste ja hoiakute väljaselgitamiseks	109

Ühelt poolt peaks haridus kohandama, sotsialiseerima, ette valmistama sotsiaalsete rollide täitmiseks, teiselt poolt aga ühiskonda muutma, rekonstrueerima, uut ühiskonda looma.

P. Kreitzberg

SISSEJUHATUS

Haridus ja sugu on kaks mõistet, mis argiteadvuses on igapäevale selged. Koolis on iga täiskasvanud inimene ise käinud ja teine on talle looduse poolt määratud. Tüdrukute ja poiste koolielust on suhteliselt kindel arusaam pea kõigil, kes hariduselus igapäevaselt osalevad – *tüdrukud on tublid ja vaiksed ja „poisid on poisid“, kelle jaoks kolm ongi koolipoisi hinne. Küll nad elus hakkama saavad... Tuleks veel mehed kooli, oleks kõik korras!*

Kas on ikka kõik nii lihtne?

Kuidas kool mõjutab tüdrukuid ja poisse ning neid rolle, mida nad hakkavad ühiskonnas täitma? Mis mõjutab nende tulevase eriala- ja ametivalikuid, nende majanduslikku olukorda ja heaolu? Kuidas kujunevad neist tublid kodanikud? Mida tähendab inimese õigus haridusele ja kes inimõiguste tagamise eest vastutab? Millistest õigustest jäävad ilma alaharitud noormehed ja neiud? Mida tähendab demokraatia esimesel kooliastmel ja kuidas seda õpetada? Mida tähendab võrdsus kui kõiki haridussaavutusi arvestatakse vaid pingeridadena?

Küsimusi on palju, aga nendest süvitsi rääkida pole kombeks saanud.

Levinud on veendumus, et sooliselt neutraalne haridus ja kasvatus tagab tüdrukute ja poiste võrdse kohtlemise ja õigluse. Õpilased on lapsed, kes peavad olema õpilase rollis ja läbima nõutud õppekava. Usutakse, et selles peitubki võrdne kohtlemine. Nagu näitab Eesti haridusstatistika, ei taga aga ühetaoline õpetus ja kasvatus võrdseid haridustulemusi kahe kõige suurema õpilaste grupi – soogruppide võrdluses.

Ettekujutus, et igasugune õpetus ja kasvatus on sooliselt neutraalne, on osutunud ekslikuks.

Poistele ja tüdrukutele saab koolis osaks erinev kohtlemine, tõestavad variõppe uuringud.

Ja seda väga lihtsalt põhjusel – õpilased ei käitu koolis ega mujalgi sootute olenditena, vaid eelkõige selliste tüdrukute ja poistena, kelleks neid on kasvatatud ja kasvatatakse. Õpetajate oletused sugudele iseloomulikest omadustest mõjutavad seda, kuidas eri soost õpilasi koheldakse, nendega räägitakse, milliseid ülesandeid jaotatakse ning milliste eesmärkide saavutamisele neid õhutatakse.

Inimõiguste ühte küsimust – kas kool kohtleb tütarlapsi ja poisse võrdselt ja õiglaselt, ei ole Eestis analüüsitud. Otsustes ja arvamustes jäädakse käibefraaside ja eelarvamuste tasemele. Haridusdiskussustes ei puudutata kuigi palju inimarengu ja ühiskonna arengu teemat, diskussioone pole teoreetiliste käsitluste osas. Pigem korratakse stereotüüpseid väljendeid, mis rõhutavad tüdrukute ja poiste justkui „looduse poolt ette määratud“ erinevusi.

Kuigi kooli peetakse sooneutraalseks, tõstatuvad ikka ja jälle küsimused, kus sugu ja soolisus on probleemi üheks aspektiks.

Miks poistel on väiksem õpimotivatsioon? Miks on koolis nii vähe meesõpetajaid? Miks on õpetajate palgatase madal? Miks tüdrukud on hakanud väljakutsuvalt käituma? Kas naisõpetajad on süüdi poiste väljalangevuses?

Arvukate kooli puudutavate probleemide puhul ei nähta nende seost Eesti ühiskonna soolise kihistumisega, patriarhaalsete väärtushoiakutega, levinud eelarvamuste ja stereotüüpsete soorollidega. Õpilaste puhul märgatakse nende individuaalseid erinevusi - isiksuslikke omadusi, taibukust, motivatsiooni ja hoiakuid, aga mitte niivõrd keskkonda ja ideoloogiaid, mis veel muid sotsiaalseid erinevusi kujundavad.

Eestis on selgunud, et koolikeskkonnas kehtivad soolised stereotüübid, mida kahtluse alla ei seata. Paljusid pedagooge iseloomustab sügav usk looduse poolt ettemääratud sotsiaalsetest suhetest, rollidest ja käitumismustritest.

Ja seda väga lihtsal põhjusel - puuduvad vastavad teadmised, sest soolise võrdõiguslikkuse eesmärkidest lähtuv kasvatus pole õpetajakoolituses olnud piisava tähelepanu all.

Argiteadvuse ja individuaalse kogemuse põhjal pole aga võimalik teha järeltõlki sotsiaalsete protsesside kohta. Ajal, kui teistes riikides hakati haridusvaldkonnas 1960.-tel aastatel läbi viima soouuringuid, oli Eesti suletud, kontrollitud ühiskond, kus kehtis võimulolijate poolt kehtestatud tõde, mis ei lubanudki sotsiaalsetesse nähtustesse süveneda.

1970.- te ja 1980.-te aastate kriitilised soouuringud USA-s ja Põhjamaades selgitasid, kuidas soostereotüübid ilmnisid kooli ruumikasutuses, õppematerjalides ja õpikutes, koolikultuuris kehtivates normides, suhtlemises – st. kooli formaalses ja mitteformaalses tegevuses. Naabermaal Soomes jõuti samuti ligi kolm aastakümnet tagasi samade tulemusteni – selgitati välja, millised on need tavad ja kombad, kirjutamata normid ja eelarvamused, mille abil ikka ja jälle rõhutati tüdrukute ja poiste erinevusi ning neile ka erinev staatus omistati.

Eestis veel selleteemalised haridusuuringud puuduvad, oletatakse, et kooli kohta on kõik teada ja et õpilaste edukus sõltub neist endist või perekonnast. Kus pole aga teaduslikku analüüsi, seal täidavad lüngad teadmistes isiklikud arvamused, usk ja müüdid.

21. sajandi alguseks on soouuringud hariduses kujunenud uurimisvaldkonnaks, mille probleemipüstitused on tulenenud praktilisest vajadusest kiiresti muutuvast maailmast

vähendada traditsioonilisi sotsiaal-kultuurilisi piiranguid isiksuse arengule. Need on eelkõige piirangud, mis lähtuvad soolistest eelarvamustest, soostereotüüpidest ja soolisest hierarhiast, mida enda ümber kogetakse. Uuringutulemustele toetudes püütakse luua tingimused kõigi õpilaste maksimaalseks eneserealiseerimiseks ja tüdrukute ning poiste võimete arenemiseks. Soouuringute käigus tehtud järelduste praktilise väljundina on välja kujunenud nn. *sootundlik pedagoogika* (ingl. *gender-sensitive education*) ja muudatused nii hariduspoliitikas kui ka õpetajakoolituses.

Õppimine on sotsiaalse konteksti ja kultuuriga seostuv tegevus. Oma korrektuuri riiklikes õppekavades püstitatud üllatesse eesmärkidesse teeb nii laiem ühiskond kui ka omandatava hariduse sisu ja koolis toimuv variõppekava, sh. kooli tegevuskultuur.

Ilma vastavate soolaste teadmisteta on õpetajatel kalduvus lähtuda kultuuriliselt stereotüüpsetest arusaamadest poiste ja tüdrukute kohta. Need tugevdavad ootusi tüdrukutele olla kenad ja usinad, poistele olla metsikud, kuid andekad, aga ometi peavad ju mõlematest saama eelkõige head kodanikud – julged, kõrge motivatsiooniga, koostööskustega, loovad, vastutustundlikud ja hoolivad.

Kooli- ja haridusjuhtide ning õpetajate teadlikkus soolisest ebavõrdsusest ja sellega kaasnevatest probleemidest on üheks oluliseks eelduseks iga kooli inimsõbralikumaks ja õpilasekeskemaks muutmisel.

Õpilastele sobiva õppekeskkonna kujundamist saavad mõjutada eelkõige kooli juhtkond ja õpetajaskond. Iga kool saab ise uurida süvitsi koolielus toimuvat, et mõista, kuidas ühiskonnas kehtivad arusaamad soorollidest avalduvad kooli argielus ja leida need tegurid, mis mõjutavad õpilaste sooliste identiteetide kujunemist. Need ilmnevad kooli füüsilises keskkonnas, mille kasutamise tegelikkuse määravad sageli poisid ja tüdrukud, teiseks kooli argielu määravates ametlikes dokumentides, sh. õppekavades ja juhendites, aga ka õpetajate ja õpilaste omavahelistes ja vastastikes suhetes.

Käsiraamatu sissejuhatavas osas tutvustatakse põhimõisteid ja lähtekohti, millele saab toetuda sooaspekti arvestamiseks koolielus, suunatakse lugeja mõtisklema teemal *sugu ja haridus* ning tutvustatakse rahvusvaheliselt püstitatud hariduseesmärke.

Teises osas tuuakse välja need aspektid kooli argielus, kus rahvusvaheliste uuringute põhjal tütarlaste ja poiste ebavõrdne kohtlemine kõige sagedamini ilmneb. Ühtlasi antakse ülevaade Eesti üldhariduskoolide õpetajate hoiakutest ja arvamustest seoses sooaspektidega koolis ja ühiskonnas enamlevinud soostereotüüpidest ning müütidest.

Kolmas osa sisaldab konkreetsemaid juhiseid selle kohta, mida märgata oma koolis, kuidas analüüsida võrdse kohtlemise normide täitmist ja mida pidada silmas sooteadliku õpetamis- ja kasvatusviiside ning soolise võrdõiguslikkuse seadusega sätestatud normide elluviimisel.

Neljas osa annab ülevaate vajalike andmete kogumisest ning viies samm-sammulised juhised sooteadliku lähenemise kavandamiseks ja elluviimiseks.

Käsiraamat peaks toetama arusaamu sellest, et igaüks saab oma suhtumise ja käitumise kaudu muuta paindlikumaks soorollide piire, edastades selliseid väärtusi ja hoiakuid, mis on poistele ja tüdrukutele vajalikud täisväärtuslikuks elamiseks demokraatlikus ühiskonnas. Loodame, et käsiraamat on omamoodi avastusõppeks ja teejuhiks ka seni ignoreeritud sooteadliku pedagoogika poole.

Kui käsiraamat äratav uudishimu ja suunab otsima soouuringute ja sooteadliku pedagoogika alaseid materjale, on täidetud ka selle kolmas eesmärk.

Juhendi väljatöötamisel on lähtutud Euroopa Liidu haridus- ja koolituspoliitika kaasaegsetest suundumustest, liikmesmaades ja teistes riikides läbiviidud uuringutest, parimatest kogemustest ning väljatöötatud juhendmaterjalidest.

On ilmselge, et sellest, kuidas kasvatatakse poisse ja kuidas tüdrukuid, sõltub nende tulevane töö ja pereelu, toimetulek ja heaolu. Aga sellest sõltub ka ühiskond, mida nad kujundama hakkavad. Kui me tahame kasvatada järgmisest põlvkonnast demokraatliku ühiskonna liikmeid, peab iga kool oma õpilastes kujundama hoiakud, mis lähtuvad inimõiguste austamisest ning kogu oma õppe- ja kasvatustöö ka sellel põhimõttel ellu viima.

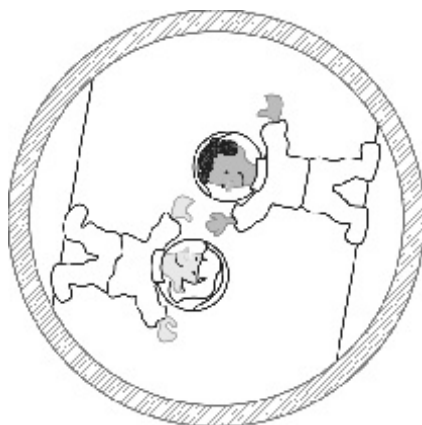

Hariduse tuum seisneb inimväärikuse mõistmises, arusaamises sellest, et iga inimene on väärtuslik ja ainulaadne.

See, kui hästi see praktikas toimib, väljendub üksikisiku ja ühiskonna tegudes.¹

I SUGU JA HARIDUS – MÕISTED, PROBLEEMID JA EESMÄRGID

Täna kooli astuvad õpilased hakkavad tööle valdkondades ja töökohtadel, mida me ei oska ette ennustada, kasutama tehnoloogiaid ja vahendeid, mida ei ole veel leiutatud, lahendama probleeme, mida täna veel ei nähta ega sõnastata. Kiired muutused poliitilistes, majanduslikes ja sotsiaalsetes süsteemides, töö- ja pereelus ning tehnoloogias on kõikide riikide ette seadnud jätkusuutlikkuse ülesande. Seda ülesannet peavad aitama täita ka koolid. Kooli õppima asuvad lapsed ei hakka õppima seal ainult lugemis- ja kirjutamisoskust, matemaatikat, keemiat, füüsikat ja kirjandust, aga ka seda, mida tähendab olla naine ja olla mees – olla inimene.

Kiired sotsiaal-majanduslikud muutused tingivad vajaduse muuta ka aegunud soorolle paindlikumaks, nii et järgmise põlvkonna naised ja mehed saaksid uutes situatsioonides tööturul uusi rolle võrdsetel alustel omaks võtta. See sõltub nii kogemuslikult omandatud sotsiaalsetest käitumismudelitest, koolist saadavatest eeskujudest kui ka seal viljeldavatest ideoloogiatest ja väärtustest.

Eesti haridusseadustes ja põhikooli ning gümnaasiumi riiklikes õppekavades sõnastatud kesksed väärtused on tüüpilised läänemaade demokraatlikele riikidele. Need toetuvad inimõiguste ja demokraatia ning euroopa ühiväärtustele. Üha olulisemaks ja tähtsamaks on muutumas sotsiaalse õigluse küsimused. Millised need on ja kuidas peaksid väljenduma nii õpilaste kui ka õpetajate käitumisviisides, õppekavades ja koolikeskkonnas, on jäänud seni iga kooli enda sõnastada. Ainul põhiväärtuste deklareerimisest ilmselt ei piisa – on vaja, et neid tähistatavatest sõnadest ka ühtemoodi aru saadaks ja nende põhimõtetele vastavalt ka käitutaks.

---

¹ Vasama, J. Tähtsam on silmale nähtamatu. Tallinna täiendõppekeskuse juubelikonverents 1. detsember 2006.

Kirjutisi ja sõnavõtte, kus esineksid koos neli koolielu põhikontseptsiooni – inimene, vabadus, võrdsus ja haridus, avalikku informatsiooni pole veel 2012. aastaks jõudnud. Kas on siin tegemist suletud ühiskonna mentaliteedi jätkumisega, või on mõistetel koolikeskkonnas hoopis teine tähendus (nt. vabaduse all mõeldakse õigust sätestatud norme rikkuda), on raske öelda. Ometi sõltub just selliste põhiküsimuste lahtimõtestamisest ja järgimisest ka õpilaste ja õpetajate heaolu ja koolimeeldivus.

1.1. Võrdsus kui väärtus

Eesti säästva arengu riiklik strateegia «Säästev Eesti 21» nagu ka kõikide muude riikide arengustrateegiad lähtuvad põhimõttest, et ühiskond saab areneda jätkusuutlikult, kui omavahel on tasakaalus majanduslik, looduslik- ja sotsiaalne keskkond.

Nende kolme sageli vastuoluliste suundumustega valdkondade keskmes on inimene ja inimese heaolu, kellest ühelt poolt sõltub kõigi valdkondade areng ja kes ise omakorda on kõigi kolme mõjuväljas.

Ükskõik, millises tähendusraamistikus inimest käsitleda - inimkapitalina, majandusressursina, põhiõiguste kandjana, väärtusena iseeneses, on üheks inimeseks olemise kvaliteedi (aga ka ühiskonna kvaliteedi) näitajaks võrdsuse/ebavõrdsuse kriteerium. Suure kihistumisastmega, ebavõrdseid ühiskondi ei peeta kuigi jätkusuutlikeks. See võrdsus ei tähenda kõigi ühesuguseks muutmist, või materiaalsete ressursside võrdset ümberjagamist, vaid väga lihtsat põhimõtet, et üks inimene pole rohkem või vähem inimene kui teine. Nagu ka põhimõtet, et üks sugu pole olulisem või vähemolulisem kui teine.

Ülalnimetatud põhimõtetele keegi vastu ei vaidle, küll aga tekitab ebalusi, kartusi ja võõristust sõnaühend „sooline võrdõiguslikkus“. Ainuüksi soolise ebavõrdsuse teema tõstatamises nähakse sageli kellegi „süüdistamist“, soogruppide vastandamist ja/või imporditud probleemi.

Nendel, kes arvavad, et see on midagi, mida nn. „Euroopa meilt ootab“, on teatud mõttes õigus, sest me ise oleme soovinud astuda ühendusse, mille **viieks põhiväärtuseks** on:

- inimväärikuse austamine,
- vabadus,
- demokraatia,
- võrdsus,
- õigusriik ja
- inimõiguste, kaasa arvatud vähemuste hulka kuuluvate isikute õiguste austamine.

Lepingus, millele Eesti alla kirjutas, on kinnitatud ühine nägemus ühiskonnast, kus valitsevad pluralism, mittediskrimineerimine, sallivus, õiglus, solidaarsus ning naiste ja meeste võrdsus.²

² Euroopa Liidu lepingu konsolideeritud versioon, art 2. Euroopa Liidu Teataja, C 83/13, 30.3.2010.
Allalaaditav: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0013:0046:ET:PDF>

Lähtutakse arusaamast, et majanduskasvu, tööhõive ja kahe kõige suurema sotsiaalse soogrupi võrdsuse (e. soolise võrdõiguslikkuse) vahel on otsene või kaudne seos. Selleni jõudmiseks ongi püstitatud ühise kohustusena muuhulgas ka soolise võrdõiguslikkuse ja lapse õiguste kaitse edendamine.³

Soolise võrdõiguslikkuse all ei peeta silmas vaid naissooga seotud teemasid.

Soolise võrdõiguslikkuse edendamise puhul arvestatakse sugupoolte erinevaid olukordi ja vajadusi.

Mees- ja naissoost elanikkonna grupid ei ole homogensed - mõlemas soogrupis on äärmiselt palju sotsiaal-demograafiliselt erinevaid alagruppe.

Eesti Arengufondi algatusel koostatud Eesti Kasvuvisioon 2018⁴ ühe võtmevaliku – „Ühiskonna väärtussüsteem“ raames on praeguses Eesti ühiskonnas ilmneva negatiivse tendentsina välja toodud soolise ebavõrdsuse süvenemine – soolise tasakaalu puudumine tippotsuste tegemisel, suur naiste ja meeste palgavahe, meeste lühem eluiga. Samas nähakse ette liikumine avatuma, kaasavana, inimväärikust tingimusteta hindava ja iga inimest enam toetava väärtusmaailma poole.

Sugude võrdsuse saavutamist eri taseme õppes on eesmärgina nimetatud Eesti haridusstrateegia 2020 sihtseisundi indikaatorite määratlemisel. Eestigi peab liikuma EL haridusministrite poolt seatud sihi suunas, mille kohaselt üliõpilaskonna koosseis peaks õppima asumisel, õppimise ajal ja lõpetamisel peegeldama ühiskonna soolist koosseisu.

Euroopa ühisväärtustele kui üldhariduskooli alusväärtustele viitab Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse⁵ paragrahv 3, Põhikooli riikliku õppekava⁶ paragrahv 2 ja Gümnaasiumi riikliku õppekava⁷ paragrahv 2. Samuti on viimatimainitud seadustes rõhutatud, et kogu õpilast ümbritseva vaimse, sotsiaalse ja füüsilise keskkonna kujundamisel korraldatakse koolielu inimõigusi ja demokraatiat austava ühiskonna mudelina, mida iseloomustavad kooliperes jagatud ja püsivad alusväärtused ning lähtumine ka soolise võrdõiguslikkuse põhimõtetest.

See tähendab, et õppimise jooksul peaks igaüks oma individuaalsed väärtused omandama just inimõigusi ja demokraatiat tunnistades ja tunnetades. Ainult siis saab rääkida, et seadustes deklareeritud väärtustest saaks mõjutatud ka tulevane ühiskond. Näiteks on võrdsuse põhimõtte aluseks nii hoolivuse kui ka usalduse edendamine. Võrdsus on ka kooli kui õppiva organisatsiooni üheks võtmeväärtuseks.

³ Ibid artikkel 3.

⁴ Eesti Kasvuvisioon 2018. Allalaaditav: <http://www.arengufond.ee/foresight/growth>

⁵ Põhikooli ja gümnaasiumiseadus (RT I 2010, 41, 240)

⁶ Põhikooli riiklik õppekava (RT I, 14.01.2011, 1)

⁷ Gümnaasiumi riiklik õppekava (RT I 2010, 6, 21)

Soomes, kelle haridustulemusi kõrgelt hinnatakse, on riikliku õppekava kohaselt hariduseväärtusalusteks järgmised viis väärtust:

- 1) *inimõigused,*
- 2) *võrdsus,*
- 3) *demokraatia,*
- 4) *looduse mitmekesisus ja keskkonna jätkusuutlikkus,*
- 5) *multikultuurilisuse arvestamine.*

Õppekava väärtuste peatükis on rõhutatud õpilaste erinevustega arvestamist ja soolise võrdõiguslikkuse edendamist, andes tüdrukutele ja poistele oskusi võrdsetel alustel oma õiguste ja kohustuste täitmiseks ühiskonnas, töö- ja pereelus.

Õppekava alusväärtused peavad olema lahti kirjutatud ja täpsustatud koolide õppekavades ning lülitatud hariduse eesmärkidesse ja sisusse ning kõigisse kooli tegevustesse.⁸

Soome koolisüsteemi võtmesõnaks on võrdsus ja nõue tagada kõigi õpilaste füüsiline, psühholoogiline ja sotsiaalne heaolu.

See tähendab, et igal Soome lapsel on võrdsed õpivõimalused, olenemata sellest, kus ta elab, mis soost ta on, millise sotsiaal-majandusliku või kultuurilise taustaga perest. Ühelt poolt tähendab võrdsus seda, et igale lapsele on kättesaadav kõrgetasemeline tasuta haridus - õpetamine, kõik õppevahendid, koolitoit, tervishoid, hambaravi ja koolisõidud ei lähe kodudele midagi maksma, aga ka seda, et sissepääsukatseid korraldatakse väga vähestes koolides või ainult teatud süvaprogrammiga eriklassidesse, näiteks muusikaklassidesse astumisel.

Soome hariduspoliitikas on kokku lepitud, et haridus peab edendama ka koosmeelt, vastutustunnet ja indiviidi õiguste ja vabaduste austamist – seda kõike õpilaste enesekindluse ja eneseväärikuse arendamise eesmärgil.

Arenenud demokraatiat iseloomustab see, kui võrd inimesed tajuvad ennast iseseisvatena, ühiskonda mõjutavatena, ennast teostavatena, eesmärke omavate ja endasse ning teistesse positiivselt suhtuvatena – ehk siis sisemiselt vabade ja võrdsetena.

Kahtlemata on keeruline ainult koolil tagada, et õpilased kujuneksid vabadeks ja võrdseteks, loovateks, mitmekülgeteks, sotsiaalselt küpseteks, erinevusi sallivateks, usaldusväärseteks ning oma eesmärke teadvustada ja saavutada oskavateks kodanikeks. Aga kool on ainsana selliseks institutsiooniks, kus uuele põlvkonnale selliseid väärtusi ja käitumisviise, mis ühiskonna jätkusuutlikku arengut suunavad, saab teadlikult õpetada.

See aga eeldab loobumist eelarvamustest, soolistest stereotüüpidest ning naiste ja meeste, poiste ja tüdrukute võrdse kohtlemise põhimõtete mõistmist ja teadlikku järgimist.

⁸ Finnish National Board of Education. National Core Curriculum for Basic Education, 2004.
Allalaaditav: http://www.oph.fi/download/47671_core_curricula_basic_education_1.pdf

Eesti keeles on mõistepaarideks

- erinevus – sarnasus
- ebavõrdsus – võrdsus

Soolise ebavõrdsuse vähendamine ei tähenda kõigi inimeste ühesuguseks muutmist.

Euroopalikus kultuuriruumis peetakse hariduses oluliseks järgmisi põhimõtteid:

- Hariduse hea kvaliteedi tagab egalitaarne/võrdväärne, kaasav haridus, mis aitab varakult vältida edasijõudmatust ja milles õpitulemused ei sõltu sotsiaal-majanduslikku gruppi kuulumisest.
- Lapse ja noore õppimisvõime määravad olulisel määral õpetaja meetodid ja tema suhtlemise laad.
- Koolitatus ja õpetatus on eelkõige pedagoogika, mitte niivõrd üksikisiku andekuse või koolivalmiduse küsimus.
- Õppimisvõime ei sõltu bioloogilisest soost, võib aga olla mõjutatud nn. sotsiaalsest soost ning sugudevahelistest domineerimis- ja alluvussuhetest.

1.2. Sooline võrdõiguslikkus

Sooline võrdõiguslikkus e. naiste ja meeste õiguste, võimaluste, kohustuste ja vastutuste võrdsus kõigis ühiskonnaelu valdkondades on üldine hüve.⁹ See on inimõiguste küsimus, mis on vahetult seotud demokraatia ja õigluse ning ühiskonna- ja inimarenguga. Mõiste „sooline võrdõiguslikkus“ on mitmeaspektne – see sisaldab nii majanduslikku, kultuurilist kui sotsiaalset mõõdet. Neist olulisemateks on näiteks

- võrdne õigus haridusele kui tööturul kujunevat olukorda kõige enam mõjutav aspekt,
- võrdsed õigused ja võimalused ning osalemine tööturul, mis on vahetult seotud ettekujutustega naise ja mehe rollidest töö- ja pereelus,
- naiste ja meeste poolt tehtava töö iseloom ja nende tööde tasustamine, milles peegelduvad naiste ja meeste erinevad olukorrad ja elutingimused,
- naiste ja meeste osakaal ühiskonna kõigi valdkondade otsustustasanditel.

Meeste ja naiste erinevad positsioonid ja staatus ühiskonna struktuuris näitavad, et soolise ebavõrdsuse puhul on tegemist sotsiaalse probleemiga, mida ei saa lahendada üksikindiviidide tasemel

Sugude võrdsuse küsimused on juba üle viie aastakümne üheks oluliseks demokraatia indikaatoriks, rahvusvaheliste tippkohtumiste teemaks ning ÜRO ja Euroopa Liidu poliitikate eesmärgiks.

⁹ Soolise võrdõiguslikkuse seadus (RT I 2004, 27, 181)

Euroopa Liidu soolise võrdõiguslikkuse poliitika konkreetseteks eesmärkideks on:

- arendada ja parandada esindus- ja osalusdemokraatiat,
- saavutada üksikisikute majanduslik sõltumatus,
- võidelda naiste õigusi, vabadust ja inimväärikust piiravate nähtustega ning
- **määratleda hariduse, teaduse ja meedia sisu ning funktsioonid ühiskonna moderniseerimisel – sooliste eelarvamuste ja stereotüüpide vähendamisel.**

Eestis on soolise võrdõiguslikkuse seadusega¹⁰ sätestatud kõik Euroopa Liidus soolise võrdõiguslikkuse ja tasakaalustatuma ühiskonna saavutamiseks kasutatavad lähenemisviisid ja strateegiad:

- tagatud isikutele võimalus oma õiguste kaitsmiseks naiste ja meeste võrdse kohtlemise põhimõtte rikkumisel,
- sätestatud võimalused ajutiste erimeetmete rakendamiseks, et vähendada väljakujunenud soolist ebavõrdsust ja kihistumist ning
- sätestatud kohustus kõikide poliitikate ja tegevuste juures arvestada sugupoolte aspektiga – st, naiste ja meeste erinevate vajaduste ja huvidega, silmas pidades seejuures nende kohustuste, vastutuste, õiguste ja võimaluste võrdsuse saavutamist.

Naiste ja meeste võrdse kohtlemise tagamine, milleks on kohustatud¹¹ ka kõik koolid ja haridusasutused, on suunatud otsese ja kaudse diskrimineerimise vältimisele ja sellise olukorra saavutamisele, kus poisid ja tüdrukud, naised ja mehed teevad oma huviala-, haridus- ja karjäärivalikud individuaalselt, mitte sooliste eelarvamuste ja stereotüüpsete hoiakute alusel. Võrdse kohtlemise põhimõtte rakendamine võrdsete võimaluste loomiseks eeldab olukorra analüüsimist sugupoolte aspektist, tüdrukute ja poiste, naiste ja meeste vajaduste ja võimaluste väljaselgitamist.

Seadusnormide täitmine eeldab nende sisulist mõistmist, kivilinenud arusaamade muutmist ja selgust normide eesmärkides.

1.3. Sooline ebavõrdsus haridusvaldkonnas ja sellega seotud probleemid

Eesti tööturg on silmnähtavalt jagunenud naiste ja meeste valdkondadeks ja ametiteks.

Kogu tööturu soolist jagunemist ilmestab ka näiteks see, et Eesti üldhariduskoolides töötas 2011/2012 õppeaastal kokku 14 263 õpetajat, neist 85,5 protsenti naisi. Meesõpetajate osakaal suureneb kõrgematel haridusastmetel (kui alg- ja põhihariduses moodustavad naised õpetajatest 94 %, siis keskkhariduses on nende osakaaluks 78 % ja kõrghariduses 48 %).

¹⁰ Soolise võrdõiguslikkuse seadus (RT I 2004, 27, 181)

¹¹ Ibid

Eestis ilmnevad suured statistilised erinevused poiste ja tüdrukute õpiedukuses, naiste ja meeste osalemises eri taseme ja eri valdkondade hariduses.¹² Uuringutest on selgunud, et koolides kasutatavate erinevate õppeainete ja eri tasemetega õpikud konstrueerivad ja kannavad edasi stereotüüpseid soorolle, ei peegelda võrdväärselt naiste ja meeste kogemusi ega õpeta tänapäeva maailmavaadet inimõigustest ning naiste ja meeste rollijaotustest.¹³ Paljud uuringud viitavad ka sellele, et õpetus ja kasvatus ei ole kunagi sooliselt neutraalsed ega mõju ühtviisi ja õiglaselt poistele ja tüdrukutele¹⁴, vaid vastandavad ja süvendavad sotsiaalseid sugudevahelisi erinevusi.

Et mitte koormata käesolevat käsiraamatut arvuliste faktidega, on allpool nimetatud need valdkonnad, kus sooline disproportsioon kõige selgemalt väljendub:

- Õpinguid katkestavad sagedamini poisid kui tüdrukud.
- Põhikoolijärgsed haridusvalikud on väga erinevad.¹⁵
- Gümnaasiumis väheneb poiste osatähtsus järsult võrreldes põhikooliga.
- Põhikoolijärgselt liiguvad kutseharidusse pigem poisid, keskkariduse järgselt aga tüdrukud.
- Kutseõppesse suundumisel on valikud traditsiooniliselt sooliselt jagunenud.¹⁶
- Pikendatud õppe ja erivajadustega laste põhikooliklassides on ülekaalus poisid.
- Gümnaasiumijärgsed haridusvalikud on sooliselt määratletud.¹⁷
- Kõrghariduses õpib ja selle omandab rohkem naisi kui mehi.
- Kõrgkoolide professorite hulgas on ülekaalus mehed.
- Alaharitude hulgas on rohkem mehi kui naisi.

Stereotüüpsed, traditsiooniliselt väljakujunenud soorollide kohased haridusvalikud põhjustavad soolise segregatsiooni tööturul, mis omakorda tingib naiste ja meeste töötasude erinevuse ning on takistuseks indiviidide majandusliku sõltumatuse saavutamisele. Kui näiteks naistel on traditsioonide, stereotüüpide ja ühiskondlike ootuste tõttu piiratum liikumine tehnilistele ja täppisteadusega seotud erialadele, jäävad nad neil erialadel kõrvale ka tööturul. Erialad, kus valdavalt domineerivad naised, kipuvad olema vähemtasuvad ja madalama prestiižiga.

Haridusasutused on kujunenud institutsioonideks, kus soolisi erinevusi ning ebavõrdsusi pidevalt (taas)toodetakse. Neis toimub poiste ja tüdrukute sotsialiseerimine, mis sõltub nii õpetajatepoolsetest stereotüüpsetest suhtumistest õpilastesse, õppeainetega vahendatud arusaamadest naistest ja meestest kui ka kogu personali rollimudelitest.¹⁸ Kuigi kasvatajad ja

¹² Naised ja mehed. Tallinn: Statistikaamet, 2007.

¹³ Soorollid õppekirjanduses. Tartu Ülikool, 2002. Allalaaditav: <http://www.enut.ee/lisa/soorollid.pdf>

¹⁴ Gordon, Tuula. 2004. Sata pientä sääntää...“ sukupuoli koulun arjessa. Allalaaditav: <http://www.edu.fi/julkaisut/netkoulutusoppi.pdf>

¹⁵ nt. 2008. a siirdus põhikooli lõpetanud neidudest, kes samal aastal edasi õppisid, gümnaasiumisse ligi 80%, noormeestest aga alla 60%.

¹⁶ Noormehed valivad sõidukite paranduse ja hoolduse, elektroonika ja automaatika, mehaanika ja metallitöö, tütarlapsed aga majutusteeninduse, hulgi- ja jaekaubanduse, toiduainetöötluste ja –tootmise ning kodumajanduse. Ainult ehituse ja kokanduse erialadel nii selget sooliselt määratletavat piiri ei ole.

¹⁷ Noormehed valivad õppimiseks tehnika, tootmise ja ehituse ning loodus- ja täppisteaduste valdkonnad, tütarlapsed sotsiaaltöö, hariduse, tervise, äranduse ja õiguse valdkonnad.

¹⁸ Pysäytyskuvia. Sukupuoli ja seksuaalisuus nuorten elämässä ja koulun arjessa, 2006.

õpetajad arvavad, et nad toimivad sooliselt neutraalselt, on selgunud, et poisid saavad näiteks võrreldes tüdrukutega rohkem tähelepanu ja et õpilase soost sõltub sageli see, milliseid sotsiaalseid sanktsioone rakendatakse, millist käitumist temalt oodatakse¹⁹ jms. Kõik, mis koolis toimub, mõjutab otseselt seda, milliseid ressursse tööturule ja isiklikku ellu kaasa saadakse.

1.3.1 Meesõpetajate vähesus koolides

Eestis on tõstatatud meesõpetajate puudumise teema. Probleem pole meie riigile ainuomane. Vahe on vaid selles, et kui lääneriikides käsitletakse seda tööturu soolise segregatsiooni (nn. naiste ja meeste töödeks eristamine) vähendamise ja erialavalikute teadliku suunamise kontekstis, siis meie avalikku ruumi jõuavad seisukohad, millest hästi ei selgu, mille nimel seda probleemi soovitakse lahendada. Nii ongi täpsustamata, kas meesõpetajalt kui selliselt oodatakse lihtsalt meheks olemise rollimudeli funktsiooni täitmist, täpsustamata seejuures, mida need mudelid peaksid edastama, oodatakse, et meesõpetajad täidavad surrogaatide ülesandeid või loodetakse, et maskuliinsete konventsioonide ja traditsioonilise mehelikkuse taastootmise käigus suudetakse poisse senisest motiveeritumalt õppima panna.

Soov saada senisest rohkem mehi õpetajaskonda tähendab avalikus arvamuses levinud eeldust ja oletust, et mehed õpetavad teisiti kui naisõpetajad (erinevuse rõhutamine), et tütarlapsed ja poisid reageerivad erinevalt ja „paremini“ samast soost õpetaja tegevusele, et meesõpetajaid iseloomustaks nagu midagi ühtset ja unikaalset seoses maskuliinsusega. Haridusvaldkonnas tehtud uuringud selliseid hüpoteese ei kinnita.²⁰

Ainuüksi viis, kuidas Eestis meesõpetajate vähesusest räägitakse, näitab seda, kuidas nais- ja meessugu konstrueeritakse essentsialistlikult - erinevusi rõhutades, vastandades ja oletades, et kõik mehed omavahel ja kõik naised omavahel on ühesugused. Lisaks ei arvestata seda, et on väga palju naissoost õpetajaid, kelle aines ka poisid hästi edasi jõuavad. Ühiskonda jõuab sõnum, mis õpetajaskonna naisõpetajaid alavääristab ja süüdistab.

Meesõpetajate vähesuse põhjusteks on kaasajal see, et

- veel on piisavalt majanduslikult tulusamaid töökohti, nt. infrastruktuuriga seotud valdkondades – ehituses, tootmises,
- muude tegevusvaldkondade staatus on kõrgem kui haridusvaldkonnal,
- haridust nähakse eelarvamuslikult ja stereotüüpselt nn. naiste tööna, mis ei sobi tõelisele mehele,
- poisse kukub haridussüsteemist rohkem välja kui tüdrukuid ja nii väheneb ka nende hulk, kes ehk õpetajaharidusse kandideeriksid.

¹⁹ Bussey, K. & Bandura, A. Sotsiaalse soo kujunemise ja toimimise sotsiaalkognitiivne teooria. Rmt. Soopsühholoogia. A. Eagly, A. Beall, R. Sternberg (toim). Tallinn: Külim, 2008.

²⁰ Ashley, M. Role models, classroom leadership and the gendered battle for hearts and minds .Paper presented at the Annual Conference of the British Educational Research Association, University of Exeter, England, 12-14 September 2002. BERA Symposium: Gender and Primary School Teachers: Role Models, Recruitment and Retention. Allalaaditav: <http://www.leeds.ac.uk/educol/documents/00002244.htm>

1.3.2. Poiste vähesem õpimotivatsioon ja haridussüsteemist väljalangemine, tütarlaste stress ja pinged

Kuigi on selge, et mitte kõiki poisse ei iseloomusta vähene õpimotivatsioon, nagu ka kõik tütarlapsed pole usinad õppijad, on siiski Eesti avalikkuses teadvustatud nn. „poiste kriis“ - nende suurem väljalangevus ja suurem osakaal alaharitud hulgas. Samas on jäänud uurimata, avamata põhjused: kuivõrd on tegemist sotsiaal-majanduslike, kuivõrd soolisusega seotud teguritega. Nii näiteks on muude maade uuringutes selgunud hoopis, et edasijõudmatus on seotud sotsiaalsesse kihti kuulamise, etnilise päritolu ja muude teguritega. Poiste „kriisi“ küsimuses on aga arvukaid uuringuid, millest selgub, et see peitub ühiskonnas valitsevas mentaliteedis rohkem kui konkreetsete poiste käitumises.

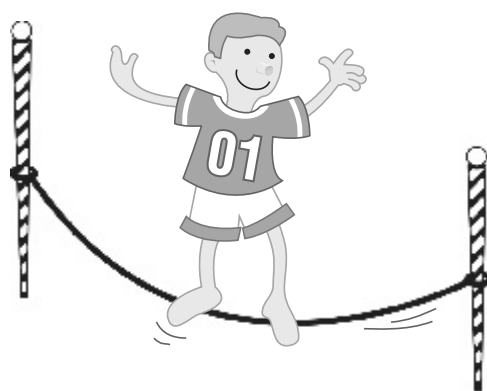

Õpetaja sugu ei määra poiste õpimotivatsiooni ega väljalangemist.

Poisid ei samasta endid sooliselt meesõpetajatega ega tütarlapsed naisõpetajatega, vaid hoopis omavanustega.

Õpilaste endi arvates eelistatakse kompetentset naisõpetajat ebakompetentsele meesõpetajale.²¹

Teismeeas tütarlapsed, kes koolis esmapilgul paremini hakkama saavad, on koolipingete tõttu depressiivsemad ja maksavad oma õpiedukuse eest tervisega. Neil esineb tunduvalt rohkem kui poistel pea- ja kõhuvalusid, ärevus- ja psüühikahäireid, väsimust. Tütarlapsed on rohkem stressis kui poisid ja madalama enesehinnanguga.^{22, 23, 24} Need ilmingud jäävad enamasti koolide poolt märkamata.

²¹ Ashley, M. Role models, classroom leadership and the gendered battle for hearts and minds. Paper presented at the Annual Conference of the British Educational Research Association, University of Exeter, England, 12-14 September 2002. BERA Symposium: Gender and Primary School Teachers: Role Models, Recruitment and Retention.

Allalaaditav: <http://www.leeds.ac.uk/educol/documents/00002244.htm>

²² Veisson, M., Ruus, V.-R., Sarv, E.-S., Ots, L., Leino, M., Veisson, A. Eesti kool 21. sajandi algul: kool kui arengukeskkond ja õpilase toimetulek. Tallinn: TLÜ, 2007.

²³ Kruusvall, J., Tomson, L. Tallinna kuue linnaosa koolide 8. klasside õpilaste turvalisuse ja riskikäitumise uuringu tulemused. Tallinn: Tallinna Sotsiaal- ja Tervishoiuamet. TpedÜ sotsioloogia osakond, 2004.

²⁴ SEYLE. Õpilaste ja õpetajate baasuuringu tulemused. Vaimne tervis ja riskikäitumine. Tallinn, 2011.

1.4. Milles väljendub sooline võrdõiguslikkus hariduses?

Ülemaailmselt peetakse soolise võrdõiguslikkuse indikaatoriks haridussektoris poiste ja tüdrukute suhtarvu hariduses osalejate ja koolilõpetajate hulgas kõikidel haridustasanditel. Paljudes Euroopa riikides jääb gümnaasiumis ja kõrgkoolis käivate poiste arv tüdrukute omale alla ja seega on peamiseks eesmärgiks poiste ja tüdrukute võrdse osaluse ja hariduse omandamise saavutamine.

Samal ajal varjavad *üldised* võrdsed osalusmäärad siiski kehtivaid ebavõrdsusi konkreetsetes valdkondades: isegi kui tasakaal on saavutatud kvantitatiivselt, esineb jätkuvalt kvalitatiivne ebavõrdsus kõrgematel haridustasemetel, kuna tüdrukuid ja poisse "suunatakse" erinevatele erialadele. Näiteks on tüdrukute osalus tüüpiliselt madalam infotehnoloogia erialadel ja poisse on vähem humanitaar-, haridus- ja kultuurierialadel, paljudes riikides ka meditsiinis ja sotsiaaltöö erialal.

Sooline võrdõiguslikkus hariduses tähendab:

1. **Võrdne juurdepääs** kõikidele haridusastmetele ja –valdkondadele, mis peaks tagama võrdsed võimalused saada formaalset ja mitteformaalset haridust. Tegelik olukorra mõõtmiseks arvestatakse tegelikku osalemist.
2. **Võrdsed võimalused** haridusprotsessis tähendavad seda, et lisaks samale õppekavale ja samade ainete õppimisele kasutatakse selliseid õppemeetodeid ja –materjale, mis on vabad soolistest stereotüüpidest ja stereotüüpsetest soorollidest ning arvestatakse erinevustega mõlemast soost õpilaste õpistiilides.
3. **Võrdsed haridustulemused** on saavutatud siis, kui haridustee pikkus, akadeemiline kvalifikatsioon, diplomid jms. ei erine sugude lõikes.
4. **Võrdne omandatud staatus peale haridussüsteemi**, mis ilmneb karjäärivõimalustes, osalustes, õigustes, vastutustes, kohustustes, ressurssides jms.

Soolise võrdõiguslikkuse eesmärk hariduses on tütarlaste ja poiste võrdsete võimaluste ja võrdsete haridustulemuste saavutamine.

Euroopa Liidus lähtutakse seisukohast, et **igasugune kooli poolelijätmine enne keskhariduse omandamist on vastuolus võrdsete võimaluste põhimõttega.**

Soolise võrdõiguslikkuse saavutamist hariduses analüüsitakse Euroopa Liidus konkreetsete näitajate alusel²⁵, lisaks jälgitakse sellised küsimusi nagu soolise võrdõiguslikkuse edendamine,

²⁵ Euroopa Komisjoni teatis. Näitajate ja sihttasemete ühtne raamistik, mille alusel hinnatakse Lissaboni eesmärkide elluviimisel saavutatut hariduse ja koolituse valdkonnas /* KOM/2007/0061 lõplik */
Allalaaditav: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2007:0061:FIN:ET:HTML>

vähemusrahvuste integreerimine, puuetega inimeste kaasamine, piirkondlike erinevuste vähendamine jne.

Saavutuste hindamisel kasutatavad põhinäitajad on

- osavõtt koolieelsest õppes,
- erivajadustega õpilaste haridus,
- kooli poolelijättnute arv.

Võimaluste võrdsust analüüsitakse, jaotades andmed lisaks sugupoolele ka vanuse ja õpilaste sotsiaalmajandusliku tausta põhjal.

Sooline ebavõrdsus ilmnebki sellistes sotsiaalsetes soolistes erinevustes, mida enamasti vastandatakse ja erinevalt väärtustatakse ning ekslikult looduse poolt etteantuks ja muutumatuteks peetakse, tegelikult aga ajas ja kultuuris muutuvad ja muudetavad on. Kogu soolise ebavõrdsuse ja soolise võrdõiguslikkuse teema käsitlemisel on aastakümnete jooksul välja kujunenud oma terminoloogia ja mõisted.

1.5. Sugu ja soolisus

Sugu on igas ühiskonnas nii oluline põhikategooria, et selle alusel jagatakse enamuses riikides inimesed kahte kõige suuremasse sotsiaalsesse rühma.²⁶ Igale isikule omistatakse sookategooria alates sünnist vastavalt tema bioloogilistele sootunnustele.

Kuigi soo ja soolisuse mõisted tunduvad olevat lihtsad ja arusaadavad igale lapselegi, on sotsiaalteaduslikust aspektist tegemist vägagi keeruka, mitmetahulise ja pidevalt muutuva tähendussisuga kategooriaga. Kõige levinumas tähenduses on sugu üheks inimese sotsiaaldemograafiliseks tunnuseks, kategooriaks, mille alusel saab võrrelda statistilisi andmeid, aga mitte ainult.

Kuigi bioloogiliste tunnuste alusel saab tavaliselt jagadagi inimesed kahte eraldi rühma, tähistatakse soolisuse mõistega ka **mehelikkust ja naiselikkust** – sotsiaalselt ja kultuuriliselt kokkulepitud arusaamu sellest, mida ühele või teisele soogrupile omaseks või kohaseks peetakse.

Selleks, et eristada soo mõiste bioloogilist ja sotsiaalset aspekti, kasutataksegi sotsiaalse soo või sotsiaalse sugupoole mõistet. Inglise keeles on nende tähenduste eristamiseks kaks terminit – sex (kui bioloogiline sugu) ja gender (sotsiaalne sugu). Just viimases tähenduses kasutatakse soo mõistet ka käesolevas juhendmaterjalis üldmõistena, mitte konkreetselt inimese kindla bioloogilise tunnuseksena.

²⁶ Transseksuaalid on bioloogiliselt meessoost või naissoost isikud, kes ajendatuna vastuolust oma sookuluvuse ja kujunenud identiteedi vahel, teevad läbi soovahetusoperatsiooni, muutes nii oma sootunnuseid ja sookuluvust, kooskõlastades nii oma bioloogilise sookategooria ja sooidentiteedi. Transvestiidid, jäädes oma sookuluvuse juurde, käituvad ja riietuvad aeg-ajalt vastassoole kohaselt; nad ületavad küll sugupoole piire, kuid nad ei vaheta oma sookategooriat jäädavalt. On näiteks ühiskondi, kus soolisuse määratlemisele lisandub ka vanus.

Sotsiaalse soo mõiste osutab kõigele, mis assotsieerub kellegi soolisusega antud ühiskonnas. See hõlmab rolle, tegevusi, eelistusi ja teisi tunnuseid, mis on või mida ühiskond eeldab olevat tüüpilised meestele või naistele ning samuti sugudevahelisi võimusuhteid.

- **Bioloogiline sugu (ingl. k. sex) – naiste ja meeste anatoomilised, füsioloogilised ja geneetilised erinevused.**
- **Sotsiaalne sugu (ingl. k. gender) – isiku enda ja teistega jagatud arusaam sellest, mida peetakse ühiskonnas naiselikuks või mehelikuks ning ühiskonnapoolsed ootused naiseks ja meheks olemisele, soorollid ja naiste-meeste vahelised domineerimis- ja allumissuhted.**

Mehe sookategoriale kohaseks peetavaid käitumisi nimetatakse maskuliinsusteks ja naise sookategoriale vastavaks peetavaid feminiinsusteks. Maskuliinsus ja feminiinsus ei ole indiviidi fikseeritud kehalised olemused või kindlate iseloomujoonte kogumid, vaid sotsiaalses tegevuses kujundatud kogum praktikaid, mis erinevad vastavalt sotsiaalsetele tingimustele ja sugudevahelistele suhetele.

Tähendused, mida (sotsiaalsetele) sugudele omistatakse, pole muutumatud ja kindlad, need varieeruvad mitte ainult vastavalt kultuurilisele ja ajaloolisele kontekstile, vaid ka olukordadele ja situatsioonidele.

Muutunud on ju näiteks soonormid, mille kohaselt sadakond aastat tagasi ei peetud oluliseks anda naistele kõrgemat haridust või lubada neid valima ja valitud olema. Tänapäeval tähtsustatakse varasemast üha enam isadust kui ühte meheksolemise tunnust.

Inimese sugu määrab olulisel määral selle, kuidas temaga käitutakse ja millised ootused ja eesmärgid ta endale seab. Soo kategooria on rahvuse ja kultuuriga võrdväärne kategooria, sest määrab samuti ära, millise hariduse inimene saab, millise elukäigu valib, millise töö ja millise palga saab. Ei ole mingit valdkonda, kust soo kategooria puuduks või kus see, kas inimene on naine või mees ei mängiks mingit rolli. Kes väites kahtleb, peaks vaatama erinevaid koondstatistikaid, milles peegelduvad naiste ja meeste elude erinevused.²⁷

- **Bioloogilised erinevused:** *on kindlad ja püsivad, ei muutu aja jooksul ja erinevates kultuurides.*
- **Sotsiaalsed erinevused:** *on kujunenud ühiskondlike suhete ajaloos, on muudetavad, muutuvad aja jooksul ja erinevates kultuurides.*

²⁷ Mehe kodu on maailm, naise maailm on kodu? Tallinn: Statistikaamet, 2011.
Allalaaditav: http://www.stat.ee/publication-download-pdf?publication_id=25640;
Naised ja mehed. Statistikaamet. Tallinn, 2006.

Oma sotsiaal-kultuurilises tähenduses on sugu ja soolisuus kujunenud ka üldmõisteks, kategooriaks, mille alusel mitte ainult inimesi, vaid ka muid ühiselu aspekte iseloomustatakse naiselikkuse ja mehelikkuse (feminiinsuse – maskuliinsuse) skaalal. Sellisena on soo mõiste palju tähendusrikkam kui näiliselt lihtsad ja vastanduvad mõistepaarid *naine-mees* või *naised-mehed*.

Tuleb aga alati silmas pidada, et feminiinsus ei kaasne automaatselt naiseks olemisega ja maskuliinsus meheks olemisega.

Eesti ühiskonnas kehtivad traditsioonilised stereotüüpsed arusaamad naistele ja meestele sobivate ametite, tegevuste ja omaduste kohta,²⁸ mis on omaks võetud suure osa õpetajate ja haridustegelaste poolt.²⁹

Nähtuse olemuse avab P.Bourdieu järgmiselt:

„Sugudevaheline jaotus tundub olevat „asjade loomuses“, kõneldes sellest kui millestki normaalsest, loomulikust, peaaegu vältimatust: see esineb ühtaegu objektiivsena asjades kogu ühiskonnas ning kehadesse sisse kodeerituna, toimides taju-, mõtte- ja tegutsemis-skeemide süsteemidena.

Sugude vaheline bioloogiline erinevus, st erinevus mehe ja naise keha vahel ning täpsemalt anatoomiline erinevus suguorganite vahel võib seega muutuda sugupoolte vahel sotsiaalselt loodud erinevuse, eriti soopõhise tööjaotuse loomulikuks põhjenduseks.”³⁰

Inimese soolisuuse ja **soolise identiteedi kujunemine ja kujundamine** sotsialiseerimise käigus toetub suures osas just vastavalt arusaamadele ühiskondlikult aktsepteeritud ja ootuspärasest soole kohasest käitumisest ja sellega seotud omadustest, õigustest, kohustustest, vastutustest ja võimalustest.

Soolise kihistumise ja soolise ebavõrdsuse mõisted viitavad erinevate ressursside (materiaalsed, ajalised, informatsioonilised, võim jne.), sotsiaalsete kohustuste ning vastutuste, õiguste ja võimaluste ebavõrdsele jagunemisele ühiskonna kahe suurema sotsiaalse grupi - meeste ja naiste vahel.

Sooline kihistumine tähendab inimeste sotsiaalse staatuse kujunemist tema soo alusel. Kuigi tingimused on näiliselt kõigile ühesugused, on tüdrukute ja poiste, naiste ja meeste võimalused erinevad eelkõige kehtivate normide, tavade ja ühiskonna poolt heakskiidetud käitumismustrite tõttu. Nii näiteks on naiste karjäär suurema tõenäosusega meeste omast aeglasem, lühem ja/või

²⁸ Soolise võrdõiguslikkuse monitooring, Sotsiaalministeerium, 2005.
Allalaaditav:http://www.ut.ee/gender/pdf/SVmonitooring_2005.pdf

²⁹ Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks. Artiklikogumik. Toim. Ü.-M. Papp. Tallinn: Eesti Naisteühenduste Ümarlause Sihtasutus, 2012. Allalaaditav: http://www.enu.ee/lisa/468_Kas_opilased_voi_poisid_ja_tydrukud_Artiklikogumik.pdf

³⁰ Bourdieu, P. Meeste domineerimine. Tallinn: Varrak, 2005.

katkendlikum ning keskmine sissetulek meestega võrreldes madalam, vaesusrisk suurem.

Erinevused naiste ja meeste käitumises, sotsiaalsetes rollides, õigustes, kohustustes, vastutustes ja võimalustes ei tulene muutumatutest bioloogilis-füsioloogilistest erinevustest, vaid on sotsiaalselt konstrueeritud – seega võib öelda, et nii inividid kui ka kõik ühiskonna institutsioonid, protsessid, praktikad, sümbolid ja muud tegurid toodavad ja hoiavad alal soopõhiseid erinevusi ja tihti ka soolist ebavõrdsust.

Haridus näiteks võib küll tunduda sooliselt neutraalne, aga see ei tähenda, et õpilased või pedagoogid käituksid sootute olenditena.

Käsiraamatus on mõisteid „sugu“, „sugupool“, „soolitus“ kasutatud peamiselt sotsiaalse soo tähenduses.

Statistiliste andmete kogumisel tähistab soo kategooria inimeste sotsiaal-demograafilist tunnust.

Allpool on avatud veel mõned soouurimustes ja sooteadlikus pedagoogikas kasutatavad mõisted, mille tähendust on oluline teada – soosüsteem, soorollid, soostereotüübid ja sooideoloogia ning näidatud, kuidas need põhjustavad soolise eraldatuse, vastandamise ning sugude erineva väärtustamise ja soolise kihistumise ühiskonnas.

1.6. Soosüsteem

Soosüsteemi³¹ mõistega tähistatakse neid ühiskonnaliikmete harjumuspäraseid tegutsemis- ning mõtlemisviise, mis loovad, taasloovad ning normaliseerivad ja õigustavad naiste ja meeste vahelisi võimusuhteid.³²

Soosüsteem e. sugudevaheliste suhete korraldus väljendub reaalses tegelikkuses, mida käsitletakse normaalse ning justkui etteantuna pea kõikide sotsiaalsete institutsioonide poolt – perekonnas, haridusasutustes, ettevõtetes ja organisatsioonides, meedias ja meelelahutuses, poliitikas. Traditsiooniliselt väljendub soosüsteem meessoo domineerimises ja naissoo madalamas sotsiaalses staatuses - mehe käsitlemises sotsiaalse normina. See tähendab, et sotsiaalsed struktuurid, süsteemid ja poliitikavaldkonnad ei ole sooliselt neutraalsed, vaid lähtuvad meeste kogemusest, arvestamata, et naiste ja meeste ressursid, vajadused ja eelistused ei ole ühesugused.

³¹ Erinevad uurijad kasutavad ka mõisteid nagu *sooleping* (Hirdman) Vt. Norlander, K. Some reflections on gender relations. Paper, presented at Gender and Power in the New Europe the 5th European Feminist Research Conference, August 20-24, Lund University, Sweden Umeå University, Sweden, 2003; *sooline kord* (Connell, R. Masculinities. Cambridge, Polity Press; Sydney, Allen & Unwin; Berkeley, University of California Press. Second edition, 2005) või *soorežiim* (Pascal, G., Kwak, A. Gender Regime in Transition in Central and Eastern Europe Bristol, Policy Press, 2005).

³² Plicher, J., Whelehan, I. Fifty Key Concepts in Gender Studies. London: Sage Publications Ltd, 2004.

Soosüsteem (sugudevaheliste suhete korraldus e. sooline kord) on sotsiaalne süsteem, mis püsib ainult tänu sellele, et on ühiskonnas heaks kiidetud ja sellele vastavalt ka käitutakse.

Soosüsteem avaldub

- võimuhete tasandil selles, kuidas võim, valitsemine, kontroll, organisatsioonides ilmnev hierarhia, seadusandlik võim ja kollektiivne või individuaalne vägivald eristub sugude vahel;
- tootmisega seotud tasandil selles, kuidas on sugude vahel jagatud tasustatud ja tasustamata töö, ametid ja elukutsed tööturul;
- emotsioonide ja inimsuhete tasandil selles, kuidas sooliselt eristatakse inimeste ja gruppide vahelist kokkukuuluvust ja vastandamist, solidaarsust, eelarvamusi, poolehoidu ja põlgamist, seksuaalset atraktiivsust ja ebakõlbelisust;
- sookultuuri ja sümbolilisel tasandil selles, kuidas soolised identiteedid on määratletud kultuuris, kuidas soolisi erinevusi esitatakse kõnes, keeles, tekstides, märgilistes tähendustes ning millised on valdavad uskumused ja hoiakud sugude suhtes.³³

Igas ühiskonnas peegeldab sugude vaheline tööjaotus selles valitsevaid veendumusi eri sugupoolte võimete ning õiguste kohta. Naiste alaesindatus juhtivatel positsioonidel näiteks viitab naiste alahindamisele ühiskonnas.

Seejuures on oluline teada, et naistele omaseks peetav suurem tagasihoidlikkus, eneskriitilisus ja väiksem enesekindlus ei ole soolise ebavõrdsuse põhjuseks, vaid hoopis soolise ebavõrdsuse tagajärjeks.

Soosüsteemi taastootmine on tihedalt seotud inimeste mentaliteedi, mõttemallide ja keele kui ühe mõtlemisvahendiga.³⁴

Soosüsteemi toodetakse ja taastoodetakse inimeste poolt normide kordamise ja edasiandmisega üha uutes ja uutes situatsioonides. Normide omandamine ja edasiandmine uutes situatsioonides on elukestev tegevus, seega ka pidevalt varieeruv ja sõltuv igast ühiskonnaliikmest. Seda soosüsteemi saavad mõjutada inimesed ise, kui nad seda teadvustavad, selle toimimise seaduspärasusi tunnevad, seda kahtluse alla seavad ja selle üle arutavad.

1.6.1. Soorollid

Meeste ja naiste erinevad eluvalikud, tööjaotus ja rollid on seotud ühiskonnas kehtivate ootuste ja arusaamadega sugudele sobivast käitumisest, mis pärinevad industriaalühiskonnale omasest traditsioonilisest naiste ja meeste vahelisest töö- ja võimujaotusest.

³³ Connell, R.W. Gender. Blackwell Publishing Ltd. Oxford, UK 2002.

³⁴ Norberg, A., Pajumets, M., Papp, Ü. jt. Soolise võrdõiguslikkuse süvalaiendamise strateegia käsiraamat. Tallinn: Sotsiaalministeerium, 2006.

Allalaaditav: http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/V2ljaanded/Publikatsioonid/2006/SV_strateegia.pdf

Põhiliseks soorollide eristajaks oli siis avalik ja kodune sfäär, millest esimeses domineerisid mehed ning pere ja kodutööde eest vastutasid naised. See jaotus mõjutab siiani nii naiste kui ka meeste hoiakuid ja käitumist, sest stereotüüpe, mis puudutavad soorolle, võetakse loomuliku ja endastmõistetavatena ka siis, kui tegelik olukord on paljuski muutunud.

Veel 21. sajandi algul, kui naised ja mehed enam-vähem võrdsel määral osalevad tööturul, valitsevad Eestis arusaamad, et naise põhiülesanne on pühenduda perele ja lastele, meestel aga tööle ja karjäärile.³⁵

Sooroli mõistega tähistataksegi sellist kultuuriliste ootuste kogumit, mis määrab ära, kuidas antud ühiskonnas tuleb naisel ja mehel käituda ja/või millist käitumist peetakse teatud ajaperioodil neile kohaseks.³⁶

Naiselikkust ja mehelikkust konstrueeritakse läbi kogemuste ja sotsiaalse suhtlemise diskursuste pidevalt. Aeg-ajalt mingeid käitumisaspekte ja seisukohti muudetakse tänu muutunud tegelikkusele, kogemusele või ideedele.

1.6.2. Soostereotüübid

Stereotüüpiseerimine ei ole ainult psühholoogiline protsess, mis aitab maailmast arusaamist muuta lihtsamaks ja mõistetavamaks, vaid ka sotsiaalne - väga tihedalt seotud sotsiaalsete ja poliitiliste struktuuridega.

Soostereotüübid on ühiskonnas ühiselt jagatud uskumused ja eelarvamuslikud hoiakud, mille alusel teatud omadused, iseloomud, sobivad rollid, ametid jms. omistatakse indiviididele nende soolise kuuluvuse alusel, kusjuures sellega kaasnevad teatud väärtushoiakud.

Diskrimineerivad stereotüüpe iseloomustab

- lihtsustatus – eelarvamuslik ettekujutus naiste või meeste kui sotsiaalse grupi kohta,
- üldistatus – soostereotüüpide abil taandatakse sugupoole kõikvõimalikud omadused üksikuteks tunnusoonteks,
- soogruppide käsitlemine homogeensetena – eeldamine, et sookohased uskumused iseloomustavad kõiki mehi ja naisi, sõltumata nende individuaalsetest eripäradest.

Stereotüübid on nii sügavalt juurdunud, et inimesed ei märka nende olemasolu ega seda, kuidas nad mõjutavad nende taju ja tegevusi, neid ei püütagi kummutada ei loogiliste arutelude ega muude tõenditega.

Kehtivad soostereotüübid juhivad naisi ja mehi valima ka vastavaid elustrateegiaid, käitumisstiile, suhteid teistega. Sellised suhteliselt püsivad ettekujutused on indiviidi jaoks nagu etteantud etalonmudelid, millega peab ennast kohandama.

³⁵ Soolise võrdõiguslikkuse monitooring. Sotsiaalministeerium, 2009.

Allalaaditav: http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/V21Jaaanded/Toimetised/2010/toimetised_20101.pdf

³⁶ Lips, H. M. Women, Men, and Power. California: Mayfield Publishing Company, 1991.

Stereotüübid piiravad mehelikkuse ja naiselikkuse teistlaadsetena konstrueerimise võimalusi, surudes need kitsasse sooraami. Nii säilitavadki soostereotüübid olemasolevat soosüsteemi.³⁷

Soostereotüübid võivad olla nii positiivsed kui negatiivsed ja kehtida naiselikkuse-mehelikkuse, soorollide, naiste ja meeste poolt tehtava töö ja tegevuste kohta.

Stereotüüpidel on kaks negatiivset efekti, mis mõjutavad tajuprotsesse:

- *esiteks on stereotüübid omamoodi suurendusklaasiks, mis toovad välja soolisi erinevusi tunduvalt suuremal määral kui neid tegelikult on ja*
- *teiseks loovad stereotüübid justkui erinevad alused ühe ja sama sündmuse või juhtumi interpreteerimiseks ja tõlgendamiseks vastavalt sellele, mis soost on tegevuse subjekt.*

Stereotüüp on diskrimineeriv kui:

- soogrupile omistatud omaduste või tunnuste alusel otsustatakse üksiku inimese üle,
- see stereotüüp on ühiskonnas negatiivse tähendusega,
- see on sildistav ja alavääristav,
- selle abil näidatakse ja hoitakse alal domineerimis-allumissuhteid e. võimu ning
- see asetab ühed inimesed nende soo alusel ebasoodsamasse olukorda kui teised.

Vaatamata sellele, et viimaste aastakümnete saavutused bioloogias, neuroloogias ja neuropsühholoogias on ümber lükanud kunagised ettekujutused ja arvamused naistele või meestele spetsiifilistest kaasasündinud omadustest ja ajuosade erinevustest,^{38,39,40} kehtivad stereotüübid mentaliteedis ikka veel edasi.

Soostereotüübid on

- *kirjeldavat laadi (omadused ja käitumised, mida teatud sotsiaalsesse gruppi kuulujatele iseloomulikuks peetakse)*
- *normatiivsed, esitades ettekirjutusi stereotüüpseks käitumiseks.*

Soostereotüübid mitte ainult ei määratle, millised tüdrukud ja poisid, naised ja mehed on, vaid kirjutavad ka ette, millised nad peavad olema.

³⁷ Cranny-Francis, A.; Waring, W. Et al. Gender Studies: Terms and Debates. Great Britain : Palgrave MacMillian Ltd., 2003, p140–141.

³⁸ Fine, C. Delusions of Gender. How our minds, society and neurosexism create difference. New York, London: W.W.Norton & Company Inc., 2010.

³⁹ Eliot, L. Pink brain, blue brain. How Small Differences Grow into Troublesome Gaps – and What We Can Do About It. USA, 2009.

⁴⁰ Hines, M. Brain Gender. New York: Oxford University Press, 2005.

1.6.3. Sooideoloogia

Ideoloogiaks nimetatakse sotsiaalselt jagatud uskumuste kogumit, mis sageli määrab ka ühiskonna poliitilise ja sotsiaalse korralduse.

„Ideoloogia on poliitiliste või sotsiaalsete ideede, väärtuste ja ettekirjutuste süsteem, mis kuulub rühmale või kollektiivile ning mille funktsioon on rühma või kollektiivi tegevuse korraldamine või legitimeerimine.”⁴¹

Sooideoloogia on kogum ideid, hinnanguid, väärtusi ja hoiakuid, mis määravad naiste ja meeste tööalaseid ja ühiskondlikke rolle, õigusi ja vastutusi peres ja ühiskonnas. Sooideoloogias kehtivaid ideid võib eristada nende traditsioonilisuse ja konservatiivsuse ning egalitaarsuse ja liberaalsuse alusel.

Konservatiivsed ja traditsioonilised sooideoloogiad on uskumuste süsteemid, mis

- seletavad, miks ja kuidas naised ja mehed üksteisest erinevad;
- määravad nende erinevuste alusel naiste ja meeste erinevad (ja tingimata ebavõrdsed) õigused, vastutuse, piirangud ja tasud;
- õigustavad halvustavaid reaktsioone teisitimõtlejate suhtes.⁴²

Sooideoloogiat antakse suures osas edasi teksti ja kõnega – nii nagu kõiki muidki sotsiaalseid suhteid ja sotsiaalseid struktuure luuakse, konstrueeritakse, kinnitatakse, normaliseeritakse, hinnatakse ja õigustatakse teksti ja kõne sees ning nende abil. Kuna ka mõtlemisel kasutavad inimesed keelt, ongi kõige raskem valitsevat sooideoloogiat ilma spetsiaalse ettevalmistuseta objektiivselt ja ratsionaalselt analüüsida.

Keel edastab suhtumisi ja kujundab hoiakuid, st. on ideoloogilise tähendusega. Keel on alati ka võimukasutuse vahendiks

Keelekasutusega luuakse ja kujundatakse

- *teadmisi, uskumusi ja väärtusi,*
- *rühmadevahelisi suhteid ja rolle ning*
- *sotsiaalseid identiteete,*⁴³

seega mõjutab keel ka meie reaalsusetaju.

Traditsioonilise sooideoloogia kohaselt pidevalt rõhutatavad põhipostulaadid:

- *naised ja mehed on kaks teineteisest täiesti erinevat inimgruppi*
- *mehed on enam väärtustatud kui naised.*

⁴¹ Dijk, T.A. Ideoloogia. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2005.

⁴² Ibid

⁴³ Fairclough, N. Discourse and Social Change. Cambridge: Polity Press. 1992, p. 64.

Traditsioonilisele sooideoloogiale on omane:

- maskuliinsuse ja feminiinsuse vastandamine,
- maskuliinsuse domineerimine,
- selge tööde ja kohustuste jagunemine naiste ja meeste vahel,
- soostereotüübid ja eelarvamused,
- sooliste erinevuste rõhutamine loomulike ja looduse poolt etteantutena (nn. essentsialistlik käsitlus).

Keel on meie mõtlemise vahend ja keele abil rõhutatakse ebavõrdsust ja vahendatakse stereotüüpe. On selge, et meie keel „mäletab“ varasemaid aegu ja sellele vastavat maailmapilti, ilma et ise seda märkaksimegi. Grupiviisilisi eelarvamusi antakse ideede ja üldlevinud arvamustena edasi ühelt põlvkonnalt teisele keele abil. Näiteks pärineb 19. sajandi keskelt mõte, et mehe palk peab võimaldama perekonna ülalpidamist. Kuigi eesti keele grammatikas soo tunnus puudub, väljenduvad keeles ja mõtlemises mehelikkuse ja naiselikkuse ning naiste ja meeste erinev väärtustamine (“mehejutt” vs. “naistejutt”).

Sooideoloogia on kodeeritud keelekasutusse, diskursustesse - viisidesse, kuidas arutletakse ja soolisusega seotud nähtustele reageeritakse ja mille soolist kallutatust tavakasutaja enamasti ei taju.

Sooideoloogia peegeldub erinevates väitlustes, uudistes, telesaadetes, aramusartiklites aga ka seadustes, eri valdkondade poliitikates ja muudes normatiivdokumentides.

Sooideoloogiat legitimeeritakse pidevalt märkamatu ja varjatult kindlakskujunenud seisukohti normaliseerides.

Vahemärkus:

Palju püütakse väita, et kuna Eesti keeles puudub grammatiline sugu, pole ka sooküsimused meie kultuurile kunagi olulised olnud. Siinkohal tasub siiski täpsustada, et eesti keeles on sugu alati oluline olnud, tähistades mitte ainult inimese sugu ja vanust, aga ka rolle (riigimees, asjamees, jahimees, jõumees, kaupmees, võimumees, valijamees vs. pesunaine,) ja omadusi (aumees, rahvamees), iseloomu ja välimust. Ka eesti keeles võib välja tuua selle, et mõiste *mees* tähendab inimese normi (nt. esimees ja asjamees), aga eesliide *nais-* sellest normist kõrvalekaldumist (nt. naispoliitik, naiskapten, naiskirjanik...).⁴⁴ Ka semantiliselt erinev väärtustamine ilmneb keeles - üksikuid mehi kustutakse näiteks poissmeesteks, aga üksikuid naisi vanatüdrukuteks või vanapiigadeks, mis on tunduvalt halvema tooniga. Ja isegi siis, kui sugu märkiv liide puudub, on sageli vägagi selge, mis soost mingi töö tegija on (nt. lasteaiakasvataja, autoremondilukksepp).

⁴⁴ Puna, K. Soospetsiifilised isikunimetused sõnaraamatutes ja tekstides. Magistritöö. Juh. Kasik, R. Tartu : Tartu Ülikool, filosoofiateaduskond, 2006. Allalaaditav: <http://dSPACE.utlib.ee/dSPACE/bitstream/handle/10062/662/punakerli.pdf?sequence=5>

Keelt võib nimetada üheks sotsiaalseks tavaks. Ja nii võib ka seda keelekasutust, mis ebasoodsamalt võib mõjutada ühe või teise soogrupi olukorda, pidada kaudselt diskrimineerivaks, seega võrdse kohtlemise normi rikkumiseks.

Seksism⁴⁵- mõtteviis, mis on seotud eelarvamustega ja on sooliselt diskrimineeriv ning

- käsitleb inimesi stereotüüpselt piiritletud soorollide esindajana,
- hindab konkreetset indiviidi eelkõige tema soolise kuuluvuse, mitte individuaalsete oskuste ja võimete põhjal ja
- eeldab, et üks või teine sugu on võimekam või vähem väärtuslik kui vastassugu,

on kodeeritud keelekasutusse.

Sellise keelekasutuse erapoolikust ja soolist kallutatust argielus ei tajutagi, see võib tunduda loogiline või endastmõistetav ja ei kutsugi kriitiliselt analüüsima.

Näiteks kui väidetakse, et „poisid vajavad huvitavamalt õpetust“, „poistele on vaja koolis luua enesenäitamise võimalusi ja rakendada neid juhirollidesse“ või et „tüdrukud on loomult lebed ja tagasihoidlikud“,⁴⁶ kehtestatakse seksistlikku ideoloogiat.

Seksismi põhisisuks ja väljenduseks on nii naisi kui mehi madaldavad ja piiravad konservatiivsed soostereotüübid.

1.7. Sooline sotsialiseerimine

Lapse sotsialiseerimist mõjutavad sotsiaalne ja kultuuriline kasvukeskkond, kool ja pere, mängurühmad, harrastused, sõbrad, massimeedia, kirjandus, virtuaalmaailmas ja avalikus keelekasutuses levinud sõnumid jne. Lisaks maailmapildi ideoloogilisele mõõtmele mõjutavad inimese tehtavaid valikuid kogu elukaare jooksul ka iga indiviidi personaalsus ja elukogemused. Nii on ka mõistetav äärmiselt suur variatiivsus naiseks ja meheks olemise viisides, mille individid arendavad välja vastastikustes suhetes ümbritseva keskkonnaga.

Sotsialiseerimise käigus omandatakse kultuurimustreid ja käitumisnorme, mida ühiskonna poolt tüdrukutelt ja poistelt, naistelt ja meestelt oodatakse, nende alusel kujuneb identiteet ja enesehinnang. Inimesed kohanduvad enamasti sotsiaal-kultuurilistele ootustele selle kohta, kuidas nende sugu peaks käituma, riietuma, rääkima jne.

Sooline identiteet on indiviidi poolt tajutud samasus, ühtsus ning järjepidevus mees- või naissugupoolega – omaksvõetud soorollide kogemine.

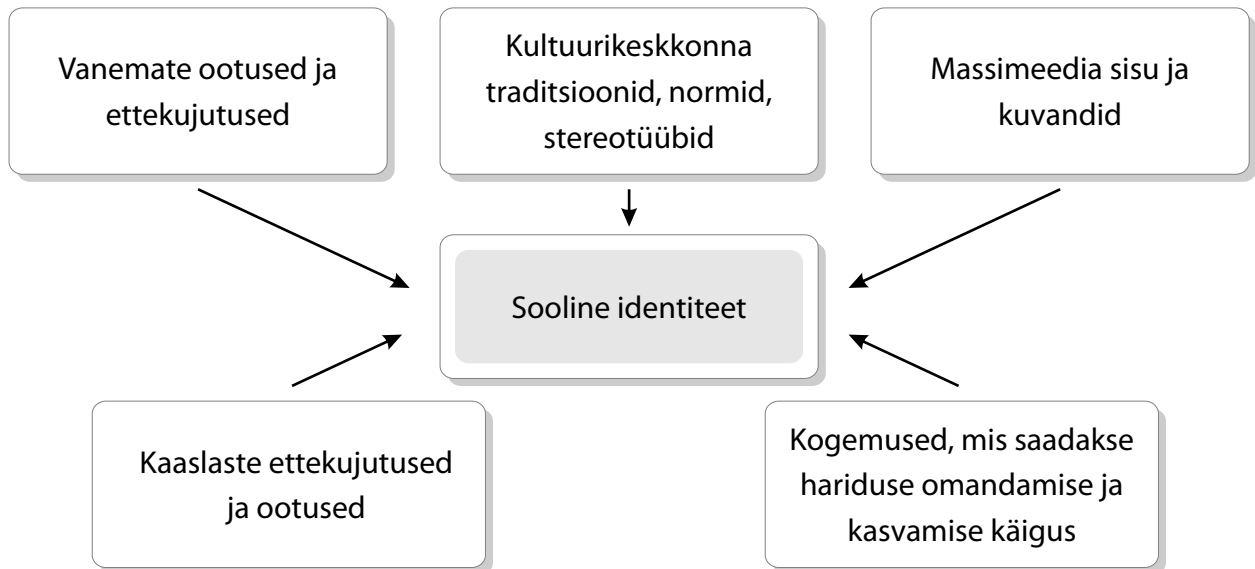
Sooline identiteet sisaldab isiku veendumust ja arusaama, mida tähendab "mehelikkus" ja "naiselikkus" just tema jaoks ning milline mees või naine ta soovib olla. Sooline identiteet kujuneb lapse- ja noorukieas soorollide õppimise ja tema ühiskonnaliikmeks kujundamise käigus sooliselt

⁴⁵ NB! Mõiste seksism ei ole sünonüüm seksikusele.

⁴⁶ Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks. Artiklikogumik. Toim. Ü.-M. Papp. Tallinn : Eesti Naisteühenduste Ümarlause Sihtasutus, 2012. 111 lk. Allalaaditav: http://www.enu.ee/lisa/468_Kas_opilased_voi_poisid_ja_tydrukud_Artiklikogumik.pdf

eristatud eeskujude, otsese õpetamise, vanemate ja eakaaslaste poolsete sotsiaalsete sanktsioonide, kirjanduse, meedia jne mõjuväljas.

Soolise identiteedi kujunemine

Soorollid all võib mõista kõike, mida individ ütleb või teeb, näitamaks endale või teistele, mil määral ta on naine või mees. Sooroll(id) on soolise identiteedi avalik väljendamine vastavalt erinevatele situatsioonidele ja keskkonnapoolsetele ootustele.

Soolise identiteedi kujunemine on seotud **sotsialiseerimisega** - protsessiga, mille käigus individ omandab tegevusmudelid, eelistused ja harjumused ning kujundab suures osas oma süsteemse arusaama e. praktilise meele, mis ütleb, mida teha konkreetses olukorras.

„Inimlastest ei saa mehed ja naised mitte iseenesest ja sünnipäraselt, vaid sooline identiteet, mehelikkus ja naiselikkus tekib keerulises ja pidevas sotsialiseerimisprotsessis, milles osalevad mitmed ühiskonna institutsioonid, alates muidugi perekonnast, läbi kooli, meditsiini, kiriku, seadusandluse, meedia, kaubanduse jne.“⁴⁷

Lapse arengu varasemas etapis suunatakse sookohast käitumist teiste inimeste, eelkõige vanemate poolt. Soostereotüüpsed ootused vanemate ja teiste täiskasvanute poolt algavad juba imikueast. Üldistavad uuringud, mis võtavad kokku ja analüüsivad arvukaid uurimistulemusi lapse varases eas rakendatud kasvatustegevuste kohta, toovad välja tõsiasja, et vanemad mõjutavad tugevasti oma lapse soolise mina arengut ja sookohast käitumist.^{48,49}

⁴⁷ Pilvre, B. Kärbsse jälg hapupiimas. Eesti Ekspress; 13.05.2005.

Allalaaditav: <http://paber.ekspress.ee/viewdoc/22CED79D20A3D130C2256FFF00504CEC>

⁴⁸ Bussey, K., Bandura, A. Sotsiaalse soo kujunemise ja toimimise sotsiaal-kognitiivne teooria. Rmt. Soopsühholoogia. Toim. Eagly, A.H. jt. Tallinn: Külim, 2008.

⁴⁹ Pomeranz, E.M. jt. Sooline sotsialiseerumine. Vanem x laps mudel. Rmt. Soopsühholoogia, Toim. Eagly, A.H., jt. Tallinn: Külim, 2008, lk. 120-144.

Sellest, kas on tegemist poisi või tüdrukuga, ei olene ainult tema riietamine vaid ka temaga suhtlemine. Arvukad uuringud on tõestanud lapse bioloogilise soo mõju ka sellele, kuidas teda tajutakse. Tüdrukuid peetakse väiksemaks, vaiksemaks, häbelikumaks, nõrgemaks ja õrnemaks, poisse nähakse kindlamana, suuremana, koordineeritumana, erksamana ja tugevamana. Vastavalt sellistele ootustele hakatakse lastele jagama ka positiivset tagasisidet soorolliootusele sobiva käitumise eest.

Lastele luuakse nn. sootüüpilised keskkonnad sisustuse, mänguasjade ja mängudega. Poiste mänguasjad on mitmekesisemad, sellised, millega tegeletakse väljaspool kodu. Tüdrukute mänguasjad seostuvad koduste rolliülesannetega – nukud, sööginõud jms. Sookohast käitumist suunatakse positiivsete ja negatiivsete sanktsioonidega nii kehakeeles kui verbaalselt.

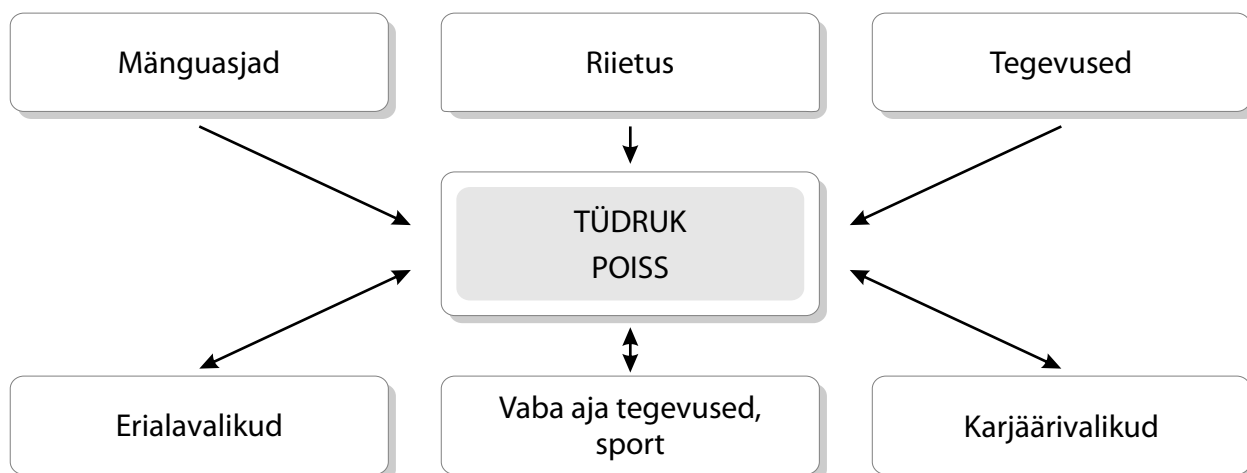
Aasta- pooleteisene laps käitub juba sootüüpiliselt, soostereotüüpide kohaselt. Väikelaps õpib oma soorolli just selliste naiste ja meeste rollide põhjal, mida näeb enda lähemas sotsiaalses keskkonnas. Õpib ära ka selle, et soolise kategoriseerimisega, sildistamisega määratakse kindlaks kummalegi soole iseloomulikud tunnused ja tegevused.

Perekonnas välja arenenud soolised erinevused ja sugude vastandamine võimenduvad mängukaaslaste mõjul ja siis, kui poistele ja tüdrukutele luuakse erinevad keskkonnad kas ruumide, huvitegevuste või sotsiaalsete suhete näol. Kogu soolise identiteedi loomine toimub sooliste erinevuste pinnal, sooline identiteet konstrueeritakse selle soo taustal, millest erinetakse. Uuringud näitavad, et tüdrukud tunnetavad suhteliselt varases eas mehe ja naise rolli erinevat väärtustamist ühiskonnas.

Kui lapsed on lasteaeda ja kooli jõudnud, ilmnevad juba soolise kasvatus tagajärjed, mida ekslikult peetakse olemuslikeks ja bioloogilisteks omadusteks ja neid ei püütagi muuta. Seetõttu tajutakse tüdrukute ja poiste täpselt samasugust käitumist erinevalt ning sellele reageeritakse erinevalt. Poisse peetakse huvitavamateks, aktiivsemateks ning neile eraldatakse kasvatajate ja õpetajate poolt rohkem tähelepanu ja ressursse seda ise teadvustamata.

Nii tekibki "konstrueeritud" sooline identiteet ning sellega seotud piirangud ja probleemid, mille juured ei ole bioloogias, vaid ühiskonna struktuuris.

Soorollide sotsialiseerimine

Näiteks on sotsialiseerivad sanktsioonid:

- *Tüdrukud ei ropenda! Ise tütarlaps ja nii kasimata! Tüdrukud ei roni puu otsa! Tüdrukud on viisakad! Sina nüüd küll mehele ei saa! Sa higistad nagu poiss!*
- *Poisid ei nuta! Memmepoeg! Oled sa mees või ei ole? See kakleb nagu tüdruk! Kuidas sa niimoodi sõjaväes hakkama saad! Nagu pudel sülti! Pane oma mehe sõna nüüd maksma! Saad plikade käest kolki või?! Lõid põnnama! Mis sa jahvatad, ega sa mingi eit ei ole! Pede, pede!*

Meedia võimendab naise ja mehe nn. ideaalkuvandeid nii käsitletavate teemade, isikute kui tegevusvaldkondade peegeldamise kaudu. Sugu kujutatakse peamiselt vastavalt ühiskonnas aktsepteeritud arusaamadele, rõhutades seejuures seda, mis peetakse traditsiooniliselt omaseks naistele või meestele. Vastsündinute soo värviga tähistamine kandub roosa värvigammana edasi naistele mõeldud veebilehtedele ja väljaannetesse.

1.7.1. Variõppekava ja kool sotsialiseerijana

Üldhariduskool on suurim riiklik institutsioon, mille tegevus otseselt mõjutab õpilase soolise identiteedi kujunemist. Koolis laidetakse käitumise pärast, mida ei peeta soole kohaseks, eri soost õpilaste puhul kasutatakse sanktsioone, mis võivad poistel tõsta enesetõhususe taju ja vähendada seda tüdrukutel. Poistele pööratakse rohkem tähelepanu, nendega suheldakse intensiivsemalt ja personaalsemalt kui „korralike“ tüdrukutega. Tütarlastelt oodatakse akadeemilise võimekuse osas vähem, nende halvemate õpitulemuste põhjuseks peetakse pigem vähest võimekust. Poiste halvemas edasijõudmises kiputakse nägema sotsiaalseid ja motivatsiooniga seotud probleeme. Nimetatud eeldusi tajuvad ka õpilased. Koolis kujuneb tüdrukutel ja poistel teadmine oma intellektuaalsetest ja muudest võimetest. Sellised enesekohased uskumused määravad hilisemad ametivalikud ja karjääri.

„Juba põhikoolis hakkavad laste uskumused oma tööalasest võimekusest, mis põhinevad nende tajutud tõhususel, kristalliseeruma ja suunama nende mõtteid neile sobivatest aladest vastavuses uskumustega oma tegevuse tulemuslikkusesse. Kummalegi soole stereotüüpiliste tööväärtuste olemasolu tuleb esile vägagi selgelt ja on tihedalt seotud tööalase võimekuse uskumuste struktuuriga. Tüdrukud peavad endale võimetekohasemaks teenindaja-, kontoritöötaja-, hooldaja- või õpetajaametit, poisid aga arvavad, et nad teeksid edukamat karjääri teaduses, tehnikas, infotehnoloogias ja füüsilist aktiivsust nõudvatel aladel“⁵⁰

Variõppekava, soostereotüübid meedias, sageli märkamatu diskrimineerimine kooliklassis – suurendavad murdeas tüdrukute ja poiste erinevusi. Märgatud on, et kuigi algkoolis

⁵⁰ Bussey, K., Bandura, A. Sotsiaalse soo kujunemise ja toimimise sotsiaal-kognitiivne teooria. Rmt. Soopsühholoogia, Toim. Eagly, A., jt. Tallinn: Külim, 2008, lk. 92 – 119.

iseloomustab tütarlapsi kõrgem enesehinnang ja nende õpiedukus on parem kui poistel, langeb tütarlaste enesehinnang põhikooli lõpuklassides.

Sooline sotsialiseerimine ei ole õppimisprotsess, mis lõpeb soorolli omandamisega lapse poolt.

Sotsialiseerimine on dünaamiline protsess, milles osaleb ka laps, kes oma sooidentiteeti kujundab.

Koolis on soolist sotsialiseerimist uuritud peamiselt viiest aspektist:

- õpetajate ja kasvatajate hoiakute ja sooliste eelarvamuste mõju suhtlemisele klassiruumis,
- formaalse õppekava sisu (sh. seksuaalkasvatuse eesmärgid ja lähtekohad),
- koolikultuur ja varjatud õppekava (sh. sooline vägivald ja kiusamine),
- naiselikkuse ja mehelikkuse esitlemine ning
- õpetajate ettevalmistus sooküsimustes.

Lasteaias või koolis toimub sotsialiseerimine läbi õpetajate isiksuste ja pedagoogilise tegevuse. Näiteks suhtlevad kasvatajad ja õpetajad poistega ja tüdrukutega erinevalt. Poisid saavad kergemini rohkem ruumi ja tähelepanu. Poisid räägivad rohkem kui tüdrukud, seda nii õpetajatega, omavahel kui teiste õpilastega. Õpetajategi hulgas reageeritakse sageli, mõeldes, et „poisid on poisid“, st. lärmakad ja metsikumad. Samalaadselt käituvaid tüdrukuid tajutakse aga ärritavatena ja nende käitumist kontrollitakse rohkem kui poiste oma.⁵¹

Õpilaste hulgas tehtud uurimused näitavad, et õpilased mõistavad ja tunnevad, et õpetajad kohtlevad koolis poisse ja tüdrukuid erinevalt. Nad märkavad erinevusi karistamises, kuid mitte õpilaste esiletõstmises. Õpilased usuvad, et poisid saavad koolis rohkem karistada, aga kiitmises ei tehta poistel ja tüdrukutel vahet. Seetõttu ei olegi üllatav, et tüdrukud ütlevad sagedamini, et neile koolis meeldib, seevastu poisid suhtuvad negatiivsemalt kooli ja haridusse üldse ja on vähem mures oma õpisaavutuste pärast koolis.

Igas ühiskonnas on konkreetsel ajaperioodil levinud teatud arusaamad „õigest“ mehelikkusest ja „õigest“ naiselikkusest. Just selliseid arusaamu võib nimetada traditsioonilisteks või normatiivseteks meheks ja naiseks olemiseks, traditsiooniliseks mehelikkuseks ja naiselikkuseks.

Hegemooniline maskuliinsus – stereotüüp karmist mehest

Hegemoonilise maskuliinsuse mõistega tähistatakse seda, et teatud kindlat tüüpi mehelikkus on rohkem hinnatud ja väärtustatud kui teistsugused mehelikkused ja et ka meheksolemiste eri viiside vahel kehtivad hierarhilised suhted.

⁵¹ Gordon, Tuula. Sata pientä sääntää...“ – sukupuoli koulun arjessa. Rmt. Vitikka, E. (toim) Koulu-sukupuoli –oppimistulokset, Helsinki: Opetushallitus.,Edita Prima Oy , 2004. Allalaaditav: <http://www.edu.fi/julkaisut/netkoulusukuoppi.pdf>

Traditsiooniline arusaam mehelikkusest on juurdunud nii sügavalt, et suur osa mehi peab seda ainuvõimalikuks meheks olemise viisiks. Stereotüüpsed ettekujutused, mis tänapäeval meeste endi olukorda negatiivselt mõjutavad, on järgmised:

- mehelikkust näitab ja meheks olemist kinnitab võim, võitlus ja kontroll;
- mehe töö ja karjäär on kõige tähtsamad mehelikkuse moodsused;
- mehe enesemääratlus ja õnn peitub töösaavutustes ja edukas karjääris;
- mees ei näita emotsioone ja tundeid, sest see on märk feminiinsusest;
- haavatavus demonstreerib nõrkust ja nõrgana (naiselikuna) näimist tuleb vältida;
- mees ei otsi abi ja toetust – see näitab (naiselikku) nõrkust;
- lähedased intiimsed sõprussuhted teiste meestega on ohtlikud võistluslikkusele ja võivad tekitada kahtlustusi homoseksuaalsuses;⁵²
- ratsionaalne mõtlemine peab kontrollima hirmu naiselikkuse ees;
- mees allutab naise domineerimise ja võimu abil ja kui see ei aita, siis vägivaldaga;
- seksuaalsus on esmane vahend, mis tõestab mehe maskuliinsust.⁵³

Hegemooniline maskuliinsus on konkreetsetel ajahetkedel ja konkreetsetes ühiskonnas meessoost isikute jaoks kõige ihaldusväärsemaks peetavate sooliste praktikate kogum.

Kõik ülaltoodud traditsioonilised sookohased hoiakud nn. õigeks meheks olemise kohta on negatiivsed, sest on diskrimineerivaks normistikuks, mis piirab isiksust. Need arusaamad pärivad emotsionaalsust ja emotsioonide näitamist, põhjustavad kartust, hirmu ja viha homoseksuaalsuse suhtes, panevad tundma kontrollimise, võimu ja võitlusega kaasnevat pingeid, piiravad südamlikke seksuaalsuhteid. Need seisukohad muudavad edukuse kinnisideeks ja põhjustavad erinevat terviseprobleemi.

Traditsioonilise maskuliinsuse ideekujundi omaksvõtjad võivad rakendada vägivalda ka nende meeste/poiste vastu, kes ei järgi normatiivset mehesust (nt. nõrgemate poiste kiusamine koolis). Üleolek naiste ja homoseksuaalsete meeste suhtes kuulub endastmõistetavalt selle ideoloogia viljelejate arusaamadesse.

Enamik mehi küll ei küündi hegemoonilise mehe ideaalini, aga nad kiidavad selle oma hoiakute ja käitumisega heaks ja kinnistavad sel viisil kehtivat sooideoloogiat.

Normatiivne feminiinsus

Ühiskonnas valitsevad ühiselt jagatud arusaamad selle kohta, mida peetakse feminiinseks ja maskuliinseks ja mida mitte ning inimestelt oodatakse antud normidega kohaldumist.

⁵² Heteroseksismi kohaselt nähakse heteroseksuaalsust kui loomulikku, normaalset ja ideoloogiliselt ainukest ühiskonna poolt aktsepteeritavat seksuaalsuse vormi. Selle arusaama kohaselt peaksid kõik bioloogilised mehed käituma "õigel" mehelikul kombel ja tundma seksuaalset huvi ainult naiste ja nendega kooselu vastu. Kultuuri tasandil väljendub see haridussüsteemis, meedias, seadustes, keelekasutuses (omasooihaarad vs. vastassooihaarad, ebaloomulik seksuaalne orientatsioon) ja avalikult geide ja lesbide heteroseksuaalsete inimestega võrdvärsuse eitamises.

⁵³ Hollstein, Walter. New roles for men and the benefit for themselves and their children. Promoting equality: a common issues for men and Women. Proceedings International seminar, Strasbourg, 17-17 June 1997, page 965.

Üheks selliseks on ettekujutus „tüüpilisest“ naisest, kes on mehest majanduslikult sõltuv, orienteeritud ilu, pere ja suhtemaailmale, kasvatab lapsi, väljendab tundeid, on ettevaatlik, tasane, tegeleb hoolitsemisega seotud valdkondades nagu näiteks hariduse, tervishoiu ja sotsiaaltöoga seotud valdkonnad.

Vastavalt ettekujutustele peetakse naiseks olemise olulisemaks indikaatoriks emadust. Eesti ühiskond eeldab, et kõik täiskasvanud naised on alati ka emad. Just inimeste kehade erineva bioloogilise ülesehituse tõttu peetakse veel käesoleval sajandilgi meil peaaegu pseudoteemadeks arutlemist naiste-meeste rollide, nende vahel tööde jagamise või muudel sugude võrdsusega seotud teemade üle.

Selle ühe, füüsilise keha bioloogiliste funktsioonide erisusega põhjendataksegi nii erinevat sotsiaalset staatust kui ka ebavõrdset kohtlemist. Naistelt oodatakse eelkõige neid omadusi ja tunnuseid, mis oleksid kooskõlas tema soojätkamisfunktsiooni ja emadusega. Kuna patriarhaalsetes ühiskondades hinnati naisi enamasti nende reproduktiivsuse alusel, seostati naise seksuaalsuski laste ilmaletoomise ja emarolliga. Stereotüüpsed hoiakud on säilinud siiani suhtumises lastetutesse naistesse – „kibestunud vanatüdruk“, „egoist“, „kontrollimatult käituv“, „hoolimatu karjäärinaine“ jms. Meediagi reageerib näiteks emade poolt oma laste väärkohtlemisele mitmeid kordi raevukamalt kui isade samalaadsele käitumisele.⁵⁴

1.8. Sooteadlikkus ja sooneutraalsus

Sugupoolte aspekti arvestamine ja soolise võrdõiguslikkuse edendamine on seadustega sätestatud enamuses Euroopa Liidu riikides. Koolid ja õppeasutused on seaduste või poliitiliste otsustega kohustatud koostama soolise võrdõiguslikkuse saavutamisele suunatud tegevuskavu, strateegiaid ja poliitika (näit. Suurbritannias,^{55, 56} Rootsis, Soomes⁵⁷).

Suhtumine endasse ja õppimisse, kaaslastesse ja kooli on tugevasti mõjutatud nn. sotsiaalsest soost ning sugudevahelistest domineerimis- ja alluvussuhetest.

Näiline sooline neutraalsus = soopimedus

Soopimeduse (eestikeelses kirjanduses sageli ka näiliseks sooneutraalsuseks nimetatud lähenemisviisi) all mõeldakse olukorda, kus haridus- ja kasvatusasutustes ollakse arvamusel, et

⁵⁴ Nikunen, M. Idealiseeritud isad ja mõrvarlikud emad. Lapsevanemate kujutamine uudistes mõrv-enesetappude kohta. Tampere Ülikooli naisuuringute osakond. Tampere, 2005.

Allalaaditav: http://www.naistetugi.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=77&Itemid=83

⁵⁵ Gender Equality Duty. Vt. Gender Equality Scheme

Allalaaditav: <http://www.clintonprimary.co.uk/documents/consult/Gender%20Eq%20Scheme%202008.pdf>

⁵⁶ Template for gender equality planning Allalaaditav:

www.islingtonschools.net/DownloadableDocuments/Services/Schools_Gender_Policy_template.doc

⁵⁷ Tasa-arvolaki Tasa-arvoesitteitä 2005:2. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus, Helsinki, 2005. Allalaaditav:

<http://www.stm.fi/Resource.phx/publishing/store/2006/01/aa1138614495018/passthru.pdf>

kõiki koheldakse ühtemoodi ja tegelikult ei teadvustata oma käitumise taga peituvaid uskumusi ja oletusi, stereotüüpseid ootusi soorollidele ja stereotüüpe sugudele omistatavate omaduste kohta ega tunnistata nende tagajärgi.

Soopimedus ignoreerib ühiskonna võimustruktuure, seksismi ning eitab soolise ebavõrdsuse kui probleemi olemasolu. Kehtivatest soonormidest ei olda teadlikud ega mõtestata neid sihipärase mõjutamise ja vägivallana laste soolise identiteedi kujunemisel. Seda toetab ka avalik arvamus.⁵⁸

Arvukad riigid, kes püüavad lahendada haridusvaldkonnas ilmneva soolise ebavõrdsuse probleeme ja kes lähtuvad seniste uuringute põhjal selgunud seaduspärasusest, et lapsi koheldakse igas väiksemaski argisituatsioonis vastavalt stereotüüpsetele eeldustele sugude kohta, on keskendunud kahele põhilisele ebavõrdsuse põhjusele

- tütarlaste ja poiste ja nendega seotud soorollide vastandamine ning
- tütarlaste ja poiste soorollide erinev väärtustamine.

Seejuures on selliste püüdluste ühisnimetajana kasutatud 2000. aastast sootundliku pedagoogika (*gender pedagogy*) terminit. Sootundlik pedagoogika vaidlustab soostereotüübid, mida võib kohata kooliõpikutes ja püüab vältida nais- ja meessoost õpilaste kohtlemist vastavalt juurdunud stereotüüpidele.

Olenemata, millist terminit kasutatakse, on

- esiteks tunnistatud nn. soopimeduse probleemi lasteaedades ja koolides ja
- teiseks püütakse teadlikult vältida ja vähendada piiravaid sookategoriaid.

See ei tähenda laste sugude eiramist, sugude kaotamisest rääkimata, küll aga töötatakse vastu sotsiaalsete struktuuride sookohase sotsialiseerimise survele ja püütakse anda inimestele võimalikult varakult paindlikumad võimalused enesemääratlemiseks.

Põhjamaades näiteks püütakse vältida soostereotüüpsete soorollide omaksvõtmist ja jäljendamist eelkõige alushariduses, lasteaedades

- püüdes vältida soostereotüüpsete hoiakute sisendamist, vältides laste soolisuse ja kindlase soogruppi rühmitamise rõhutamist;⁵⁹
- vähendades soorollide vastanduvaid erinevusi ja avades vastastikku teise sugupoolegrupi „maailma“, tutvustades ja koos lastega arutades ühtlasi selle üle, mis on mõlemas maailmas ühist;
- normaliseerides algselt soogruppide sees traditsiooniliselt teisele soogrupile omaseid käitumisviise ja suhtlemist ning seejärel soodustada kahe soogrupi ühistegevusi, et vältida sugude vahelist vastandumist.

⁵⁸ 2012. aastal Eesti meedias tutvustatud Rootsi lasteaedade sooneutraalse hariduse põhimõtete kogemus tutvustamine pani suure osa eestlasi võitlema nn. *sooneutraalse* hariduse vastu. Lätis sotsiaalministri poolt toetatud *sooteadlikult* koostatud lasteraamatu avaldamine sai põhjuseks, miks elanikkond hakkas taotlema ministri tagasiastumist.

⁵⁹ Eesti meedia vahendatud sõnum, et ühes Rootsi lasteaias hakati laste asesõnana kasutama sooneutraalset mõistet, et vältida pidevalt soolisuse rõhutamist, on eestikeelses inforuumis loonud väärettekujutuse *sooneutraalse* hariduse tähendusest. Tegemist on pigem sooteadliku või sootundliku lähenemisviisiga.

Sealjuures ei ole nn. sooneutraalse-sooteadliku lähenemise nimel käivitatud eksperimentide eesmärgiks muuta poisse tüdrukuteks ja vastupidi, vaid avardada nende sotsiaalseid soorolle ja seeläbi laiendada nende valikuvõimalusi elus.

1.9. Sooteadlik pedagoogika

Sooteadlik pedagoogika on nn. kriitilise pedagoogikaga seotud lähenemine, mille eesmärgiks on julgustada õpilasi vaidlustama domineerivaid uskumusi ja praktikaid ning arendama kriitilist mõtlemist ning saavutada ühtlasi suurem sotsiaalne õigus. Sihiks on luua selline õpikeskkond, kus õpetajad ja õpilased toimivad võrdväärsete subjektidena ning õppimine toimub sellises koostöös, mis suurendab õpilaste iseseisvust ja tõstab õpilaste enesehinnangut.

Sootundliku/sooteadliku pedagoogika lähtekohaks on tõdemus, et sugu ei tähenda ainult bioloogilisi erinevusi ja et sugu või sugupooled on sotsiaal-kultuuriline konstruktsioon, millega iga tüdruk ja poiss ennast kasvamise käigus võrdleb. Sooteadlik pedagoogika võtab arvesse soorolle ja soostereotüüpe, mis on õpitud konkreetsetes kultuurikeskkonnas keele, kogemuse või meedia kaudu.

Sootundlikkuse all mõistetakse oskusi ja teadmisi, mida on vaja, et märgata naiste ja meeste vajaduste ja suhtlemisviiside erinevusi, sooidentiteedi kujunemist, ebavõrdset kohtlemist või soolist ebavõrdsust tingivaid struktuure. Sooteadlikkus ei tähenda ainult soorollidest teadlik olemist, vaid ka seda, et ollakse teadlik ühiskonnas levinud soostereotüüpidest ja sooideoloogiast, teoreetilistest käsitlusviisidest soolise ebavõrdsusega seotud probleemide uurimisel, soolise võrdõiguslikkuse poliitikatest jms.

Sooteadlikus koolis leitakse erinevate ainete käsitlemisel võimalusi kriitiliselt arutleda selliste sooliste eelarvamuste üle, mis mõjutavad eri soost inimeste eriala- ja kutsevalikuid ning pakutakse positiivseid näiteid laiematest valikuvõimalustest.

Sooteadlikust õppetöö läbiviimisest saab rääkida siis, kui käsitletav teema pakub ühtviisi huvi mõlemast soost õpilastele, annab neile võimaluse ennast pingutada ning tulemusi saavutada, ise valikuid teha, otsusteni jõuda ja omandatud oskusi väärtustada.

Demokraatliku riigi kodanikena peavad õpilased oskama ära tunda soolist diskrimineerimist, seda põhjustavaid eelarvamusi, hoiakuid ja stereotüüpe ning püüdma ebavõrdsust ja ebaõiglust märgates ka olukorda lahendada.

Õpetajate ja kasvatajate sooteadlikkus tähendab, et osatakse mõista ja mõtestada oma kasvatus- ja õpetamisviise ning nende taga olevaid väärtusi, hoiakuid ja norme, s.h ka seda, kuidas on kujunenud enda sooline identiteet. Sama kehtib ka õppe- ja kasvatusesmärkide püstitamise

kohta – kas osatakse kasvatus ja õpetusega kompenseerida soogrupi neid oskusi, hoiakuid, mida traditsiooniliselt vastassoole omaseks peetakse: näiteks anda poistele senisest enam sotsiaalseid ja tütarlastele enesekehtestamise oskusi.

Lugemissoovitused:

- Sissejuhatus soouuringutesse. Koostaja R. Marling. TÜ kirjastus, 2011.
- Soopsühholoogia. Toim. Eagly, A.H. jt. Tallinn: Külim, 2008.
- Teel tasakaalustatud ühiskonda. Mehed ja naised Eestis I (2000a.) ja II (2010a.) Tallinn: EV Sotsiaalministeerium.
- Investigating gender: contemporary perspectives in education. Ed. by B. Francis, C. Skelton. Buckingham: Open University Press, 2001.

Ühtki probleemi ei saa asuda lahendama enne selle tunnistamist, märkamist ja kirjeldamist.

II MIDA ON OLULINE TEADA JA MÄRGATA SUGUPOOLTE ASPEKTIST ÜHISKONNAS JA HARIDUSES

Viimase paari aastakümne jooksul tehtud sootundlikest kasvatusteaduslikest uuringutest on selgunud, et sooliste erinevuste ja sugude erinev väärtustamine toimub enamasti märkamatult ja alateadlikult. Sugude vastandamist tingivaid käitumisviise ja suhtumisi peetakse enesestmõistetavateks ja normaalseteks, teadvustamata, et kujunenud olukorral võib olla vägagi pikaajaline mõju. Enesekuvand, mille laps endale loob, ei ole ainult tema eneseteadvuse ja enesemääratluse küsimus vaid mõjutab järgmise põlvkonna eriala- ja kutsevalikuid, peresuhteid ja turvalisust.

Kuigi mõnedel soolistel erinevustel on bioloogilised alused, on enamus soostereotüüpseid omadusi ja rolle kultuurist mõjutatud ja sotsiaalsete ootuste poolt ette kirjutatud. Teadmine, et soolised *käitumisviisid on sotsiaalselt konstrueeritud*, annab võimaluse analüüsida, kuidas nimelt. Võimaldab uurida, kuidas ja miks ühiskond minevikus on mõjutanud ja olevikus mõjutab soole kohaseks peetavat käitumist. Võimaldab ka igal inimesel aru saada ja mõista enda käitumist naisena või mehena. See omakorda avardab valikuvõimalusi ja käitumis- ning tegutsemisviise.

Probleem on selles, et väga paljud omadused ja rollid, mida bioloogilisest soost lähtuvalt inimestesse juurutatakse, ei ole ühiskonna silmis üheväärsed. Meestele omistatud omadused ja käitumisviisid on üldsuse ettekujutuses mõjukamad ja tõhusamad ning seetõttu loovad ka kõrgemat staatust.

Sugupoole aspekti arvestamine hariduses on seotud mitmete valdkondadega – alates õpetajaskonna ja õpilaste soolise koosseisu kujunemisest kuni õppevahendite ja ruumi kasutamiseni konkreetsetes õpperuumis.

2.1. Rahvusvaheline kogemus

Paljudes Euroopa riikides püüeldakse sotsiaalsema, kaasavama, rohkem loovust ja innovatsiooni ergutava hariduse poole.⁶⁰

Soolise võrdõiguslikkuse saavutamiseks hakati näiteks Põhjamaades juba 1980-tel katsetama eri sugupoolegruppide eraldi õpetamist üksikutes ainetes. Tütarlastele õpetati põhjalikumalt meeste kogemusmaailma kuuluvaid teadmisi, oskusi ja poisslastele tüüpiliselt naiste kogemusmaailmale omaseid oskusi, tegevusi.

Seega kui varasem poiste ja tüdrukute eraldi õpetamine lähtus nägemusest, et naiste ja meeste elumaailmad vajavad eristamist, siis kaasaegsete arusaamade kohaselt on eesmärgiks hoopis mõlema sugupoole oskuste-teadmiste laiendamine, nende vahele soorollidest ja soostereotüüpidest ehitatud piiride lammutamine. Seda kõike haridustulemuste võrdsuse nimel.

Arusaamad vastanduvatest soolistest erinevustest kui sünnipärastest ja etteantutest on asendunud arusaamaga, et erinevusi loovad just erinevad kogemusmaailmad ja et selliseid sotsiaalselt loodud ja vastanduvaid erinevusi on vaja vähendada.

Selline lähenemisviis võimaldab paremini näha ka soogrupi siseseid erinevusi – on väga mitmesuguseid poisse ja vägagi teineteisest erinevaid tüdrukuid.

Peamiselt on eraldi soogruppide õpetamise katsetel olnud positiivne mõju tütarlastele, kes on sellisel viisil saanud rohkem õpetaja tähelepanu, suhtlemisvõimalusi. Sellised lähenemised on aidanud avada ka õpetajate silmi, korrigeerinud nende suhtlemist ja traditsioonilist jaotust *poisid-tüdrukud* kui kahte homogeenst teineteisest erinevat rühma.

Enamasti on Euroopa riikide koolide soolise võrdõiguslikkuse edendamiskavade kaugemaks eesmärgiks kaasa aidata ühiskonna moderniseerumisele ning muuta paindlikumaks traditsiooniliste soorollide ja stereotüüpide poolt sugude vahele püstitatud eraldusjoont.

Uurijad on kindlaks teinud, kuidas kooli kasvatuslik-õpetuslikud eesmärgid avalduvad tundidevälises käitumiseski.⁶¹ Nimelt mõjutab kooli "sooline õhkkond" oluliselt vahetunnis mängitavate mängude ja tegevuste iseloomu: mida konservatiivsem kool, seda järjekindlamalt mängisid poisid ja tüdrukud eraldi rühmades "sobivaid" mängu; mida modernsem ja kaasaegsem oli õhkkond, seda enam see võimaldas traditsiooniliste rolli- ja mõjupiiride ületamist (eriti tüdrukutele!) ning ühistegevusi.

⁶⁰ Gender and Education. Gender and Education Association. Promoting gender equality in schools.

Allalaaditav: <http://www.genderandeducation.com/resources/inclusion/promoting-gender-equality-in-schools/>

⁶¹ Minuchin, P. Sex-Role Concepts and Sex Typing in Childhood as a Function of School and Home Environments. Society for research in Child Development, 1965 Vol 36, Issue 4.

Ei ole olemas "tüüpilist poissi" ja "tüüpilist tüdrukut"; või täpsemalt, niipalju kui nad eksisteerivad, on nad juba sotsiaalsete mõjutuste tulemus, mitte a priori antud kategooriad.

2.1.1. Soolise ebavõrdsuse põhjused – soostereotüüpsed rolliootused

Euroopa Liidu maades on viimasel aastakümnel pööratud tähelepanu arvukatele küsimustele, mis seonduvad soolise ebavõrdsusega koolis, hariduses, tööhõives ja ühiskonnas üldiselt. Nii näiteks on otsitud vastuseid küsimustele: kuidas soolist ebavõrdsust luuakse ja taasluuakse koolis, miks koolist kukub rohkem välja poisse kui tüdrukuid, miks tütarlapsed ei vali matemaatika ja tehnoloogiaga seotud karjääri, miks pole lugemine atraktiivne paljude poiste jaoks, millised tegurid mõjutavad haridustulemuste soolisi erinevusi, kuidas muuta sooliselt väljakujunenud haridus- ja eriala- ning kutsevalikuid jms.⁶²

Näiteks on uuringutest selgunud, et

- poisid saavad suurema osa ressurssidest: õpetaja/kasvataja ajast, tähelepanust, ruumist;
- kumbki sugupool monopoliseerib kõik selle, mis traditsiooniliselt tema soorollile kuulub;
- mõlemal sugupoolel jääb saamata sellelaadne kasvatus, mida hiljem väga vaja oleks: poistel empaatia ja suhtlemisoskused, tüdrukutel eneseteadlikkus ja ettevõtlikkus;
- erinevusi poiste ja tüdrukute käitumises loob ja teravdab selline kultuur, milles mehelikkuse stereotüübid keelavad poistele emotsioonid ja nõuavad võistluslikkust.

Uuringutest on selgunud, et

- teadvustamata soolised stereotüübid ja soorollid mõjutavad negatiivselt õpilaste valikuvõimalusi,
- õpetus ja kasvatus ei ole kunagi sooliselt neutraalsed ega ka mitte võrdväärsed ja õiglased poiste ja tüdrukute jaoks,
- soolised eelarvamused, mis ilmnevad õppetöös ja klassiruumis on kõikjal, on aga enamasti ettekavatsematud, tahtmatud, ja alateadlikud.

Soolised eelarvamused ja oletused mõjutavad õppekavade sisu, pedagoogikat, koolikultuuri ja õpilaste hindamist.⁶³ Just meesuuringute raames on selgunud, kuidas ühiskonnas valitsevad soonormid määravad meheks ja naiseks olemise ideaaltüübid, mõjutades seejuures tugevasti haridusvalikuid.⁶⁴ Nn. hegemoonilise maskuliinsuse normid pole sugugi vaid koolile omased, aga kool võib neid kas süvendada või muuta.

⁶² Gender and Education (and Employment). Gendered imperatives and their implications for women and men - lessons from research for policy makers An independent report submitted to the European Commission by the NESSE networks of experts European Commission, 2009. Allalaaditav: <http://www.nesse.fr/nesse/activities/reports/gender-report-pdf>

⁶³ Chapman, A. Gender Bias in Education. D'Youville College. EdChange project. Allalaaditav: <http://www.edchange.org/multicultural/papers/genderbias.html>

⁶⁴ Kimmel, M., S., Hearn, J. and Connell, R.W. Handbook of Studies on Men and Masculinities, 2005; Connell, R.W. Gender. Cambridge: Polity Press, Thousand Oaks, CA: Sage, 2002; Connell, R.W. Growing up Masculine: rethinking the significance of adolescence in the making of masculinities. Irish Journal of Sociology, 2005, Vol. 14 (2): 11-28.

Uurimused näitavad, et ainult traditsioonilist maskuliinsust toetavate hoiakute pidurdamine tagab paremad õpitulemused ja käitumise nii poistel kui tüdrukutel.

Kui poisid õpivad rohkem koostööd tegema ja vähem võistlema, siis ka nende hinded paranevad.

Soolised erinevused ja ebavõrdsus haridusvaldkonnas ja tööturul ei tulene bioloogilistest erinevustest vaid väljakujunenud tavadest ja traditsioonilistest ettekujutustest tütarlastele ja poistele, naistele ja meestele sobivast käitumisest – sooliselt stereotüüpsetest rolliootustest.

2.1.2. Aga loodus ja aju-uuringud?

Aastakümnete jooksul on eri teadusvaldkondades tehtud arvukalt uuringuid naiste ja meeste vaimse võimekuse ning õpitulemuste vaheliste seoste kohta, aga seni pole mingeid konkreetseid põhjus-tagajärg seoseid välja selgitatud.

Psühholoogid ja neuroloogid on üha enam loobumas varasematest seisukohtadest eri soost inimeste bioloogilistest erinevustest mõtlemises ja intellektuaalses võimekuses. Üha enam on jõutud arusaamisele, et aju on väga õppimisvõimeline ning naiste ja meeste mõtlemisvõimes erinevusi ei ole.⁶⁵

Kaasajaks on kummutatud müüdid näiteks meeste „loomuomase“ matemaatilise võimekuse osas. Ei ole selliseid aju-uuringuid, mis võiksid põhjendada kõigi poiste õppimisvõime seotust suurema liikumisvabadusega või abstraktsema, loogilise või deduktiivse (üldiselt üksikule) mõtlemisega.⁶⁶

Teoreetilised lähenemisviisid, mis eeldasid, et mehelik ja naiselik käitumine, õppimise ja teadmiste omandamise viis on tingitud bioloogilistest erinevustest või etteantud geneetiliselt, kaotasid oma tõsiseltvõetavuse 1970.-80.-tel aastatel. Lähenemisviis, mis pööras tähelepanu peamiselt füsioloogilistele erinevustele, ei võimaldanud seletada, miks on näiteks piisavalt palju mehi-poisse, kelle keeleline võimekus ületab mitmete naiste-tüdrukute oma, ja piisav hulk naisi, kes on loogilises mõtlemises nii mõnestki mehest kaugelt üle. Ammugi ei võimaldanud nn. sooline essentsialism⁶⁷ seletada kuidagi erinevusi naiste ja meeste sotsiaalses positsioonis ja rollides, mis erinesid eri riikide ja kultuuride lõikes.

⁶⁵ Spelke, E.S. Sex Differences in Intrinsic Aptitude for Mathematics and Science? A Critical Review Harvard University
Allalaaditav: <http://www.wjh.harvard.edu/~lds/pdfs/spelke2005.pdf>

⁶⁶ Hines, M. Brain Gender. New York: Oxford University Press, 2005.

⁶⁷ Sooline essentsialism – sügavalt juurdunud arusaam ja usk naiste ja meeste kaasasündinud loomusesse: erinevused naiste ja meeste elukäikudes, karjääris ja tegevustes on normaalsed, loomulikud, looduse poolt ette määratud.

Seda, et õpiedukus ei sõltu õpilase bioloogilisest soost, näitab ka rahvusvaheline haridusstatistika ja haridusuuringud. Neist ilmneb, kuidas tüdrukute ja poiste erinevused varieeruvad mitte ainult eri riikides vaid ka ühe riigi erinevates koolides ja eri ainetes.

Kognitiivne õppimisvõime ei sõltu bioloogilisest soost,

erinevused kognitiivsetes võimetes aga hakkavad ilmema murdeas, kus sotsialiseerimine on juba pikka aega toimunud ja sookohaselt omandatud suhtumine erinevate ainete õppimisse välja kujunenud.

Sotsiaalse õppimise teooria raames pöörati tähelepanu soorollide õppimisele ning märgati, et soorollidele kohasest käitumisest tulenesid erinevused võimalustes, mis poistele ja tüdrukutele avanesid. Teooria seletab, kuidas sotsialiseerimise käigus omandavad poisid ja tüdrukud just selliseid käitumisviise, mida ühiskond neilt ootab.

Rohkem kui mingid bioloogilised tegurid, mõjutavad inimese võimeid ja oskusi paljud keskkonnategurid, ootused tema teatud omaduste ja võimete suhtes, inimese enda valitud eluviisid ja kas stereotüüpselt või stereotüüpidevabalt omaks võetud piirangud ja võimalused.

Seaduspärasused soolistes erinevustes, mis selguvad näiteks põhikooliõpingute edukuses või ainevaldkondade õpitulemustes sõltuvad pigem sotsiaalsetest ja ühiskonnapoolsetest teguritest kui bioloogilisest soost.

Kuigi õpilased on suures osas omaks võtnud nende soole stereotüüpselt omaseks peetavaid omadusi, hoiakuid ja käitumisviise, ei tohi teha üldistusi kogu soogrupi kohta või ühe soogrupi esindaja kohta.

Mitte kõik poisid pole omavahel ühesugused nagu ka mitte kõik tüdrukud.

Sotsialiseerimise käigus muutuvad ühiskonna poolt inimesele ette kirjutatud reeglid ja normid osaks tema isiksusest, mistõttu inimene täidab neid ettekirjutusi vabatahtlikult ja nende rikkumine kutsub temas esile süütunde. Igasugune mõtlemine on kultuuri- ja keelespetsiifiline – st. sotsiaalne. Nii mõtlemine kui võimekus oleneb paljuski sellest, kuivõrd on omaks võetud nn. sooliselt stereotüüpsed seisukohad.

Soorollide õppimise teooria toetub sooliste stereotüüpide nägemisele ja vähendamisele, aga ei püstitanud küsimusi selle kohta, miks ootusi poistele ja meestele peetakse väärtuslikumaks, ülemuslikumaks nendest, mida ühiskonnas oli seatud tüdrukute ja naiste suhtes.

Konstruktivistlikud uurimused püüavad avada ja kirjeldada, kuidas sotsiaalselt kinnistunud arusaamad on kujunenud ja kuidas need toimivad.

2.2. Eesti olukord – sugude erinevusi rõhutav ja vastandav mentaliteet

Tartu Ülikooli pedagoogikaosakonnas 2002. aastal valminud uurimus „Soorollid õppekirjanduses“⁶⁸ mille eesmärk oli välja selgitada, millist eeskuju pakuvad Eesti koolides kasutatavad õpikud sirgivatele tüdrukutele ja poistele, näitas, et kõikide kooliastmete õpikutes kujutatakse peamiselt traditsioonilisi soorolle ning meestegelased on raamatutes suures ülekaalus.

Lisaks õppekirjandusele valitsevad soostereotüübid paljude koolide õppekavades: poistele õpetakse puutööd ja tüdrukutele kodundust ja seeläbi kinnistatakse stereotüüpeid soorolle.

2011. a. projekti „Kas õpilased või poisid ja tüdrukud“ käigus läbi viidud uuringutest⁶⁹ ja töörühmades peetud aruteludest koorus välja tõdemus, et Eesti õpetajaskonnaski peetakse kaasasündinud omadusteks naistel ühtesid, meestel aga neile sageli vastanduvaid omadusi, oskusi jms. Järeldada võib, et mõistepaarid emotsionaalne-ratsionaalne, hoolivus-karmus, alistumine ja võimu kehtestamine jms. on soolistatud terminid, seostudes naistele ja meestele omaseks peetavate omadustega. Selliste ootuste esitamine õpilastele võib mõjuda diskrimineerivalt. Läbiviidud küsitlustest ja intervjuudest selgus, et kuigi kooli peetakse feminiseerunuks, kehtivad seal hierarhilised suhted ja maskuliinsed normid.

Soosuhteid kujundab enamasti **varjatud õppekava**, milles võib eristada seksuaalsuse ja soolisuse ilminguid nagu näiteks koolikultuur ja kiusamine, vägivald, sooline ja seksuaalne ahistamine, valdavalt heteronormatiivsust taastotev käitumine, kooli ruumide erinev kasutamine poiste ja tütarlaste poolt, aga ka õpikute, töövihikute, õppematerjalide ja õpilaste hindamisega seonduvad soostereotüübid.

Teistes riikides läbiviidud uuringute põhjal võib väita, et ka tänased Eesti kooli probleemid nagu vägivald, kiusamine ja rahulolematuse on kehtiva sooideoloogia ja supermaskuliinsete neoliberaalsete väärtuste vahetu tulemus.

Eesti sooideoloogia heaks näiteks on viisid, kuidas nn. „poiste probleemi“ avalikkuses sõnastatakse – „*feminiseerunud kool tõrjub poisse*“, „*naisõpetajad diskrimineerivad poisse*“, „*poisid vajavad juhikoolitust*“ jms. Kõigi väidete puhul, mis nõuavad poistele paremaid ja huvitavamaid tingimusi, võib küsida, kas tüdrukud siis neid ei vaja? Ka tüdrukud vajavad huvitavamat õpetamist, liikumist, avastamist, enesehinnangu tõstmist.

⁶⁸ Soorollid õppekirjanduses. Toim. Mikk, J. Tartu Ülikooli Pedagoogika osakonna väljaanne nr. 12. Tartu, 2002. Allalaaditav: <http://www.enut.ee/lisa/soorollid.pdf>

⁶⁹ Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks. Artiklikogumik. Toim. Ü.-M. Papp. Tallinn: Eesti Naisteühenduste Ümarlaua Sihtasutus, 2012. Allalaaditav: http://www.enu.ee/lisa/468_Kas_opilased_voi_poisid_ja_tydrukud_Artiklikogumik.pdf

2.2.1. Müüdid, stereotüübid ja eelarvamused

Müüt on kultuuris üldiselt omaksvõetud (väär)arusaam ühiskondlike nähtuste mõistmiseks ja selgitamiseks ning korraldamiseks viisil, mis on kooskõlas ning kujundatudki valitseva maailmavaate/ideoloogia poolt selleks, et muuta seda endastmõistetavaks ja loomulikuks.

Soostereotüüpide abil võetakse omaks sellised soolisusega seotud müüdid, mis vastavad ühiskonnas domineerivate gruppide poolt kujundatud ootustele.

Naiselikkus ja mehelikkus kujuneb ja areneb inimese elu jooksul ning seda määravad ühiskond, majandus ja kultuur. Ka stereotüübid muutuvad vastavalt sotsiaal-majanduslikule olustikule. Näiteks paljudes lääneriikides on varasematel ajalooperioodidel rõhutatud meeste füüsilise jõu, emotsioonituse ja domineerimise asemele nihkumas hoopis nn. uue mehe roll, millega kaasneb intellektuaalne ja majanduslik edukus, suhtlemisoskus ja emotsionaalne küpsus.

Sellele vaatamata on peamiseks mehe stereotüüpsete kujutiste vormijaks selline normatiivne ja hegemooniline maskuliinsus, mis kehtis aastakümneid tagasi. Eesti ühiskonna valdavat mentaliteeti iseloomustab meeste seostamine tugevuse, võitluslikkuse ja julgusega, naiste seostamine huviga kodu, laste ja inimsuhete vastu. Mehelikkuse määravad koduvälised saavutused, naiselikkuse kodukesksed.

Mehelikkusega seostatakse meie kultuuriruumis enamasti järgmisi omadussõnu: *tugev, julge, agressiivne, sõltumatu, domineeriv, enesekindel, ennast kehtestav, ratsionaalne, loogiline, otsustusvõimeline, võistlev, auahne* jne. Naiselikkust iseloomustavad meie mõttemudelites aga *hellus, soojus, õrnus, empaatia, kaastundlikkus, kergeusklikkus, emotsionaalsus, kartlikkus, tagasihoidlikkus*. Need on pea alati esitatud vastandpaaridena ja ebavõrdselt väärtustatuna. Naisi peetakse meestest emotsionaalsemateks, sõltuvamateks, alistuvamateks, irratsionaalsemateks, viisakamateks jne. Mehi peetakse naistest domineerivamateks, sõltumatuteks, agressiivsemateks, objektiivsemateks, mõistlikumateks.

Kuna muutused on toimunud eelkõige naiste positsioonis, kes kaasajal töötavad ka väljaspool kodu ja peavad toime tulema tööturul, on eelkõige muutunud ja muutumas ka ootused naistele. Naised Eestis lihtsalt ei saa enam olla lapsikud, kergeusklikud, tasased ja ujedad. Väga selgepiirilised tunnused, mis naiselikke ja mehelikke soostereotüüpe eristavad, on hakanud kaduma just tänu sellele, et muutunud on reaalne tegelikkus. Samas on meeste rollidele alles jäänud aegunud hegemoonilisest maskuliinsusest lähtuvad mehelikkusega seotud stereotüüpsed ootused, millele nüüd on hakanud lisanduma ootused ka selle kohta, et nad oleksid rohkem kodukesksed ja empaatilised.

Soostereotüüpide abil võetakse omaks teatud väited ja uskumused (müüdid), mis vastavad ühiskondlikele ootustele.

Essentsialistlikke arusaamu soolistest erinevustest ja poiste-tüdrukute (st. ka naiste ja meeste) vastandamisest propageerivad avaliku meedia kõrval ka arvamusiidrid, koolitajad, seadusloojad. Erinevusi poiste ja tüdrukute õppeedukuses püütakse selgitada enamasti eelarvamuslikult, toetudes kehtivatele soostereotüüpidele. Kui näiteks poiste puhul peetakse põhjusteks huvi puudumist, teistsuguste õppemeetodite rakendamise vajadust, siis tütarlaste madalama õppeedukuse põhjuseks peetakse ebapädevust, võimete puudumist. Tüdrukute head edasijõudmist tõlgendatakse püüdlikkusega ja sooviga õpetajale meeldida. Poiste edu seletatakse andekusega.

Domineeriva sooideoloogia kohaselt peetaksegi naissoost rahvastikugrupi ebasoodsamat olukorda näiteks tööturul või tipp-poliitikas „loomulikuks“, „looduse poolt ettemääratuks“.

Müüdid sugude erinevuse ja ebavõrdsuse õigustamiseks

1. MÜÜT: Kõik naiste ja meeste vahelised erinevused on paika pandud looduse ja hormoonide poolt.

Teadus väidab: Erinevus on reproduktiivses funktsioonis, aga suur osa muid erinevusi on kujundatud vastava kultuurikeskkonna poolt – sotsiaalselt konstrueeritud. Ka kõik hormoonid on naiste ja meeste kehas samasugused, aga nende tasemes ja mõjus on palju rohkem erinevusi indiviidide kui sugude vahel.

2. MÜÜT: Naised vastutavad kodu ja pere eest, mehed on pere ülalpidajad.

Teadus väidab: Traditsiooniline peremudel on muutunud, muutumas on ka soorollid, sest naised on meestega võrdväärselt tööturul ja sageli ise oma pere ülalpidajad.

3. MÜÜT: Väljakujunenud sugudevahelised suhted pole muudetavad.

Teadus väidab: Sugudevahelised suhted on eri ajaloo perioodidel ja kultuurides erinevad, muutuvad ja seega ka muudetavad.

4. MÜÜT: Naistele ja meestele sobivad erinevad töö- ja tegevusalad.

Teadus väidab: Nüüdisajaks väljakujunenud tööjaotusel ei ole bioloogilist ega geneetilist alust – see on sotsialiseerimise tulemus ja peegeldab fakti, et poisse ja tüdrukuid kasvatatakse erinevalt. Sotsiaalsete sooliste erinevuste ja ebavõrdsuse taastootmine toimub ühiskonnas, mõjutatuna arvukate tegurite poolt.

5. MÜÜT: Naised ja mehed erinevad põhimõtteliselt oma omaduste ja võimete poolest.

Teadus väidab: Naiste ja meeste aju ei erine kognitiivsete võimete poolest – kõik oleneb rohkem sellest, kuidas sotsialiseerimise käigus on õpitud oma aju kasutama. Stereotüüpsed ühiskonnapoolsed ootused sunnivad inimesi omandama just neid omadusi ja võimeid ning rolle, mida naistelt ja meestelt on oodatud.

Sotsialiseerimise käigus õpetatakse **soostereotüüpide** kaudu last käituma oma soorolli kohaselt. Varasest lapsepõlvest noorukieani kasvatatakse lapsi tavaliselt stereotüüpsete ettekujutuste ja ühiskonnas kehtivate ootuste kohaselt. Näiteks toimub see mänguasjade kaudu, mida lapsele ostetakse/kingitakse.

Poisi ja tüdruku eluteel on sotsialiseerijateks lasteaed ja kool, kus täiskasvanute erinev suhtumine tüdrukutesse ja poistesse ja samasooliste sõprade/kaaslaste grupp mõjutab lapse arusaama soorollidest. Väga suur roll sotsialiseerijana on meedia. Meedia võimendab soolisi stereotüüpe, mis kujundavad avalikku arvamust, ja kannab niimoodi ühiskonnas edasi aegunud arusaamu, mis ei vasta muutnud reaalsusele.

Naiselikkuse ja mehelikkuse kohta kehtivad stereotüübid on normatiivsed ja suhteliselt püsivad ettekujutused naistele ja meestele omastest somaatilistest, psüühilistest ja käitumuslikest omadustest, mis tähtsustavad üle sugude psühhofüsioloogilisi ja sotsiaalseid erinevusi, omistavad enamasti meestele aktiivsema, naistele passiivsema rolli ja on indiviidi jaoks nagu etteantud etalonmudelid, millega peab ennast kohandama.

Stereotüübid soole sobivatest pere- ja ametirollidest peavad naiste peamiseks sotsiaalseks rolliks – emaks, perenaiseks ja hoolitsejaks olemist, mehi aga määratletakse pigem nende ametirollide järgi. Sellised stereotüübid "kirjutavad" meestele ette professionaalse edukuse, naistelt aga „nõuavad“ suhetele orienteeritust. („Mehe kodu on maailm, naise maailm on kodu...“)

Samalaadsed on ka hoiakud ja stereotüübid töö sisu kohta. Traditsiooniliselt eeldatakse, et naised töötaksid pigem teenindajatena inimsuhetega seotud sfäärides, nagu tervishoius, hariduses. Nn. instrumentaalset sfääri - loov, juhtiv töö - peetakse meeste jaoks sobivaks.

Soostereotüüpe süvendav õpikutekst:

Läbi aegade on kodusoojuse kandjaks olnud ikka naine. Loodus on naisele andnud võime muuta nelja seinaga ruum õdusaks koduks. Naisel lasub ka ürgne kodust saatja, ootaja ning vastuvõtja roll.

Laste kasvatamine on naisele eneseteostus, naisel on mehe ees teatud eelis: naine võib end alati teostada ka perekonnas, luues kauni ja turvalise kodu, kasvatades lastest elujõulised ning isikupärased inimesed, toetades meest tema tegevuses; mees seevastu vajab eneseteostusvõimalusi kodust väljaspool.

Naiselik naine on eelkõige hea abikaasa, ema ja koduhoidja. Samas hoolitseb ta ka enda eest, näeb igas olukorras välja sarmikas ja naiselik.⁷⁰

Nagu kõik stereotüübid, on ka soostereotüübid lihtsustavad, kokkuleppelised ja ajas muutuvad, skemaatilised ja deklaratiivsed, ilma vasturääkivusteta, hinnangulised ja väärtuselise varjundiga (üle väärtustades meestega seonduvat), suhteliselt püsivad ja ebatäpsed.

Soolised stereotüübid piiravad isiksuse vaba arengut, sest „sunnivad“ arendama omadusi, mis on vastupidised teisele soole ja mis kindlasti eristavad neid vastassoost.

Kui „õigeks naiseks“ olemisega seostatakse alalhoidlikkust, allaheitlikkust, emotsionaalsust, koostöövalmidust, nõrkust, abivalmidust, siis ju tüdrukud peavadki ümbritseva keskkonna ootuste kohaselt arendama endas sotsiaalset teadvust, introvertsust, meie-keskset mõtlemist, oskust suhelda intiimsfääris.

Samas need nn. tüüpiliselt naiselikud isiksuseomadused, pererollid, reproduktiivne tegevus määravad naiste madalama sotsiaalse staatuse, väiksema prestiiži, väiksemad ressursid ühiskonnasüsteemis.

Kui ainult meestele peetakse omaseks seikluslikkust, domineerivust, ratsionaalsust, iseseisvust, individualismi ja tugevust, siis hakkavadki poisid endas arendama individualistlikku teadvust, mehelikku ekstravertsust, mina-keskset mõtlemist, oskust suhelda avalikkusega.

„Tõelise mehe“ omadused – tööalane edukus, ettevõtlikkust, karmus, võistluslikkus - määravad meeste kõrgema sotsiaalse staatuse, prestiiži ja ühiskondliku tunnustuse.

Stereotüüpidel on suur sisendusjõud.

Queenslandi ülikooli teadlaste katsest selgus, et naiste nimetamine halbadeks autojuhtideks on iseennast kinnitav oletus, sest sellise sildistamise tagajärjel hakkavadki naised autot juhtides rohkem vigu tegema; vigade hulk suureneb kahekordseks, kui

⁷⁰ Annuk, T. Perekonnaõpetus: 11. klassi õpik. Tallinn: Koolibri, 1999.

naisjuhile öelda, et mehed on paremad autojuhid kui naised;

168-st naistudengitest pooltele öeldi, et uuringu eesmärgiks on uurida välja, miks naised on kehvemad autojuhid kui mehed. Teisele poolele öeldi aga, et uuritakse autojuhtimisega seotud mentaalseid protsesse. Simulaatoriga läbiviidud katses „põrkasid“ peaaegu pooled esimese rühma katsealustest kokku ootamatult auto ette astunud hajameelse jalakäijaga, teise grupi katsealustest aga ainult kolmandik. Vigu tehti rohkem ka siis, kui juhtimise ajal anti lahendada grammatiline test. Seega paneb halvaks juhiks nimetamine autojuhile peale vaimse pinget, mis on sarnane ülesannete lahendamisega.⁷¹

Kõige tundlikumad kinnistunud soorollide ja stereotüüpide suhtes on lapsed, noored tüdrukud ja poisid, kes ei oska ümbritsevat kriitiliselt hinnata ning keda jätkuvalt kasvatatakse jäikade poiste ja tüdrukutele kehtivate erinevate normide alusel.

Mitmeid norme ja käitumismudeleid, mida läbi praeguse hariduse noortes kinnistatakse, saab aga paindlikumaks muuta, kui olla neist teadlik.

Järelilikult tuleb analüüsida, kuidas ilmnevad domineerivad maskuliinsuse/feminiinsuse vormid koolis, kuidas lapsed ja noored ise enda soolist identiteeti kujundavad, uurida olemasolevaid soo- ja võimusuhteid ka koolides kui organisatsioonides/asutustes ja argielus ilmnevates sotsiaalsetes suhetes.

Diskrimineerivad stereotüübid on püsivad, neid ei kalduta kummutama ei loogiliste arutelude ega tõenditega.

Stereotüübid on väärtuselise, peamiselt negatiivse varjundiga ja nii sügavalt juurdunud, et inimesed ei märka nende olemasolu ega seda, kuidas nad mõjutavad taju ja tegevusi; stereotüübid on ebatäpsed, lihtsustatud ja liigselt üldistavad.

Stereotüüp ei ole ainult isiklik eelarvamus – see on kultuuri osa, mida antakse edasi ühelt põlvkonnalt teisele kui vahendit, mille abil alal hoida olemasolevaid võimusuhteid.

Soosteretüüpe, mis naisi ja mehi eristavad ja vastandavad ning naiselikkust ja mehelikkust erinevalt väärtustavad, taastoodetakse lasteraamatutes, õpikutes, õppematerjalides, koolikultuuris.

Laialt kasutatavad „tüüpilised“ kuvandid naissoost ja meessoost inimestest peegeldavad aga tihti kitsapiirilisi ning moonutatud arusaamu stereotüüpiseeritud grupist. Liigse üldistuse ja lihtsustatuse tõttu on soosteretüübid potentsiaalselt kahjulikud või negatiivsed, sest vahendavad arusaama, et teatud tunnused on omased kõikidele indiviididele, kes mingi kategooria alla koondatud on.

⁷¹ Yeung, N.C. & von Hippel, C. Stereotype threat increases the likelihood that female drivers in a simulator run over jaywalkers. *Accident Analysis & Prevention*, 40, 2008, p. 667-674.

„Kultuurikontekst loob pidevalt pilti ideaalsest mehelikkusest, milleni tavainimene ilmselt ei jõua. Mehelikkus kui kultuurikontekstist tulenev ideaal ei ühti alati isikliku kogemusega.

Karmid nõuded ja kõrged ootused on raskem üle elada nendel poistel, kellel on murdeeaks välja kujunenud selged stereotüüpsed seisukohad "tõelisest" mehelikkusest ja meeste sobivatest käitumisviisidest. Kui sellised aga endas "pettuma" peavad, valivadki nad ennasthävitava käitumise (narkomaania, joomine, vägivald). Sest vägivald on kõige tõhusam võimu kehtestamise viis...⁷²

Müüdid haridusvaldkonnas

1. MÜÜT: Poisid ja tüdrukud õpivad täiesti erinevalt.

Teadus väidab: Individuaalsed erinevused õpistiilides on palju suuremad kui sugude vahel.

2. MÜÜT: Poistel ja tüdrukutel on erinevad kaasasündinud huvid ja akadeemilised tugevused.

Teadus väidab: Poistel ja tüdrukutel ei ole sünnipäraselt erinevad huvid ja akadeemilised tugevused, vaid need on suures osas omandatud ning ühiskondlikult mõjutatud.

3. MÜÜT: Kool ja koolikultuur sobivad tüdrukutele paremini.

Teadus väidab: Kool ja koolikultuur ei soosi tüdrukuid - tüdrukutel on tervise- ja ärevushäireid ning depressiooni rohkem kui poistel, aga neid ei märgata nii nagu märgatakse poiste kõrgemat verbaalset, füüsilist ja sotsiaalset agressiivsust.

4. MÜÜT: Poisid vajavad meesõpetajat.

Teadus väidab: Õpiedu ei määra õpetaja sugu, vaid õpetamise kvaliteet.

5. MÜÜT: Koolis koheldakse kõiki võrdselt.

Teadus väidab: Näiliselt sooneutraalne haridus ei taga iseenesest võrdseid võimalusi ja võrdset kohtlemist. Võrdsete võimaluste ja võrdse kohtlemisega on tegemist siis, kui koolis teadlikult välditakse soostereotüüpe ja luuakse õpikeskkond, mis tagab tütarlaste ja poiste võrdsed haridustulemused ning toimetuleku kaasaegses kiiresti muutuvus ühiskonnas.

⁷² Barker, T., Kindlon, D., Thompson, M. Kaini kasvatamine. Poiste hingeelu kaitsmine. Balti Raamat, 2003.

Naiste ja meeste kui ühiskonna kahe kõige suurema sotsiaalse grupi sees on erinevusi rohkem kui naiste ja meeste kui kahe sotsiaalse grupi vahel.

Poiste ja tüdrukute võimed, anded, hoiakud ja käitumisviisid kattuvad ning enamikel juhtudel kattuvad nad väga suures ulatuses.

2.2.2. Hegemooniline maskuliinsus ja poiste koodeks

Sootundlik pedagoogika ei vaidle vastu väidetele, et poisid peavad kasvama meesteks ja tüdrukud peavad kasvama naisteks. Sooteadlik pedagoogika aga küsib, millised on need omadused ja jooned, mille alusel meheks ja naiseks olemise ideaale kirjeldada. Kas eelmiste sajandite traditsiooniliste ootuste kohaselt või on vaja arusaamades midagi muuta?

Küsimusele „Mida tähendab õige mees“ polegi alati nii kerge vastata, sest tegelikkuses sellist ideaalkuvandile vastavat inimest ei eksisteerigi nagu ei ole olemas ka mingit kindlat „tüüpilist naist“.

Olla nn. traditsiooniline mees on üha raskem, kuna ühiskond on muutunud.

Hegemoonilist maskuliinsust ja sellega seotud stereotüüpe süvendavad näiteks seisukohad ja arvamused, mis väidavad, et poisid vajavad „*eduelamust, võistlust ja võitu*“, „*olla (karja)juhid*“ ja „*omada võimu, ruumi ja suuremat tegutsemisvabadust*“.

Stereotüüpsed suhtumised ja arusaamad on omavahelgi väga vastuolus – nt. soovitusel anda igale poisile eduelamus ja olla juht ei võimalda mingilgi viisil vältida konkureerimist või seada neile keegi autoriteediks. Kerkib küsimus, kas poisid vajavad siis ka allumist? Traditsioonilist hegemoonilist maskuliinsust rõhutavad ja edastatavad arusaamad on igal juhul takistuseks kui eesmärgiks on õpilaste sotsiaalsete ja koostööoskuste arendamine.

Ei ole bioloogilisi tegureid, mis määraksid poiste suurema agressiivsuse. Testosterooni toodab vihatunne, ja see, kas sellist tunnet lubatakse väljendada meestel või naistel, sõltub ühiskonnas kehtivatest tavadest, näiteks sellest, kumma soogrupi sotsiaalselt lubatud käitumise hulka kuulub viha väljanäitamine.

Kuna on arvukalt näiteid selle kohta, et poisid ei ole „poisid“ igal pool, kogu aeg ja ühtemoodi, ei saa bioloogia ja testosterooniga põhjendada nende kui kogu grupi käitumist. Küsimus on peidus pigem kehtivas sooideoloogias.

Koolis tuleb osata märgata variöppekava ühte tahku - nn. „**poiste koodeksit**“⁷³, mis on tuletatud kultuuris kehtivast fantaasiast „tõelise“ mehelikkuse kohta ja mis keelab poistele enda tunnetest rääkimise, nõuab võimu kehtestamist, riski võtmist, hoolimatust enda vastu ja igal juhul kõige selle eitamist, mis võib näida naiselik. Selline kood koosneb käitumis- ja suhtlemismallidest, kulunud fraasidest meheks olemise kohta jms. ning seda poiste käitumiskoodeksis kehtivate normide järgimist kontrollivad samasoolised eakaaslased äärmiselt järjekindlalt.⁷⁴

Kui poiss näitab füüsilise nõrkuse või kuulekuse tunnuseid, võib temast saada häbimärgistamise ning sotsiaalsete sanktsioonide sihtmärk. Poiste sanktsioneerimiseks ja korrale kutsumiseks pilgatakse näiteks neid kaaslaste poolt plikadeks, mis viitab ohule kaotada oma „meelikkus“, aga mis ühtlasi alavääristab naiselikkust.

Rootsi valitsus kutsus oma poiste väljalangevuse probleemi lahendamaks prof. Michael Kimmeli, ühe juhtivatest sotsioloogidest, kes on uurinud maskuliinsuse kujunemist. Oma aruandes ja ettepanekutes jõudis ta järeldusele, et vaid soospekti ja soolisuse, eelkõige maskuliinsuse ideoloogia arvestamine lubab arendada ja välja töötada strateegiad, mis aitaks soolist ebavõrdsust hariduses vähendada.⁷⁵

Vahemärkus:

Eesti kultuuris kohatavatest tähenduslikest sõnumitest võib välja lugeda, et mehed on eelkõige mehed ja alles siis isad, naised on aga eelkõige emad ja alles siis naised.

2.2.3. Emadus kui „õigeks“ naiseks olemise põhinäitaja?

Kuigi tänapäeval on Eestis üha vähem neid, kes arvavad, et naise ainsaks parimaks eneseteostuseks on emaksolemine, on ühiskondlikud ootused emale ja emadusele endiselt väga kõrged - just emalt oodatakse ennastohverdavat ja perele orienteeritud käitumist.

Stereotüüpset müüti emadusest kui igavesti rahuldustpakkuvast rollist ja naistest kui parimatest laste eest hoolitsejatest taastoodavad nii meedia, populaarteaduslikud väljaanded kui haridusinstitutionid. Väidetakse, et „emaks sünnitakse, aga isaks saadakse“ jms. Pere olemasolu keskseks mõtteks oleks nagu ainult see, et naised peavad sünnitama. Naisi, kes ei sünnita, süüdistatakse rahvaarvu vähenemises, oma „bioloogilise kella mahamagamises“ jms.

Lastetus ei tähenda alati füüsilist või psüühilist puuet, vaid võib sageli olla ka lihtsalt elustiili valik.

⁷³ Pollack W. Tosi poikia. Keuruu: Otavan kirjapaino, 1999. Pollack W. Male adolescent rites of passage positive visions of multiple developmental pathways. *Annals New York Academy of Sciences*, 2004; 1036: 141–150.

⁷⁴ Kimmel, M.S. "What About the Boys?" What the Current Debates Tell us--And Don't Tell Us--About Boys in School. *Masculinities*, vol. 14, 1999-2000. Allalaaditav: <http://hdl.handle.net/2027/spo.ark5583.0014.001>

⁷⁵ Kimmel, M. Boys and School: A Background Paper on the „Boy Crisis“. *Pojkar och skolan: Ett bakgrundsdocument om "pojkkrisen"*, Swedish Government Official Reports SOU 2010:53, Stockholm, 2010.

Ometi on valdav, et tüdrukutele luuakse enda identiteedi kujundamiseks idealiseeritud fantaasiapilte „korralikust“ patriarhaalsest perekonnast ja traditsioonilistest väärtustest, mis eeldavad hoolitsemist mehe ja vastutamist peresuhete eest. Emaduse kõrval on teiseks ühiskonnapoolseks ootuseks naise väline ilu ja seksikus. Vaatamata aeg-ajalt kostvale „sisemise ilu“ retoorikale võib märgata seda, kuidas elustiili ja avalikku ruumi on kodeeritud seksuaalsuse eksponeerimine ning „õige“ naise visuaali kujundamine läbi tema keha.

2.3. Kool soostereotüüpide taastootjana

Kool on osa ühiskonnast. Ühiskonnas kehtivad ootused tütarlastele ja poistele peegelduvad ka õpetajate ootustes eri soost õpilastele. Igas koolis tuleb õppida nägema, mis taastoodab naiste ja meeste vahelisi erinevusi, milles need erinevused ja ebavõrdsus väljenduvad ja mida need endaga hiljem kaasa võivad tuua.

Kuna teemavaldkond on uus, on esialgu vaja vabaneda aegunud ettekujutustest.

Projekti „Kas lapsed või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks“ raames viis AS Saar-Poll i 2011. aasta sügisel läbi küsitluse 142 Eesti koolis, küsitledes 204 algkooli, põhikooli ja gümnaasiumi õpetajat.

Küsitlusest selgusid nii üldlevinud müüdid, soostereotüübid kui ka traditsioonilised soorolliootused.⁷⁶

- *66,7% Eesti õpetajate arvates on tööturg jagunenud nn. naiste ja meeste töödeks seetõttu, et naised ja mehed sobivadki paremini erinevate tööde tegemiseks.*
- *Enam kui pooled õpetajatest arvasid, et ühiskonnapoolseid ootusi naistele ja meestele ei saa muuta (69,6%).*
- *Iga teine õpetaja (51,5%) oli veendunud, et poisid vajavad rohkem aktiivseid õpetamismeetodeid ja elamusi kui tüdrukud.*
- *Peaaegu pooled (46 %) olid seisukohal, et poiste kasvatamisel tuleb silmas pidada ja rõhutada traditsiooniliste meheline omaduste kujundamist. Meessoost ja mitte-eestlastest õpetajate seisukohad toetasid traditsioonilisi soostereotüüpe teistest veidi enam.*
- *35,8% õpetajatest arvas, et poiste väljalangevust koolist võiks vähendada senisest suurem meesõpetajate arv koolis.*
- *Enam kui kolmandik õpetajatest oli seisukohal, et poistel on togimine ja kaklemine veres, loomuomane, sünniga kaasa antud.*
- *Õpetajad pidasid poistele oluliseks tehnikaga ümberkäimise, autojuhtimise ja arvutioskusi, tütarlastele aga söögitegemise, enese välimuse eest hoolitsemise, suhete loomise ja säilitamise oskusi.*

⁷⁶ Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks. Artiklikogumik. Toim. Ü.-M. Papp. Tallinn: Eesti Naisteühenduste Ümarlaura Sihtasutus, 2012. 111 lk. Allalaaditav: http://www.enu.ee/lisa/468_Kas_opilased_voi_poisid_ja_tydrukud_Artiklikogumik.pdf

Sellised ootused ja seisukohad võivad märkimisväärselt piirata noorte inimeste valikuvõimalusi. Lisaks jäävad õpilastel saamata just need omadused ja oskused, mida neil tulevikus vaja on: tüdrukutel julgus ja enesekehtestamine ning poistel hoolivus, empaatia ja koostööoskus.

Eesti õpetajate seisukohad ja arvamused pole erandlikud, vaid langevad kokku nii Eesti avaliku arvamusega kui ka uurimistulemustega Soomes. Vaatamata sellele, et sugude võrdsuse teema on meie põhjanaabrite juures olnud pidevalt päevakorral, ellu viidud erinevaid programme ja projekte, soolise võrdõiguslikkuse temaatika käsitlemine osaliselt integreeritud ainekavadesse, on sooliselt stereotüüpsed käsitlused õpilastest ikka veel sügavasti koolide argiellu juurdunud. Ka Soome õpetajad räägivad tublidest ja usinatest tüdrukutest ja andekates poistest.⁷⁷

Mitmete EL liikmesriikide õpetajad ei soovi soolise võrdõiguslikkuse teemadel väga aktiivselt kaasa rääkida, väites, et nad kohtlevad kõiki sooliselt neutraalselt.⁷⁸

2.4. Miks poisid koolist välja kukuvad?

Eestis kehtivad **eelarvamused**, millega püütakse selgitada poiste väljalangevust koolist:

- Suur naiste osakaal lasteaias ja koolis mõjub poistele negatiivselt...
- Kõik algab perekonnast...
- Tegeleda tuleb peamiselt poistega...

Esimene seisukoht ülehindab meeste tähendust hariduse valdkonnas ilma, et määratleks, mida siis mehed saaksid teha sellist, milleks naised suutelised pole? Pole ka uurimustel põhinevat tõendusmaterjali, et õpetajaskonna suurem sooline tasakaal mõjutaks näiteks poiste paremat toimetulekut.⁷⁹ Lapsed kujundavad oma sooidentiteeti ka muinasjututegelaste ja meediakangelaste abil. Arvamused, et poisid vajaksid hoopis teistmoodi õpetamist, rohkem meesõpetajaid jms. saadavad selge sõnumi sellest, nagu oleksid kõik poisid ühesugused, kes diametraalselt erinevad tüdrukutest või vastanduvad naisõpetajatega.

Ka see, et kõik algab perekonnast, on liiga lihtsustav seisukoht. Laps määratleb küll oma soo enda jaoks esimese paari eluaasta jooksul, aga perekond ei ole nii tugev, et kogu vastutuse õppimise ja kasvamise eest võib temale panna. Pere ja selle suhtlusringi kõrval on olemas ka tegelikkus ja selles jagunenud soorollid, mida laps näeb. Üha suurenev roll on audiovisuaalsel meedial ja mänguasjade ja rõivaste tootjatel, mängudel ja raamatutel.

Eestis kehtivate arvamuste kohaselt tuleb tegeleda grupiga, st. poistega, kellel on probleeme. Üldlevinud on väited ja soovitusel, mis kõlavad tütarlaste suhtes otseselt diskrimineerivalt,

⁷⁷ Huhta, L. Tasa-arvo opettajankouluttajan silmin. Tampereen yliopiston opettajankouluttajien näkemyksiä tasa-arvosta sekä sukupuolen merkityksestä koulussa ja opettajankoulutuksessa. Yliopiston sisäisiä kehittämisehdotuksia, muistioita ja raportteja 62/2003 Tampereen yliopisto 2003. Allalaaditav: http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/65599/tasa-arvo_opettajankouluttajan_silmin_2003.pdf?sequence=1

⁷⁸ Promoting Gender Mainstreaming in Schools, Council of Europe, 2004.

⁷⁹ Gender and education: the evidence on pupils in England. Department for education and skills, 2007. Allalaaditav: www.dcsf.gov.uk/research/data/uploadfiles/RTP01-07.pdf

näiteks "esitada materjale, mis sobivad enam poistele" või "koolis võiks igale juhiomadustega poisile olla eriline liidrikoolitus" jms.

Lihtsam on käsitleda soolisi erinevusi hariduses ja eriala- ning kutsevalikutes loomuomastena, stereotüüpselt ja lihtsustatult. Olukorras, kus tundub, et me ei kontrolli olukorda, ei suuda korraga kõike teada ja pole aegagi süveneda, ongi turvaline pöörduda müütide ja stereotüüpide poole. Arvamused ja seisukohad, kus rõhutatakse poiste ja tüdrukute nn. "loomuomaseid" erinevusi, süvendavad ebavõrdsust ja ei sunni ka midagi eriti ette võtma, ega muid võimalikke põhjuseid otsima.

Michael Kimmel, kes on uurinud soolise olulisust ühiskonnas, on ütelnud, et kõige õõvastavam on kuulda väljendit „poisid on poisid...“ haridusringkondades. See väljend kannab selget sõnumit, et midagi pole parata, loodusega on nende õpimotivatsioon ja käitumine paika pandud.

Reeglina tuuakse tüdrukuid poistele eeskujuks kui korralikke ja tublisid. Kui tüdruk saab signaale, et tema soole on korraldustele allumine loomuomane ja kiidetav, siis poiss saab seevastu signaale tõusta hierarhia alumiselt pulgalt kõrgemale, nõuda endale suuremat võimu, vaheldusrikkamat tegevust ja liidripositsiooni, sest võimutaotlus käib meheks olemise juurde. Need signaalid on enamasti nähtamatud ja sageli ka vastuolulised, mille üheks märgiks võib pidada poiste arvukat koolist välja langemist.

Kooliõpilaseks olemine näeb ette, et tuleb olla kuulekas alluja, poisiks olemine aga näeb ette, et tuleb olla sõltumatu ja võidelda juhiositsiooni eest. Vastuolud, mis poisis tekivad, võivadki viia selleni, et ta eraldub õpilase alluva-rollist ja lahkub koolist, sest tõeline mees peab leidma ise oma tee. Neid vastuolusid süvendavad ja taastoodavad täiskasvanute hoiakud, et poistel on suuremad vajadused ja see ongi normaalne, kui nad nõuavad endale rohkemat kui tüdrukud. Teisalt saavad nad koolis ka palju negatiivset tagasisidet, kui nad ei käitu nagu õpilase roll ette näeb. Neil on valida, kas vastata ootustele, mis näevad neid kui tulevasi mehelikke mehi, või vastata ootustele, mis näevad neid kooliõpilasena.⁸⁰

Milliste lahendusteni on jõutud teistes riikides ?

Nn. „poiste probleemid“ hariduses pole ainuomane ainult Eestile. Aastakümnete jooksul on otsitud neile lahendusi ka teiste riikide uurijate poolt, aga seni pole leitud mingeid erilisi õppe- ja kasvatusmeetodeid, mis parandaksid poiste õppeedukust – väga hea õpetaja võib tõsta nii poiste kui tüdrukute õppeedukust.

⁸⁰ Roots, E.-M., Kuurme, T., Kasemaa, G. „Loodus on meid selliseks teinud“ ehk sooline essentsialism hariduses ja kasvatuses . Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks. Artiklikogumik. Toim. Ü.-M. Papp. Tallinn: Eesti Naisteühenduste Ümarlaura Sihtasutus, 2012. 111 lk. Allalaaditav: http://www.enu.ee/lisa/468_Kas_opilased_voi_poisid_ja_tydrukud_Artiklikogumik.pdf

Ei ole olemas poiste-sõbralikku pedagoogikat. See, mis on hea ühele soogrupile, on hea ja tõhus ka teisele. Küll viidatakse uurimustes aga seaduspärasustele, et kui koolis suudetakse ohjeldada rümedat maskuliinsust ja püsivalt järgida põhiväärtusi, eetilist käitumist, paraneb ka poiste edasijõudmine. Neil, kellel jääb demonstratiivselt väljapakutud mehelikkuseta vajaka enesehinnangus, aidatakse leida alternatiivseid käitumismalle.⁸¹

Kinni hoidmine vanast mõtteviisist, et loodus on kõik paika pannud või usust, et inimene ise indiviidina otsustab kõik oma „vaba tahte“ kohaselt, on vastuolus suundumustega demokraatlikuma, õiglasema ja sooliselt võrdsema ühiskonna poole. Mõistet *sooline võrdõiguslikkus* poiste probleemidega tavaarusaamade kohaselt avalikus inforuumis ei ole seostatud, sest seda peetakse naiste probleemiks, seega vähemoluliseks.

Õpetajakutse staatuse tõstmine oleneb riiklikest poliitikatest.

Rootsis näiteks püütakse tõsta õpetajakutse staatust seeläbi, et suunatakse kutsevaldkonna uurimisse senisest suuremaid ressursse, mis ühelt poolt näitab, et haridusvaldkond ja selles töötavate-õppivate inimeste olukorrast mitmekülgse pildi saamine on oluline, teiselt poolt aga lubab hariduse ja kasvatamise küsimusi hoida avalikkuse tähelepanu all. Nii toetatakse hariduspoliitika teadmistepõhisust ja ühiste arusaamade kujunemist avalikus arvamuses.

2.4.1. Kas meesõpetajate osakaal mõjutab õpitulemusi?

Puuduvad uurimused, mis tõestaks, et meesõpetajate suurem osakaal parandaks õpilaste õpitulemusi. Õpetaja sugu ei ole õpitulemuste puhul määrav. Samuti ei näita uuringud, et meesõpetaja puhul paraneksid poiste ja/või naisõpetajate puhul tüdrukute õpitulemused.⁸² Meesõpetajate alaesindatus koolis taastoodab aga soostereotüüpe, mis kinnitavad, et ainult naised vastutavad laste kujunemisaastatel nende juhendamise, õpetamise ja hoolitsemise eest.

Mehi on senisest rohkem kooli vaja selleks, et

- näidata, et naised ja mehed koos töötavad,
- pakkuda õpilastele rollimudeleid, mis lõhuvad ettekujutusi hegemoonilisest maskuliinsusest – näitamaks, et on erinevaid maskuliinsuse ja feminiinsuse vorme,
- olla kohal, kui on vaja tööpoolest lahendada selliseid poiste probleeme, millest vastassoost isikutega ei soovita rääkida,
- näidata, et ka mehed saavad õpetamisega hakkama.

⁸¹ Gender and education: the evidence on pupils in England. Department for education and skills, 2007. Allalaaditav: www.dcsf.gov.uk/research/data/uploadfiles/RTP01-07.pdf

⁸² Krieg, J.M. Student Gender and Teacher Gender: What is the Impact on High Stakes Test Scores? Current Issues in Education [On-line], 8(9) 2005, April 12. Allalaaditav: <http://cie.ed.asu.edu/volume8/number9/>

2.4.2. Tüdrukute ja poiste koos või eraldi õpetamine?

Seniste uuringute kohaselt⁸³ on sooliste stereotüüpide vähendamise eesmärgil efektiivne poiste ja tüdrukute ajutine eraldi õpetamine siis, kui eesmärgiks on:

- suurendada tütarlaste enesekindlust ja/või toetada nende tegutsemist sooliselt ebatraditsioonilistes valdkondades,
- anda poistele selliseid teadmisi, oskusi ja hoiakuid, mis aitavad vähendada hegemoonilise maskuliinsuse püüdeid.

Eraldi on lihtsam ja saab ka avameelsemalt käsitleda seksuaalsusega liituvaid kultuuris kehtivaid ootusi, norme ja näivaid enesestmõistetavusi.

Segaklassid on tõhusad siis, kui eesmärgiks on:

- võrdsemad suhted sugude vahel,
- vähendada soolisi stereotüüpe ainete ja kursuste valikul ja/või eelistamisel,
- võidelda stereotüüpsete hoiakute ja käitumisega (läbi arutelude ning suurendades teadlikkust sugudest).

Vältida tuleb õpetuse kohandamist sellistele arusaamadele soolistest erinevustest, mis taastoodavad aegunud soorolle ja/või neile vastavaid tegutsemisviise. Seega pole õigustatud näiteks tüdrukutele ja poistele erinevate nõuete esitamine või kasvatusvõtete kasutamine.

Lugemissoovitus:

- Gender Differences in Educational Outcomes. Study on the Measures Taken and the Current Situation in Europe. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, 2010.
Allalaaditav:
http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/120EN.pdf
- Gender and Education – Mythbusters Addressing Gender and Achievement: Myths and Realities. Department of Education, UK, 2009.
Allalaaditav: <https://www.education.gov.uk/publications/eOrderingDownload/00599-2009BKT-EN.pdf>

⁸³ Gender Differences in Educational Outcomes. Study on the Measures Taken and the Current Situation in Europe. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, 2010. Allalaaditav:
http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/120EN.pdf

„Me oskame õpilasi selekteerida vanuse, pikkuse ja keskmise hinde alusel, kuid ei tohi unustada, et igaüks neist on ühtlasi ka poiss või tüdruk, tulevane mees või naine“⁸⁴

III MIDA ON OLULINE TEADA JA MÄRGATA SUGUPOOLTE ASPEKTIST KOOLIS?

Paljude uurijate arvates tuleb koolielu reegleid, põhimõtteid, viise ja praktikaid analüüsida ja hinnata sugupoolte aspektist ja soolist võrdõiguslikkust silmas pidades eriti põhjalikult. Kooli kui organisatsiooni kultuuri peab analüüsima formaalse kultuuri ja mitteformaalse kultuuri aspektist.

3.1. Kool kui organisatsioon

Sooline võrdõiguslikkus iga kooli argielus tähendab nais- ja meestöötajate võrdset väärtustamist, võrdset palka võrdväärse töö eest, võrdseid karjääri- ja enesearendamise võimalusi, võrdseid võimalusi töö ja pereelu ühitamiseks, võrdseid töötingimusi, olla vaba soolisest või seksuaalsest ahistamisest.

Struktuuriline ebavõrdsus õpetajate ja mõne muu valdkonna töötajate vahel on tööturu soolise segregatsiooni ja kooli kui organisatsiooni soosüsteemi küsimus.

Soolise ebavõrdsuse vähendamiseks on oluline teada, kus ja milles see väljendub kooli kui organisatsiooni tasandil. Personalikoosseisu analüüs ning mõlema sugupoolegrupi protsentuaalne esindatus organisatsiooni eri tasanditel ja ametigruppides annab ülevaate koolis

---

⁸⁴ Juurak.,R. Kõigepealt leia ühine lainepikkus... ÕL, 18. juuni 2010

valitsevast olukorrast ning potentsiaalsete kandidaatide reservist, sugude esindatusest erinevates ülesannetes ja töödel, naiste ja meeste osakaalust erinevatel hierarhiatasanditel.

Nais- ja meesõpetajate ja teiste töötajate karjääri võrdlemine võimaldab leida igal koolijuhil vastuseid küsimustele, kas naistel ja meestel on tema koolis võrdsed arenguvõimalused, kas esineb naiste ja meeste vahel erinevusi oskuste tõstmiseks eraldatava aja ning raha osas jne. Selline lähenemine toetab ühtlasi sihipärasemat personalipoliitikat, inimressursside otstarbekamat kasutamist.

Nais- ja meestöötajate tööaja ja puhkusepäevade arvu võrdlemine puhkuse liikide lõikes võimaldab koolis pöörata suuremat tähelepanu töö- ja pereelu ühitamise võimaldamisele nii meestele kui naistele ning hinnata vastavate meetmete efektiivsust. Eestis on näiteks probleemiks kujunenud meeste varajane suremus nii riskikäitumise kui läbipõlemise tõttu, enamus vaimse tervise probleemegi on meestel just tööga seonduvate pingete tõttu. Traditsiooniliselt peetakse laste ja pereliikmete eest hoolitsemist naiste töödeks, mis omakorda võib olla stressi põhjuseks naisõpetajatel. Töö tasustamises soolise diskrimineerimise tuvastamise võimaldamiseks on oluline omada teavet põhipalga, lisatasude, juurdemaksete, preemiade ning erisoodustuste kohta. Võrdlusandmed on esimeseks sammuks nais- ja meestöötajatele võrdse või võrdväärse töö eest võrdse tasu maksmise põhimõtte rakendamisel.

Tööle kandideerijate soopõhine analüüs aitab läbi mõelda tööle värbamise ja töölevõtmise protseduure ja kriteeriume, et vähendada ametialast soolist jagunemist. Tööle võtmise kriteeriumiks ei tohiks kunagi olla sugu vaid eelkõige kvalifikatsioon ja pädevused. Soolised eelistused on lubatud ajutiste erimeetmena ainult juhul, kui see on fikseeritud kooli dokumentides ning ikkagi siis, kui muud valikukriteeriumid on võrdsed.

3.2. Kool kui õppe-ja kasvatusasutus

Kolm olulisemat nähtusteringi, mille raames tavaliselt analüüsitakse soolise ebavõrdsuse põhjuseid ja soolisuse kujundamist (sugupoole konstrueerimist) igas konkreetsetes õppeasutuses on

- õpetamismeetodid, formaalne õppekava ja kasvatus- ning õppetöö,
- suhtlemine ja
- ruumikasutus.

Variõppe nimetusega tähistatakse kõigi selliste asjade õppimist, mida kool teadlikult pole kavandanud, vaid mis on igas koolis välja kujunenud tegelikkuseks – kombes ja eeskirjad, ruumi- ja ajakasutus, käitumismudelid ja traditsioonid, mängud ja suhtlemine, keelekasutus ja ideoloogiad. Variõppekava võib nii õppetööle kaasa aidata kui ka seda pärssida, sest kujundab õpilaste hoiakuid, väärtusi, uskumusi ja käitumist.

Variõppekava oletuslik mõju on üsna suur, kuid selle täpne määratlus, kontroll ja suunamine on äärmiselt keerulised.

Parem arusaamine variõppekavast võimaldab muuta õpetamise strateegiaid ja tekitada õppe- ja kasvatustöös vähem takistusi ning parandada õppimise ja õpetamise kvaliteeti.

3.2.1. Sooaspekt variõppekavas

Õpetamismeetoditega on seotud õpilaste juhendamine, õppematerjalid, õpikud, õpetuse sisu ja õppimiskeskond (klassiruum, õpperühmade tegevused), kooli sisekorra eeskirjad, õpetajate ja õpilaste vaheline hierarhia, õpitulemuste hindamine ja hindamiskriteeriumid.

Suhtlemist iseloomustab õpetajate ja õpilaste suhtlemine tunnis ja tunnivälisel ajal, mitteametlikud hierarhiad õpilaste ja õpetajate vahel, õpilaste endi vahel, õpetajate vahel.

Ruumi kasutamine on üheks võimu ja hierarhia saavutamise ja säilitamise viisiks ja võimaluseks. Soolised erinevused ilmnevad selles, kuidas kasutatakse koolis ruume, kuidas liigutakse, mida tehakse eri ruumi osades ja kuidas õpilaste ruumiline käitumine ajas muutub. Kuhu panevad oma asjad poisid, kuhu tüdrukud, kuidas ruumikasutust kontrollitakse õpilaste endi poolt. Uuringutega on selgunud näiteks, et poiste jaoks on kooli- ja klassiruumid nagu suuremad ja avaramad, kooliõu laiem, st. poisid võtavad endale rohkem ruumi. Tütarlapsed pole nii liikuvad, hoiavad rohkem eraldi, jätteski ruumiressursse rohkem poistele. Kui ka mõni tütarlaps oma suurema liikumise ja valju rääkimismaneeri poolest välja paistab, siis sellesse suhtutakse negatiivselt eelkõige õpetajate poolt. Selgunud on, et kooli ruumideski on nn. prestiižsemad kohad, kuhu kõik õpilased „ei pääse“.

Kõigi ülalnimetatud nähtuste puhul kogutakse andmeid, mis võimaldavad võrrelda

- poiste ja tüdrukutega, naistega ja meestega seostatavaid tegevusi,
- sugude nähtavust ja
- domineerimis-allumissuhteid (võimusuhteid).

1990.-tel aastatel alustati Rootsis, kus teoreetiliselt teati, et tuleb vältida soorollide erinevuste rõhutamist, kasvatajate käitumise lindistamiste ja vaatlustega. Näiteks selgus, et eri soost lastega käituti erinevalt ainuüksi nende riietumist aidates. Selgus, et tüdrukutega räägiti vahetpidamatult, kasutades keerulisi ja mitmekesiseid lauseid. Jutud tüdrukutega katkesid vaid siis, kui mõni poiss tähelepanu endale tõmbas. Kohe jäeti tüdruk kõrvale ja rutati kõva häälega abi nõudvale poisile appi. Tüdrukutele saatis see sõnumi, et tüdrukud on teisejärgulised, peavad olema tublid ja ootama vaikselt oma järge.

Poistega suheldi samas riietumise situatsioonis vaid käskude-keeldude kaudu: «Tule siia! Lõpeta! Istu!» jne. Poisid ise käitusid samamoodi - pöördusid kasvatajate poole vaid käskude ja paarisõnaliste palvetega või hoopis sõnatult, sirutades oma jopevarrukad kasvataja poole.

Kui kasvatajad hakkasid oma käitumist analüüsima ja põhjendama, selgus, et kasvatajad lähtusid eeldusest, et poisid tahavad kiiresti õue mängima minna ega soovigi juttu ajada. Oletust, et poisid tahavad võimalikult kiiresti välja mängima saada, peeti nii iseenesestmõistetavaks, et

seada tavaolukorras ei teadvustatud ega seatud ka kahtluse alla. Lindistatud ja analüüsitud suhtlemiserinevuse ilmnemisel ei saanud enam keegi ka hiljem väita, et poiste keelekasutus on samavanuste tüdrukutega võrreldes looduse poolt etteantult vähem arenenud.

Kasvatajad muutsid oma käitumist – käskude jagamise asemel hakati poistega teadlikult vestlema. Selgus, et poisid ei kiirustanud riietumise ja välja saamisega, vaid jäid meeleldi riietusruumi seniks, kuni nendega räägiti. Läbiviidud eksperiment näitas väga selgelt, et poiste käitumise põhjuseks olid kasvatajate ootused nendele – muutes ootusi muutus ka käitumine.⁸⁵

3.2.2. Vägivald koolis

Maailma tervishoiuorganisatsiooni andmetel on Eesti koolikiusamise sageduse poolest Euroopas teisel kohal, jäädes maha vaid Sloveeniast.

Justiitsministeeriumi analüüsist «Alaealiste vägivallakuritegevus»⁸⁶ selgub, et üle kolmandiku kõigist 14-18-aastaste toimepandud vägivallaaktidest, mis politseile teada, leiab aset koolis. Samas nenditakse uurimuses, et noorte vägivald on suurel määral varjatud ning samalaadsetel rikkumistel võivad eri koolides olla erinevad tagajärjed. Näiteks võib kaklus ühes koolis 14-aastasele lapsele lõppeda vestlusega klassijuhataja juures, teisel aga algatatakse mitme kuu pikkune kriminaalmenetlus.

Uurimusest selgus, et koolidirektorid ei käsitanud vägivallaprobleemi oma koolis oluliselt laieneva nähtusena, aga sotsiaalpedagoogid märkisid, et vägivaldsuse kasvu on märgata.

Eesti koolide õpetajatest on koolis toimuvat vägivalda märganud ligi 90 %.⁸⁷ Kõige sagedamini märgatakse narrimist ja pilkamist, togimist ja tõukamist, asjade peitmist, pildumist või lõhkumist. 75 % õpetajatest on märganud nilbete ja seksistlike väljendite kasutamist.

Kuigi vägivalla ja kiusamise ilmingute ning mõningate õpilaste tõrjutuse pärast on väga mures kolmandik vastanutest, märgivad õpilased ise, et nähtus on laialt levinud. Õpilased märkavad füüsilist, vaimset ning manipuleerivat vägivalda.^{88,89}

Kooli juhtkond ja õpetajad peavad teadvustama, märkama ning lahendusi pakkuma igasuguse vägivalla ennetamiseks ning probleemide lahendamiseks koolis. Selle põhjuste

⁸⁵ Pre-schools Tittmyran and Björntomten (examples of pre-schools developing new gender transformative pedagogy)
Allalaaditav: <http://www.eige.europa.eu/internal/csr/search/26>

⁸⁶ Salla, J. Alaealiste vägivallakuritegevus. Tallinn: Justiitsministeerium, 2010.
Allalaaditav: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=49167/Alaealiste+v%E4givallakuritegevuse+anal%FC%FCs,+Justiitsministeerium.pdf>

⁸⁷ Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks. Artiklikogumik. Toim. Ü.-M. Papp. Tallinn: Eesti Naisteühenduste Ümarlause Sihtasutus, 2012. 111 lk.
Allalaaditav: http://www.enu.ee/lisa/468_Kas_opilased_voi_poisid_ja_tydrukud_Artiklikogumik.pdf

⁸⁸ Strömpl, J; Selg, M; Soo, K. & Šahverdov-Žarkovski, B. Eesti teismeliste vägivallatõlgendused: uuringuraport. Tallinn: Sotsiaalministeerium, 2007.

⁸⁹ Kõiv, K. Koolikiusamine kui probleem. Rmt.: Kraav, I; Kõiv, K. Sotsiaalpedagoogilised probleemid üldhariduskoolis. OÜ Vali Press trükikoda, 2001.

sügavamaks mõistmiseks tuleb appi võtta senisest sootundlikum lähenemisviis. Arvestada tuleb seda tõsiasja, et traditsioonilise mehelikkuse kuvandi kohaselt kuulub vägivald poistekultuuri ja poistesoolise identiteedi juurde.

Meeles tuleb pidada, et vägivald võib olla tegelikult põhjuseks ka nn „põhjusteta“ puudumistele, sest kooliskäimist hakkavad vältima nii kiusajad kui ohvrid. Kiusavad ja kiusatavad õpilased ei tule toime oma mahajäämusega, hauvad kättemaksufantaasiasid või hakkavad ohvrid kiusama endast nõrgemaid. Teada on ka, et kiusamine võib põhjustada erinevaid psühhosetsuaalseid probleeme täiskasvanueas.

Lugemissoovitus:

- Ots, A. Õpilaste soolised erinevused ja toimetulek koolis. Õppimine ja õpetamine esimeses ja teises kooliastmes. Kikas, E. (Toim.) Eduko. Allalaaditav: <https://www.tlu.ee/files/arts/11337/%C3%95ppi56fdcaad66ae5ef2f6cf3a77ff5d4cbf.pdf>
- Kuurme, T. Haridus, kasvatus ja sugupool. Rmt. Sissejuhatus soouuringutesse. Tartu Ülikooli kirjastus, 2011, lk. 238-273.

Traditsioonilise mehelikkuse vormimise kohta naiselikkusele ja homoseksuaalsusele vastandumise teel vt näiteks

- Kimmel, M., S. Masculinity as Homophobia: Fear, Shame, and Silence in the Construction of Gender Identity.– Rmt: Brod, H.; Kaufman, M. Theorizing Masculinities. California : Sage Publications, Inc., 1994, lk 119–141.
- Edwards, T. Queering the Pitch?– Rmt: Kimmel, M.S.; Hearn, J.; Conell, R.W. Handbook of Studies on Men and Masculinities. California: Sage Publications Inc., 2005, lk 51-68.

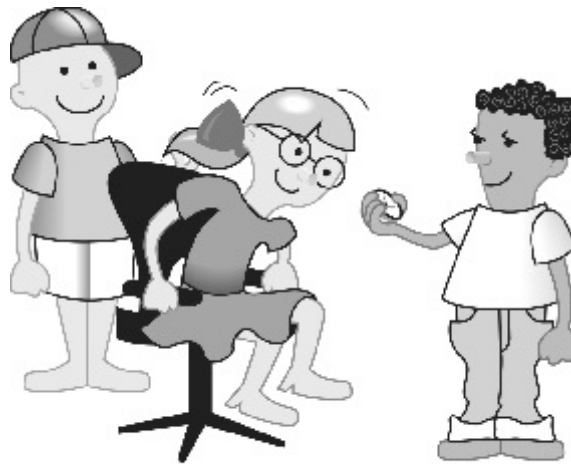

“On vaja uut mõtteviisi, et lahendada probleeme, mis on tingitud vanast mõtteviisist”

Albert Einstein

IV MIDA TEHA KOOLIS, MILLE NIMEL JA KUIDAS – SAMMUD SOOTEADLIKU KASVATUSE JA PEDAGOOGIKA POOLE

Koolide ülesandeid⁹⁰ soolise võrdõiguslikkuse edendamisel:

- tagada oma nais- ja meestöötajate võrdne kohtlemine, sh. võrdne palk ja karjäärivõimalused;
- töötada välja algatused ja meetmed, mis suunaks noori naisi valima koolijärgselt selliseid erialasid ja karjääriteid, mis hõlbustaksid suuremat sissetulekut tulevikus;
- määrata kindlaks, keda ohustab koolist ja haridussüsteemist väljalangemine ja töötada välja strateegiad selle vältimiseks;
- kriitiliselt analüüsida kogu kooliperes ja kogukonnas kehtivaid soolisi stereotüüpe ja/või vanemate, hooldajate, kooli personali ja õpilaste arusaamu sellest, mida tähendab meheks või naiseks olemine;
- välja töötada selged juhised selleks, kuidas tegeleda soolise ja seksuaalse ahistamise ning vägivallaga.

Statistilised andmed soolise ebavõrdsuse ja erinevuste tuvastamiseks on vajalikud, et

- analüüsida ja hinnata nais- ja meesõpetajate ning töötajate olukorda, õppetöö korraldamist ning
- analüüsida ning võrrelda soo lõikes õpilaste õpitulemusi, õppetöö korraldust ja variõppekava.

---

⁹⁰ Fraser, N. Promoting gender Equality in Schools.

Allalaaditav: <http://www.genderandeducation.com/resources/inclusion/promoting-gender-equality-in-schools/>

Kogu statistika, mida koolis isikute kohta kogutakse, peaks olema sugude lõikes võrreldav.

Kõik tunnused ja muutujad peaks olema esitatud ja analüüsitud nii, et sugu oleks peamine ja üldine klassifikaator.

Selleks, et koolis kui organisatsioonis ja kooli õppe-kasvatustöös sihipäraselt arvestada sugupoolte aspektiga, on hea alustada järgmiste tegevustega:

- kooli personali olukorra analüüs soo aspektist ja võrdse kohtlemise normide valguses;
- tütarlaste ja poiste olukorra analüüsimine ja hindamine koolis;
- kõigi osaliste üksmeele saavutamine naiste ja meeste, tüdrukute ja poiste võrdse kohtlemise põhimõtetes, soolise ebavõrdsuse ilmingutes, soolise võrdõiguslikkuse eesmärkide osas (nii personalipoliitikas ja töötingimustes kui õpilaste õpitulemustes ja koolikultuuris);
- soolise ebavõrdsuse vähendamise eesmärkide lülitamine kooli arengu- ja õppekavadesse;
- vajalike teadmiste pidev juurdehankimine ja levitamine, parimate kogemustega tutvumine.

Kui puuduvad ühtsed arusaamad ja kokkulepped, võib juhtuda, et koolijuhid ja õpetajad püüdlevad vastuoluliste eesmärkide suunas või kohaldavad selliseid õppe- ja kasvatusmeetodeid, mis võivad ohustada seatud eesmärkide, nt. soolise ebavõrdsuse vähendamise, saavutamist.

Eriti oluline on, et koolijuhid peavad teadma ja mõistma, et neid peetakse vastutavaks naiste ja meeste võrdse kohtlemise põhimõtte kohaldamise ja soolise ebavõrdsuse vähendamise eest. Kooli kultuuri, sisekliima ja ühiste väärtuste eest vastutavad aga kõik kooli töötajad – nii pedagoogiline kui abipersonal.

Ilma teadmiste ja koolituseta on inimestel väga raske mõista, milles sooline ebavõrdsus ilmneb, kas tüdrukuid ja poisse koheldakse erinevalt või mitte, mida kaasajal peetakse diskrimineerimiseks, ehk siis üldse – mida sooline võrdõiguslikkus tähendab koolis kui organisatsioonis ja kooli õppe- ja kasvatustegevuses.

Koolis vajalike tegevuste ja lähenemisviiside teemal võib konsulteerida näiteks sotsiaalministeeriumi soolise võrdõiguslikkuse osakonna ekspertidega, soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinikuga, mittetulundusühingutega, kõrgkoolide teadlaste/ekspertidega aga lugeda ja tutvuda ka parimate kogemustega muudes riikides.

4.1. Statistilised andmed soolise ebavõrdsuse ja erinevuste tuvastamiseks

Ettekujutus tegelikkusest muutub, kui selgitatakse välja, mis reaalsuses toimub. Statistika ja faktid pakuvad olulist taustinformatsiooni soosuhetest ja nende kujunemisest, soorollidest,

kasvatajate ja õpetajate sooneutraalsest või sooteadlikust käitumisest, samuti saab nende abil kummutada eelarvamusi ja müüte.

Sellepärast peavad kõik kooli personali ja õpilaste kohta kogutavad andmed (tundides osalemine, hinded, klassiväline tegevus, pädevused, taustandmed jms) olema fikseeritud nii, et neid saaks võrrelda sugude lõikes ja eri suurusega sugupoolte gruppide puhul ka osakaaludena grupist.

Kogutavateks andmeteks on

- pedagoogide sooline koosseis:
  - nais- ja meesõpetajate arv ja osakaalud erinevatel haridusastmetel;
  - nais- ja meesõpetajate arv ja osakaal erinevate ainete lõikes jms.;
  - nais- ja meesõpetajate arv ja osakaal erinevates kvalifikatsioonigruppides jms.;
- tugi- ja abipersonali sooline koosseis:
  - nais- ja meestöötajate arv ja osakaal erinevatel hierarhiatasemetel;
  - nais- ja meestöötajate arv ja osakaal ametigruppide lõikes;
- õpilaskonna sooline koosseis - tüdrukute ja poiste arv ja osakaalud:
  - klassides, õpilasühendustes,
  - huviringides, erinevate valikainetes osalejate hulgas jms.

Statistiliste andmete alusel saab vastata küsimustele:

- kas poisid ja tüdrukud õpivad samu aineid – saades ühesuguseid oskusi ja teadmisi (nt. tööõpetus, kehaline kasvatus);
- millised koolivälised tegevused toimuvad koolis;
- kes millistes tegevustes osaleb;
- kuidas üks või teine olukord on kujunenud, kas olukorra, sh. majandusliku olukorra tõttu või vastavalt õpilaste ja lastevanemate soovidele;
- kas õpilaste valikud on olnud traditsioonilised.

Statistiliste andmete võrdlemine võimaldab hinnata osalust ja juurdepääsu, aidata tõstatada küsimusi erinevustest ja võimaluste võrdsusest.

Soolise võrdõiguslikkuse seaduse § 11 lõikes 2 on kehtestatud, et tööandja peab koguma selliseid kvantitatiivseid andmeid, mis võimaldavad tööandjal endal ja teistel seadusega sätestatud institutsioonidel jälgida ja hinnata naiste ja meeste võrdse kohtlemise põhimõtte järgimist organisatsioonis/ettevõttes.

Andmete võrdlemine aitab ka juhtida tähelepanu argielus tavalisena tunduvatele erinevustele naiste ja meeste staatuses ning ärgitada otsima kujunenud olukorra põhjuseid.

4.1.1. Palk ja töötasu - võrdväärse töö eest võrdne tasu

Eestis levinud individuaalsed palgaläbirääkimised tingivad sageli selle, et madalamat palka küsinule, kes enamasti on naine, makstaksegi sama töö eest madalamat palka.

Sama või võrdväärse töö eest nais- ja meesõpetajatele ja/või nais- ja meestöötajatele võrdse palga maksmise norm kehtib ühe tööandja alluvuses oleva personali suhtes, puudutades kõiki palga osiseid ja muid hüvitisi.

Olukorra analüüsimiseks tuleb soo löikes võrrelda lisaks põhipalgale ka tulemuspalka, individuaalseid boonuseid ja lisatasusid, hüvitisi, töötajate eest makstud koolitustasusid, soodustusi, erisoodustusi vms.

Norm lähtub põhimõttest, et tasu määrad ja liigid peaksid põhinema tehtud töö objektiivsel hindamisel. Normi järgimiseks on oluline koguda soo löikes võrreldavaid andmeid ja analüüsida ametikirjeldusi, tööalase hindamise süsteeme, palgamäärade klassifikatsiooni aluseid, kollektiivlepingu palgasätteid, tööde hindamise juhendeid, lisatasude saamise õigusi, tulemustasude juhiseid, premeerimissüsteeme, tüki- või lepingulise töö tasustamise süsteeme, sh. nii väljakujunenud tavasid kui ametlikult kehtestatud palgasüsteeme ja palga maksmise korda.⁹¹

Koolis töötavate pedagoogide ja muude töötajate palkade analüüs on heaks aluseks ka õiglase ja põhjendatud palgasüsteemi kujundamiseks ja haldamiseks. Kokkulepitud kriteeriumid tööde hindamiseks aitavad vältida subjektiivsust ja eelarvamusi tööülesannete väärtuse hindamisel. Kooli juhtkonnale võimaldab tööde tasustamise analüüs tagada tööülesannete ja koormuse võrreldavuse. Põhieesmärk on kindlustada, et võrdväärset tööd teevad inimesed saavad samasugust palka.

Palgasüsteemi väljatöötamisel ja töö väärtuse hindamise kriteeriumide määramisel tuleb vältida soolistest stereotüüpidest mõjutatud arvamustega, mille kohaselt võidakse enam väärtustada nt. seni meeste poolt täidetavaid ülesandeid.

Juhul, kui õpetajate tööülesanded on määratletud töölepingus ja koolijuht hakkab iga õpetajaga kokku leppima erinevaid ülesandeid ja koormusi, tuleb lisaks õpetaja kompetentsuse ja tööaja arvestamisele osata hinnata ka nende erinevate ülesannete võrdväärsust.

Tuleb leida õiglased alused, mis aitavad hinnata õppematerjalide koostamise ja tunniandmise, praktikantide või noorte pedagoogide juhendamise, õppeasutuse arendamise, haridusuuringutes osalemise, täiendusõppe läbiviimise, õpilasürituste korraldamise, õpilaste juhendamise, õppevara koostamise, haridusüritustel esinemise jms. seotud ülesannete võrdväärsust. Loomulikult peavad ka kvaliteedi hindamise kriteeriumid olema õiglased.

⁹¹ Tegevusjuhised naiste ja meeste võrdseks tasustamiseks võrdväärse töö eest. Sotsiaalministeerium. 1999.

Kõige otstarbekam ja lihtsam viis on võrrelda meeste ja naiste (nii pedagoogid kui õpetamisega mitteseotud personal⁹²) keskmist palka ametikategooriate või -rühmade kaupa, arvestades erinevusi keskmises staažis ja kvalifikatsioonis.

Soolise võrdõiguslikkuse seadus:

§ 6, lg 2: Tööandja tegevust loetakse diskrimineerivaks ka siis, kui ta (...):

kehtestab ühest soost töötajale või töötajatele ebasoodsamad töö tasustamise või muud tingimused kui sama või sellega võrdväärset tööd tegevale teisest soost töötajale või töötajatele.

Allpool toodud näidistabelid on esialgseteks juhisteks selle kohta, milliste andmete ja küsimuste abil on võimalik hakata nägema naiste ja meeste olukorra erinevusi koolis.

Töötasud ja palgaerinevused

Ametirühm või ametiala	Naiste kogupalkade summa jagatud naistöötajate arvuga antud rühmas (naiste keskmine palk)	Meeste kogupalkade summa jagatud meestöötajate arvuga antud rühmas (meeste keskmine palk)	Naiste keskmise palga osakaal meeste keskmisest palgast (palgaerinevus)	N / M palgad, kogusummas	Kokku summa
1. ametirühm					
2. ametirühm					
...					

Tabeli abil saab hinnata, kas ja kui suured erinevused on nais- ja meesõpetajate ning teiste kooli töötajate keskmistes palkades.

Töötasude, palgaerinevuste ja ametikohtade erinevused

Palgagrupid (ametirühmade, vms alusel)	Naisi	% naistest	% töötajatest	Mehi	% meestest	% töötajatest
Nooremõpetajad						
...						
Abipersonal						

Tabeli alusel saab järeldada, kas:

- koolis on tööd ja ametid jagunenud meeste ja naiste vahel nii, et need põhjustavad suures osas ka erinevusi palkades ja muudes tööga seotud tasudes ehk kas meeste ja naiste poolt tehtavaid töid väärtustatakse erinevalt;
- kooli kui organisatsiooni hierarhias on meeste ja naiste vahelised palgaerinevused suuremad kõrgemal või madalamal tasandil.

⁹² õpetamisega mitteseotud personal - nõustajad, koolipsühholoogid, kooli meditsiinipersonal, raamatukogupersonal, õppekavade arendajad, kontoritöötajad, remondi- ja hoolduspersonal, turvatöötajad, transporditöötajad, toitlustajad jms.

Individuaalsed erisoodustused

Erisoodustus	Naised	Naisi soodustuse saajatest, %	Mehed	Mehi soodustuse saajatest, %	Kokku
Ametiauto					
Mobiiltelefon					
Telefonikulude kompenseerimine					
Kütusekulude kompenseerimine					
...					

Tabel aitab näha, kuidas jagunevad erisoodustused nais- ja meesõpetajate ja teiste töötajate vahel.

Põhjalikumaks analüüsiks võib samalaadseid andmeid võrrelda ameti- või palgagruppide lõikes või vaadata, kas soodustusi saavate naiste ja meeste osakaal on proportsionaalne koolis töötavate naiste ja meeste arvuga.

4.1.2. Töö- ja eraelu ühitamine

Soolise võrdõiguslikkuse seadus

§ 11, lg 3: „Tööandjad soolise võrdõiguslikkuse edendajatena [...] peavad kujundama töötingimused sobivaks nii naistele kui ka meestele ning tõhustama töö- ja pereelu ühitamist, arvestades sealjuures töötajate vajadusi.

Eestis peetakse aegunud arusaamade kohaselt eelkõige naisi vastutavaks pere ja pereliikmete hoolitsemise eest ning meestelt oodatakse edu ja karjääri väljaspool kodu. Selleks, et võrrelda, kas ka koolis sellised hoiakud ilmnevad, on vaja võrrelda, kas ja millised erinevused on nais- ja meesõpetajate poolt näiteks laste või muude pereliikmete eest hooldamiseks võetud päevade (töötundide) hulgas, puhkuste kasutamisel jms.

Nais- ja meesõpetajate ja kooli töötajate puhkusepäevade arv puhkuseliigiti

Puhkuse liigid	Naistöötajate kasutatud puhkusepäevade arv	% puhkusepäevade koguarvust, mida naistöötajatel on õigus saada	Meestöötajate kasutatud puhkusepäevade arv	% puhkusepäevade koguarvust, mida meestöötajatel on õigus saada
Põhipuhkus				
Lapsehoolduspuhkus				
...				

Tabel aitab näha, kas mees ja naistöötajad kasutavad oma õigusi ja võimalusi võrdselt.

Seda, kas ja kuidas kool tõhustab töö- ja pereelu ühitamist, selgub, kui võrrelda soo lõikes

- töötundide arvu nädalas,
- osalise või ebatüüpilise tööajaga töötajaid,
- vanemapuhkust võtvaid töötajaid,
- hoolduskohustuste tõttu töölt puudunud aega.

Töötaja korralduses võib võrrelda ka seda, kas ja millised on nais- ja meesõpetajate nn. sundpausid, tunniplaanist tulenev tööajakorraldus jms.

Läbi tuleks mõelda:

- kas pikka aega töölt eemalviibinute (rasedus- ja sünnituspuhkuse, lapsehoolduspuhkuse, ajateenistuse vms. tõttu) jaoks on tehtud selliseid ettevalmistusi, mis neil lihtsustab kooli tagasipöördumist, nt. on hoitud sidet, kutsutud üritustele ja koolitustele jms.;
- kas töötajatel on võimalik oma lapsi kooli kaasa võtta, kas seda rakendatakse ja selleks on loodud ka vastavad võimalused (nt. lastetuba või vastav ruum koos ajutise hoidjaga) ja kas õpetajad/töötajad vajaksid sellist võimalust;
- millised on transpordivõimalused tööle tulemiseks ja sealt lahkumiseks.

Kõiki töö- ja pereelu ühitamisega seonduvaid küsimusi ja probleeme ning õpetajate ja teiste kooli töötajate seisukohti saab välja selgitada rahulolu-uuringute ja muude küsitluste abil.

4.1.3. Nais- ja meesõpetajate karjäär ja koolitused

	Naisi	% naistest	Mehi	% meestest	Kokku
Edutatud ja/või omandanud kõrgema kvalifikatsiooni					
1. ametirühmas					
2. ametirühmas					
...					

Tabel aitab analüüsida nais- ja meessoost õpetajate ja teiste töötajate liikumist vastutavamatele ametikohtadele.

Nais- ja meesõpetajate ja teiste kooli töötajate koolitustel osalemise võrdlemiseks on vaja arvestada nii koolituste mahtu kui maksumust.

Koolituste maht tundides või päevades	Naised	%	Mehed	%
X tundi/päeva				
Y tundi/päeva				

Tabeli põhjal selgub, kummast soost töötajad on rohkem osalenud koolitustel.

Analoogilise tabeli põhjal saab otsustada, milline on olnud koolituste maksumus ja kas see on olnud seotud sooga.

4.2. Suhtlemine, käitumis- ja tegevusnormid – kooli kultuur

Ametlikult määravad kooli toimimise õpetajaskond, õppimistingimused, õpetamis- ja kasvatamismeetodid, õppematerjalid, õpetuse sisu ja nendega seotud struktuurid. Igal koolil on sätestatud oma reeglid, rutiinid, võimusuhted ja hierarhia.

Mitteametlik organisatsioonikultuur haarab kõike seda, mis lisandub ametlikule. Näiteks õpetajate ja õpilaste vahelises suhtlemises tekivad hierarhiad, õpilased loovad oma gruppe vastasmõjudes teistega. Erinevusi, teisest soost või teistsuguseks olemist võidakse rõhutada kiusamise ja narrimisega, solvavate nimetuste kasutamisega. Just omavanuseliste laste ja noorte vastastikusel toimes luuakse (konstrueeritakse) soo, seksuaalsuse ja kehalisusega seotud erinevusi.

Viis, kuidas täiskasvanud lapsega räägivad, milline on nende kehakeel, millega tegelevad ja milliseid omadusi ning võimeid hindavad, suunavad tüdrukuid ja poisse eri suundades.

Sooline ja seksuaalne ahistamine ja selle vältimine

Koole on erinevaid. Erinevad on ka kooli töötajate omavahelised suhted. Üheks seadusega keelatud diskrimineerimise viisiks on **sooline ja seksuaalne ahistamine**.

Soolise võrdõiguslikkuse seaduse § 3 määratleb seksuaalseks ahistamiseks „*isikule soovimatu tahtlik sõnaline, mittesõnaline või füüsiline seksuaalse olemusega käitumine või tegevus, mille eesmärk või tegelik toime on isiku väärkuse alandamine, mis loob häiriva, ähvardava, vaenuliku, halvustava, alandava või solvava õhkkonna*“.

Samalaadselt on seaduses toodud ka soolise ahistamise mõiste: „sooline ahistamine on see, kui esineb sooga seotud soovimatu käitumine, mille eesmärk või tegelik toime on isiku väärkuse alandamine“.

Seksuaalne ja sooline ahistamine on koolides sage nähtus eelkõige õpilaste hulgas. See on üks koolikiusamise viis, mille puhul pahatahtlik käitumine mõne kaasõpilase suhtes on seotud kiusatava soo või seksuaalsusega. Tüdrukud ja vaiksed poisid suhtuvad enda ahistamisse või nende vastu suunatud vägivalda kui normaalsesse nähtusesse, mida nemad ei saa muuta. Selliste käitumiste vältimine on kooli juhtkonna vastutada.

Soolist ja seksuaalset ahistamist keelavad normid peavad olema kõigile teada. Meetmed ennetamiseks võib lülitada soolise võrdõiguslikkuse edendamise kavasse või koolis juhtuva vägivalda vastu võitlemise meetmetesse.

Soolist ja seksuaalset ahistamist võivad kogeda kooli töötajad nii kolleegide kui ka õpilaste poolt, seda võib esineda ka õpilaste vahel. Õigus turvalisele keskkonnale on igaühel. Seksuaalse ahistamise puhul on tegemist soolise diskrimineerimisega, mis Eestis on seadusega keelatud.

Seksuaalse ahistamise hulka võivad kuuluda :

- seksuaalse alatooniga solvanguid, märkused, naljad ja vihjed ning kohatud kommentaarid inimese riietuse, keha, vanuse või perekonnaseisu kohta;
- kahemõttelised anekdoodid või ebameeldivate niibuste rääkimine;
- sobimatud ettepanekud ja vihjed seksuaalvahekorda astumiseks;
- füüsilised lähenemiskatsed - nagu puudutamine, kallistamine, näpistamine või ligitikkumine;
- himurad pilgud ja seksuaalsusele vihjavad žestid;
- häirivad kahemõttelised e-kirjad;

See, mida tunnetatakse ahistamisena, sõltub indiviidist, olukorrast, osapoolte vahelistest suhetest. Ahistamiseks saab pidada kõiki neid toiminguid, mis on teisele isikule ebameeldivad, aga ahistamine mõjutab kogu kooli õhkkonda, sest on võimu kehtestamise vahendiks.

Koolis on enamlevinud vormideks poistegrupi poolt tüdruku(te)le nende väarikust alandavate nimede andmine, märkuste tegemine nende riietuse ja käitumise kohta, aga ka ilmed ja sõnatud žestid, mille eesmärk on solvamine ja väarikuse alandamine. Sama võib juhtuda ka vastupidises suunas või soogruppide siseselt.

Tüdrukute reageerimist ahistamisele ei tohi alahinnata ega neid süüdistada nende väljakutsuvas käitumises või riietuse tõttu.

Kontrollimine, võimu kehtestamine ja marginaliseerimine seksuaalsuse ja soolisuse tõttu on üheks tõhusaimaks eristamis- ja tõrjumisviisiks.

Selgeid reegleid ja juhendeid selliste juhtumite ennetamiseks või nende lahendamiseks peetakse oluliseks. Konkreetsed probleemid on sageli sellised, mille lahendamiseks on vaja kolmandat osapoolt. Koolis kui töökollektiivis vastutab soolise ja seksuaalse ahistamise vältimise eest koolijuht.

Koolis on vaja arutada ahistamise olemust avatud diskussioonides koos õpilastega, arutades ühtlasi, mis aitab ära hoida väärarusaamu ja ka normi rikkumisi.

Seksuaalse ja soolise ahistamise ennetamiseks võib

- korraldada kampaaniaid;
- koostada käitumisjuhised ahistatava jaoks;
- koostada probleemide lahendamise juhiseid;
- selgelt määratleda, millised sanktsioonid järgnevad;
- arutada ja kokku leppida tegevustes, mis ennetaksid seksuaalset ahistamist.

Kooli õpetajad ja muud töötajad peaksid reageerima kõigile vägivaldajuhtudele, ka seksuaalsele ja soolisele ahistamisele. Lapsed ise ei oska ja ei taha rääkida kogetud ebameeldivusest ja vastumeelsest käitumisest.

Seksuaalne ahistamine on olemuslikult erinev koolis sageli juhtuvatest erimeelsustest ja konfliktisituatsioonidest.

Koolijuhid ja õpetajad peavad oskama märgata kiusamist, ahistamist, narrimist ja nokkimist. See eeldab teadmisi koolis toimuvast kiusamisest, selle vormidest ja viisidest.⁹³ Piirduda ei saa ainult peksemise, kaklemise, kolkimise, tagumise ja togimiste nägemisega. Ära tuleb osata tunda ka narrimist, mõnitamist ja ignoreerimist, tõrjumist, väljapressimist ja ähvardamist.

Vägivaldailmingute rühmitamisel tuleks eristada

- agressiivset käitumist,
- vägivaldset käitumist,
- kiusamist ja
- soolist või seksuaalset ahistamist.

Kiusamiskäitumise fikseerimise ja analüüsimise puhul võib eristada

- õpilastevahelist kiusamist,
- õpilaste kiusamist õpetaja poolt,
- õpetajate kiusamist õpilaste poolt ning
- õpetajate kiusamist kooli personali ja /või lapsevanemate poolt.

Vägivaldajuhtumite ja kiusamise puhul on alati oluline välja tuua kiusajate ja kiusatavate sugu.⁹⁴ Oluline on välja selgitada, kus, millistes kohtades millist liiki vägivalda kasutatakse, kelle poolt ja kelle vastu ning mis võiksid olla põhjuseks.

Koolis ja ühiskonnas hoiavad väärtusi üleval normid.

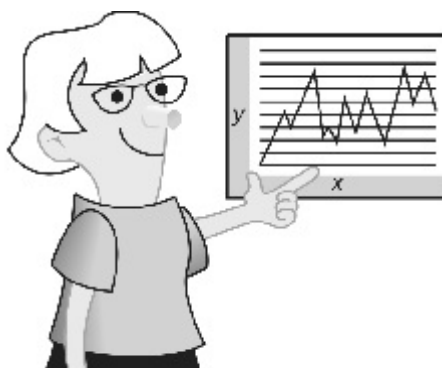
Kui ei lubata vägivalda, ahistamist ja kiusamist, õpetatakse inimväarikuse puutumatusse põhimõtet.

Lugemissoovitus:

- Wahl, A., Höök, P. jt. Sugupoolte aspekt organisatsioonis. Tallinn: Sotsiaalministeerium, 2005.
- Albi, K., Laidvee, J., Papp, Ü.-M., Sepper, M.-L. Soolise võrdõiguslikkuse seadus. Kommenteeritud väljaanne. Juura, 2010.
Allalaaditav: http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/sooline_v6/Soolise_vordoiguslikkuse_seadus__Kommenteeritud_valjaanne.pdf

⁹³ Säre, E. Vägivaldse käitumise esinemise kohad ja liigid koolis kolmanda klassi õpilaste hinnangul. Magistritöö. Juh. Kõiv, K. Tartu: Tartu Ülikool, Sotsiaal- ja haridusteaduskond, 2011.

⁹⁴ Kõiv, K. Kiusamiskäitumise mitu tahku: õpilastevaheline kiusamine, õpilaste kiusamine õpetaja poolt, õpetajate kiusamine õpilaste poolt ning õpetajate kiusamine kooli personali ja lapsevanemate poolt. Põltsamaa: Vali Press, 2006.

4.3. Andmed ja informatsioon õpilaste, õppetöö korralduse, õpitulemuste ja variõppekava kohta

4.3.1. Sootundlikkus ja sooteadlikkus õpetamisel ja kasvatamisel

Argiteadvuses on sugu sümbolsest väga emotsionaalselt laetud mõiste ja igale inimesele võib sooküsimustega tegelemine tunduda tema sooidentiteeti ja omaksvõetud norme ohustavana – seega pole sooaspektidega tegelemine sugugi nii lihtne kui esmapilgul paista võib. Lisaks kiputakse meie kultuuris sugu ja soolisust seostama pigem bioloogiliste ja reproduktiivsete erinevuste kui muude sotsiaalsete ilmingutega. Võib juhtuda, et inimesed just seetõttu tunnevad ebamugavust ja püüavad vältida arutelusid soost ja selle kujundamisest ühiskonna poolt.

Traditsiooniliste soorollide kohaseid endastmõistetavaid seisukohti, tavapäraseid ja sisseharjunud ootusi ning väljakujunenud praktikat ja seda, kuidas nähakse ning mõistetakse õpilaste tegusid ja käitumist, on vaja teadvustada ja analüüsida.

Samuti on vaja analüüsida, kas on ja millised on stereotüüpsed arusaamad nais- ja meesõpetajatest ning kas needki ei piira õpetajate arenguvõimalusi. Õpetaja sootundlikud õpetamis- ja kasvatamisvõtted eeldavad igaühel nende taustaks olevate väärtuste, hoiakute ja normide teadvustamist iseendale. Enda elukogemuse ja elukäigu analüüs aitab mõista ka seda, kuidas on enda sooline identiteet kujunenud.

Alles seejärel saab hakata koos arutama, kuidas soostereotüüpsed ootused võivad mõjutada õpilaste edasist eluteed ja toimetulekut. Avaramast vaatenurgast ka seda, kas ja kuidas järgmine põlvkond saab anda oma panuse ühiskonna arengusse.

Teiseks on sootundliku pedagoogika põhieesmärgiks aidata õpilastel vabaneda stereotüüpsetest arusaamadest selle kohta, mis on poiste ja tüdrukute puhul „normaalne“ ja „õige“ käitumine või „õige mees“ ja „õige naine“.

See ei tähenda poiste ja tüdrukute vaheliste erinevuste kaotamist vaid nende erinevuste süvendamise ning vastandamise vältimist ja aegunud arusaamade muutmist. Oluline on, et vastastikku hakataks mõistma mõlema soo elumaailmu. Mida rohkem neis ühist ja inimlikku leitakse, seda kiiremini väheneb vastandumine ainuüksi soo alusel.

Näiteks küsimusi, millele võiks sooteadlik pedagoog endale vastata:

Kas minu aine õppematerjalides on piisavalt näiteid ja ülesandeid nii poistele tuttavast kui tüdrukutele tuttavast maailmast?

Milliseid lisamaterjale saaksin kasutada, et see nii oleks?

Millist ettekujutust sugudest ma loon oma tunnis?

Kas õppematerjalides on arvestatud, et erinevused on ka soogruppide sees?

Kuidas saan olla kindel, et toetan erinevaid tüdrukuid ja erinevaid poisse piisavalt?

Kuidas ma õpilastega suhtlen? Näiteks, kas kutsun korralt – „Poisid, vaiksemalt!“, mis saadab sõnumi, et käsitlen poisse ühesuguse grupina kuigi osa poistest on vaiksed?

Kas selline poistele pideva distsipliini ja vaikuse nõudmine ei mõjuta tüdrukuid senisest veelgi vaiksemaks ja alluvamaks?

Milliseid eriala- ameti või töökohti tavaliselt tüdrukud ja poisid teavad ja leiavad seoses mingi teema käsitlemisega?

Kuidas aidata neil tutvuda selles ainevaldkonnas pakutavate võimalikult mitmekülgete töövõimalustega?

4.3.2. Õppe- ja kasvatustöös kasutatavad õpikud ja õppematerjalid

Õpikud ja õppematerjalid võivad kanda edasi eelarvamusi, seksistlikke (üht või teist sugupoolt alaväärtustavaid) hoiakuid ja aegunud stereotüüpe.⁹⁵ Põhihariduse õpikutes on rohkem viiteid meestele ja poistele kui naistele ja tüdrukutele. Mehi kujutatakse kangelaste ja tegutsejatena sagedamini kui naisi. Meestele viitamisel kasutatakse nende nimesid sagedamini kui naiste kohta.

Eesti õpikutest on näiteks ilmnunud:

- ühe või teise sugupoole nähtamatus (täppis- või loodusteaduste õpikus puuduvad näiteks naisteadlased);
- stereotüüpsete soorollide esindatus ja kuvandid;
- materjali, vaadete, seisukohtade esitamine ainult ühe huvigrupi/soogrupi seisukohalt;
- tegelikkusele mittevastavus (mingite teemade mahavaikimine, teiste esiletõstmine);
- poiste ja tüdrukute, naiste ja meeste vastandamine;
- keelekasutuses nn. maskuliinsete terminite kasutamine, mehelik väljendusviis, vs. naiselik keelekasutus.⁹⁶

⁹⁵ Richards, J. M. Social representations of gender in the hidden curriculum of school textbooks in Estonia and England. [Magistritöö] Tartu: Tartu Ülikool, 2002.

⁹⁶ Mikk, Jaan. Toim. Soorollid õppekirjanduses. Tartu Ülikooli Pedagoogikaosakonna väljaanne nr. 12, 282 lk. Tartu, 2002. Allalaaditav: <http://www.enut.ee/lisa/soorollid.pdf>

Haridusministri määrusega on seatud nõue, et õpikute tekstid ja illustratsioonid peavad vältima stereotüüpe, mis õhutavad soolisi, rahvuslikke, kultuurilisi, usulisi või rassilisi eelarvamusi.⁹⁷

Õpikute analüüsimisel saab välja selgitada, millised tegelaskujud on sooliselt määratletud, milliste tegevustega seotult sugusid esitatakse, kuivõrd nähtavad on eri soost tegelased, mille poolest erinevad poiste ja tüdrukute või naiste ja meeste tegevuskohad, milliseid võimusuhteid esitatakse. Näiteks analüüsitakse, keda kujutatakse abivajajana, keda aitajana, keda tegutsemise subjektina, keda objektina, kelle tegevust toetab tehnika ja milline. Võrreldakse, millised tegevused väljendavad kõrgemat staatust ja millise soogrupiga need seotud on, kas seosed on stereotüüpsed või mitte.

Analüüsiga saab näha keele näilisest neutraalsusest sügavamale kui analüüsida väiksemaid keelekomponente (nimesid, asesõnade kasutamist isikunimede asemel, -mees-liitega ja naissugu määratlevate liidetega sõnade esinemissagedust jms.).

Illustratsioonide puhul saab statistiliste andmete alusel võrrelda sooliselt sildistatud tegevusi, sugupoolte nähtavust ja võimusuhte väljendamist.

Näiteks võib võrrelda, kui suured on pildid, millel kujutatakse ühest või teisest soost tegelasi, kuidas on tegelased riietatud – kas riietus on seotud ametiga, tegevusega, võimu või suhtelise tähtsusega, kes on rohkem nähtaval, poisid või tüdrukud, naised või mehed ja miks? Kellel on võim ja mis tüüpi see on. Millele on võimujaotus üles ehitatud ja kuidas seda on peegeldatud?

Lisas nr. 2 on toodud üksikasjalikum juhend õpikute analüüsimiseks

4.3.3. Soolise võrdõiguslikkuse eesmärgi arvestamine õpilaste suunamisel/kutsenõustamisel

Võrdse kohtlemise tagamiseks ja soolise ebavõrdsuse vähendamiseks tuleb kutsenõustamisel õppida vaidlustama soostereotüüpidel põhinevaid hoiakuid ja uskumusi, mis takistavad poiste ja tütarlaste isiklikku arengut ning oma potentsiaali täielikku ärakasutamist. See eeldab, et õpetajad ja kutsenõustajad teadvustaksid omaenese identiteedi, uskumuste, väärtuste, eelarvamuste, ootuste, hoiakute, feminiinsuse/maskuliinsuse kujunemist ja oskaksid silmas pidada, mida soolise võrdõiguslikkuse eesmärgist lähtudes on oluline edastada, mida mitte.⁹⁸

⁹⁷ Haridus- ja teadusministri 11. augusti 2010. a määrus nr 41 „Õpikutele, tööraamatutele, töövihikutele ja muule õppekirjandusele, õppekirjanduse retsenseerimisele ja retsensentidele esitatavad nõuded“ (RT I 2010, 56, 368)

⁹⁸ Euroopa Nõukogu soovitus liikmesriikidele soolise võrdõiguslikkuse süvalaiendamise kohta hariduses CM/Rec (2007) 13, vastu võetud 10. okt. 2007.a. ministrite komitees. Allalaaditav: <http://www.enu.ee/enu.php?keel=1&id=337>

Õpetajad ja kutsenõustajad võivad teadlikult arvestada sellega, kuidas rolliootused ja eelarvamused mõjutavad õpilaste valikuid. Neid võib arutada õpilastega ja seada seniseid valikuid kahtluse alla. Õpilastele tuleb luua võimalused oma hoiakute kujundamiseks, tutvustades neile ebatüüpilisi valikuvõimalusi.

Kõigis ainetes ja haridusastmetel on eesmärgiks vabastada õpilased sellistest hoiakutest ja käitumisest, mis väljakujunenud eelarvamuste, soostereotüüpide ja traditsiooniliste soorollide kohaselt suunavad valima õppeaineid, kursusi, õppesuundi, erialasid või ameteid.

Vaatamata sellele, et kõigil viimastel aastatel on Eestis olnud matemaatika riigieksami tulemused tüdrukutel paremad kui poistel (2008. aastal tüdrukutel 60,3p ja poistel 56,2p 100-st), ei lähe näiteks tüdrukud õppima erialadele, mis eeldavad matemaatika-alaseid teadmisi.

Eestis on tööelu selgelt jagunenud naiste ja meeste tegevusvaldkondadeks. Üha rohkem hakkab domineerima tehnoloogia, eelkõige infotehnoloogia, mille oskajatel saavad olema tööturul paremad võimalused ja sinna peaks senisest rohke suunduma naised. Teisalt on sotsiaal-, tervishoiu ja hariduse valdkondades vähe mehi. Selleks, et poistel oleks võrdsed võimalused oma muredest rääkida, mõistetud olla ja saada tuge meheks kasvamisel peaks sotsiaal- ja haridusvaldkonnas tööle asuma senisest rohkem mehi.

Sooteadliku pedagoogika üheks eesmärgiks on vähendada tööde traditsioonilist jagunemist naiste ja meeste töödeks – tüdrukuid tuleb julgustada suunduma meeste poolt domineeritud valdkondadesse ja poisse naiste poolt domineeritud valdkondadesse. Võrdsete võimaluste tagamiseks on vaja laiendada ka poiste valikuid näiteks neis valdkondades, mida traditsiooniliselt on peetud naiste tegevusaladeks. Neid eesmärke tuleb silmas pidada kõigi ainete käsitlemisel, mitte ainult kutsesuunitluses.

Näiteks soovitatakse soome koolidele seostada tekstiiliga seotud käsitööga lisaks matemaatikale ka füüsika ja keemia-alaseid teadmisi. Samalaadselt saab keemiat ja füüsikat seostada kunstipeetusega.

Oluline on jälgida, et ainevalikud ei sulgeks liiga varakult tulevase eriala- ja töövalikuid.

Tüdrukuid tuleks eriti toetada nt. matemaatika ja füüsika valimiseks gümnaasiumiastmes.

Õpetajad ja kutsenõustajad peavad teadlikult arvestama sellega, et traditsioonilised rolliootused ja eelarvamused võivad mõjutada õpilaste valikuid. Neid võib arutada õpilastega ja seada seniseid valikuid kahtluse alla.

Selliseid arutelusid võib korraldada näiteks eraldi poistele ja tüdrukutele, et luua neile turvalisem ja tolerantsem arutelu õhkkond kui see oleks vastassugupoolega koos.

Õpilastele tuleb luua võimalused oma hoiakute kujundamiseks, tutvustades neile ebatüüpiliste eriala- ja elukutsete valimise võimalusi.

Kõigis ainetes ja haridusastmetel on eesmärgiks vabastada õpilased hoiakutest ja käitumisest, mis suunavad valima õppeaineid, kursusi, õppesuundi, eriala või ameteid traditsiooniliste soorollide kohaselt.

Mida varem ja mida mitmekesisemalt laps saab kogemusi ja teadmisi ebatüüpilistest valikuvõimalustest, seda parem.

4.3.4. Õiglus õpitulemuste hindamisel

Uuringutest on selgunud, et õpetajad hindavad poisse ja tüdrukuid erinevalt. Näiteks keeletundides tehakse allahindlust poistele, matemaatikas aga nõutakse neilt tüdrukutega sama hinde saamiseks rohkem.⁹⁹ Soome uuringute põhjal iseloomustab see koole, kus õppeedukus on üldse madalam.

Enamus uuringuid näitab, et õpilased on edukad neis ainetes, mis neile meeldivad.¹⁰⁰

Müüdid, et tüdrukud on kehvemad matemaatikas või täppisteadustes takistavadki tegelikkuses nende edasijõudmist, kuna neil võibki sellise müüdi kohaselt tekkida aine suhtes teatud vastumeelsus.

Poiste halvemat õppeedukust on püütud seletada erinevalt. Kool kui institutsioon oma kindlate reeglitega ei pruugi kasvavatele poistele üldse meeldida, kehtivad hindamisviisid võivad olla ebaõiglasel erinevate õppimisviiside suhtes, humanitaarainete õpetamisel ja õppematerjalides pole arvestatud poiste huvid ja käitumisviisidega jms. Tõlgendused, mille abil erinevusi poiste ja tüdrukute õppeedukuses püütakse selgitada, on sageli soolistatud, eelarvamuslikud. Poiste ebaõnnestumises nähakse huvi puudumist ja kooliga sobimatust lausa omastena poistele. Tütarlaste halva õppeedukuse põhjuseks tuuakse aga nende ebapädevus, võimete puudumine.

Tüdrukute head edasijõudmist tõlgendatakse püüdlikkusega ja sooviga õpetajale meeldida. Poiste edu seletatakse andekusega.

Sügavamad analüüsid poiste ja tüdrukute erinevustest on viinud arusaamisele, et üheks mõjutajaks on sotsiaalselt konstrueeritud sugupool ja vastamine kitsama või laiema keskkonna ootustele. Näiteks mõnes alakultuuris võidakse maskuliinsuse märgiks peetavat andekust tunnistada ja suhtuda hästi õppivasse poissi positiivselt, teises võib selline aga sattuda kiusamise ohvriks. Koolis tuleb välja selgitada, millised mitteformaalsed alakultuurid koolis on omaks

⁹⁹ Yrjölä, P. Pojat ja tytöt oppimistulosten arviointien valossa. Artikkel teoksessa

Vitikka, E. (toim.) Koulu – sukupuoli – oppimistulokset. Moniste 8/2004. Opetushallitus. Helsinki: Edita Prima Oy, 2004.

¹⁰⁰ Gender in the Classroom: Foundations, Skills, Methods, and Strategies Across the Curriculum. Edited by Sadker, D., Silber, E.S. Lawrence Erlbaum Associates, 2007.

võetud ja millised neist toodavad arusaamist „õigeks meheks/poisiks“ või „õigeks tüdrukuks/naiseks“ olemisest nii tundides kui vaheajal. Kui õpilaste alakultuuris antud koolis ei soosita vaikesid ja edukaid õpilasi ja neid peetakse „nohikuteks“, võib suurema ja kõvema hääle kasutamise taga peituda soov näidata oma staatust, sotsiaalset võimu, liidripositsiooni.

Õpetajad peavad hindama tulemusi, olles teadlikud, et sugu ei tohi nende konkreetset hindamist mõjutada. Selleks on vaja

- uurida põhjalikult, kas hindamine on õiglane või ebaõiglane;
- analüüsida, kuidas poisid ja tüdrukud teevad oma valikuid ja mis neid mõjutab;
- järele mõelda, mis määral võivad jääda tunnustamata ja kasutamata mõlema sugupoole erilised anded ja võimed;
- mõelda, kuidas võiks luua selliseid õppimistingimusi, mis pakuvad võimalusi õpilaste endi poolt enda arengu analüüsimiseks ja eneseteostamiseks ilma piiravate soostereotüüpide ja eelarvamusteta.

Soomes uuritakse pidevalt laste tulemusi erinevates ainetes selleks, et välja töötada ja rakendada vajalikke muudatusi. Kui tulemused näitavad näiteks, et poiste lugemisest arusaamine on halvem kui tüdrukutel, hakatakse selle probleemiga riigi tasemel tõsisemalt tegelema.

4.3.5. Õpetamismeetodid ja suhtlemine

Uurijad täheldavad, et "juba päris varasest east alates juhitakse poisid süstemaatiliselt emotsioonidest eemale suletuse, üksinduse ja usaldamatuse suunas."¹⁰¹

Sootundlik lähenemine aitab avastada ametliku ja mitteametliku, kooli nähtavas ja varjatud kultuuris peituvaid ilminguid, milles avaldub sugupoole erinev väärtustamine. Muudatused saavad alguse ebaõigluse märkamisest varjatud õppekavana toimivates sündmustes ja tegevustes. Sellised soolist ebavõrdsust tootvad või alalhoidvad mehhanismid tuleks teha nähtavaks, nagu ka nende muutmise võimalused.

Andmeid inimeste tegeliku käitumise kohta saab koguda kõige paremini vaatlusega.

Iga õpetaja võib ise lastega tegeledes jälgida klassis või vahetunnis toimuvat, teha sellekohaseid märkmeid (nn. osalusvaatlus). See eeldab, et õpetaja on koolitatud nägema ja märkama kõike seda, milles soolisuse konstrueerimine väljendub. Meetodi eeliseks – õpetaja püüab ise kohe kõike, mida näeb ja märkab, ka mõtestada.

Rahvusvahelise kogemuse põhjal võib soovitada pigem mittesekkuvat vaatlust – kas siis kolleegide poolt või hoopis lindistades toimuvat ja alles seejärel analüüsimist. Mittesekkuvat vaatluse eelis on see, et vaatlusi ei tehta muu tegevuse kõrvalt ja kogutud andmed on põhjalikumad.

¹⁰¹ Kindlon, D., Thompson, M. . Kaini kasvatamine. Tallinn: Balti raamat, 2003.

Videolindistamine, mis võimaldab vaatlust korrata, aitab tunduvalt enam tuua välja neid aspekte, mida õpetaja/kasvataja ise ei märka. Samuti saab lindistuste hilisemal analüüsimisel läheneda põhjalikumalt, kasutades erinevaid vaatenurki, mis annavad objektiivsemalt mõõdetavaid andmeid, näiteks suhtlemise kestus, kasutatud väljendid, õpilaste reaktsioonid jms. Lindistatut saab ikka ja uuesti üle vaadata ja avastada varem märkamata jäänud nüansse.

Selleks, et hakata nägema erisusi eri soost õpilaste kohtlemises, on soovitatav kasutada struktureeritud vaatlust, mille käigus täpselt fikseeritakse, keda on vaadeldud, mida on vaadeldud, millal on vaatlus toimunud, kus ja kuidas on vaatlus läbi viidud. Milliseid andmeid koguda ja kuidas üles märkida, peab olema eelnevalt detailselt läbimõeldud.

Kvantitatiivsete vaatluste ülesmärkimiseks võib kasutada andmete kandmist ettevalmistatud tabelitesse, liikumisskeemide ülestähendamist või ka videokaamerat või diktofoni.

Selliste andmete analüüsi abil saab „avastada“ seda, mis juhtub tegelikkuses ja kavandada võrdsemat kohtlemist tulevikus, pöörates võrdselt tähelepanu tüdrukutele ja poistele, arendada sihipärasemalt tüdrukute või marginaliseeritud gruppidesse kuuluvate õpilaste potentsiaali, kujundada hoiakuid, mis aitaksid vältida koolist väljalangemist ja toetada õpioskuste omandamist.

Mida vaadelda ja fikseerida klassis vaatluse käigus?

Tunni või selle salvestuse analüüsimiseks on vaja fikseerida need andmed ja faktid, mis võimaldavad välja selgitada õpetajate ja õpilaste vahelised kontaktid, nende iseloomu ja sageduse, õpetaja liikumise klassiruumis jms.

Tunnis juhtub nii palju, et kõike ei suudeta üheaegselt märgata. Seetõttu on kasulik välja valida esialgu ainult mõned aspektid, mille kohta andmeid fikseerida. Allpool on toodud näitlikke tabeleid ja küsimusi, millele võiks sugupoolte aspektist tähelepanu pöörata. Arvestada tuleb ka tunni iseloomuga, kas see on loengulaadne, praktiliste harjutuste ülekaaluga või diskussioonile üles ehitatud.

Vaatluste korraldamine klassis eeldab:

- kokkulepet õpetajaga tunnis toimuva jälgimiseks (loa küsimine märkuste tegemiseks, õpilastele põhjenduse leidmine jms.);
- vajalike märkmete tegemiseks tabelite, vaatlusdokumentide ettevalmistamist;
- peale tunni vaatlust õpetajaga ja mõnede õpilastega intervjuude läbiviimiseks küsimuste formuleerimist.

Soovitusi vaatluste ja analüüside tegemiseks:

- vaatlejaid ühe tunni ajal ei tohiks olla rohkem kui kaks, et mitte häirida õpilaste tavapärast käitumist;
- vaatlejad peaksid ennast ümber häälestama erapooletuteks uurijateks, mitte õpetaja ja tunni hindamiseks, vaid andmete kogumiseks;
- vaatluse ajal ei tohi sekkuda tunni käiku;

- jälgida kõrvalt, teha märkmeid, lindistada, võimalusel võtta videosse (viimasel juhul vaja eelnevat kokkulepet ka õpilastega);
- peale tundi võib intervjuuerida mõnda õpilast ja õpetajat.

Lisaks õpetajaga vestlemisele on hea näidata oma märkmeid, arutada ja analüüsida, mida teha.

Klassiruumis toimuva analüüsimiseks võib andmeid koguda näiteks järgmiselt:

Selleks, et analüüsida **õpilaste ja õpetaja liikumist klassiruumis**, on soovitatav teha märkmed eelnevalt joonistatud klassiruumi plaanile. Märkida ära, uks(ed), aknad, tahvel, toolid/lauad, õpetaja laud. Märkida, kus istuvad tüdrukud (nt. +), kus poisid (nt. O), kus õpetaja (X). Kas istumiskohad on sooliselt jagunenud? Keda istub õpetajale lähemal, poisse või tüdrukuid? Selline skemaatiline plaan võimaldab vaatluse käigus ära märkida, kelle juurde ja mis järjekorras liigub õpetaja ning hiljem võrrelda, kellega kui palju suheldi.

Plaani alusel saab jälgida ja üles märkida, kuidas õpetaja liigub klassis, kas ta läheneb ja peatub rääkimiseks võrdset tüdrukute ja poistega. Plaanile tuleb joonistada õpetaja liikumised ja märkida üles iga kord, kui ta mõne õpilase juures peatub ja temaga räägib (näiteks punkti või noolega plaanile joonistatud laua juurde). Hiljem loendada, kui mitu korda õpetaja rääkis poisiga, mitu korda tüdrukuga.

Vaatlusmärkmete kogumiseks varem koostatud tabelitesse võib vaatluse käigus märkida:

- õpetaja poolt algatatud tüdrukute ja poistega suhtlemise ajaline pikkus ja/või teema (suhtlemise eesmärk),
- õpilaste (poiste ja tüdrukute) poolt algatatud õpetajaga suhtlemise ajaline pikkus ja/või teema (suhtlemise eesmärk),
- aeg, mida kasutasid tüdrukud ja aeg, mida kasutasid poisid ise rääkimiseks, esinemiseks, vastamiseks.

Kellele kulub klassis rohkem aega?

Tegevus	Aeg minutites	
	Tüdrukud	Poisid
Vaikimine		
Rääkimine klassis (vastamine, küsimine jms.)		
Käetöstmine		
Õpetajaga suhtlemine		
...		

Mis juhtub klassiruumis?

Tegevus	Tüdrukud		Poisid	
	juhtumite arv	Kirjeldus	Juhtumite arv	Kirjeldus
Käitumisviis				
Sekkumine				
Käetöstmine				
...				

Tundi läbiviinud õpetajaga vestlemisel võib välja selgitada, kas vaadeldud tund oli tavapärane või mitte, kas õpilaste käitumises esines mingeid muutusi jms. Kas õpetaja ise arvas, et ta kohtles kõiki õpilasi võrdselt või tundis, et pidi oma tähelepanu pöörama mingile grupile rohkem jms. Samalaadseid küsimusi võiks esitada mõnedele õpilastele.

Kogutud andmete põhjal saab kokku lugeda kvantitatiivsed andmed ja võrrelda neid sugude löikes absoluutarvude või osakaaludena.

Nii selgub, kes domineerivad tunni ajal, kelle peale õpetaja aeg rohkem kulub, kas see aeg on õiglaselt jaotunud.

Kogutud andmete põhjal saab otsustada, kelle tegevus on häälekam ja nähtavam, kes on aktiivsed, kes kõrvaltvaatajad, kellele millised kõnelemise ja rääkimise normid kehtivad.

Vaatlusega saab välja selgitada, mis soost õpilasi rohkem esile tõstetakse negatiivsete või positiivsete sanktsioonidega, keda tahvli juurde kutsutakse, keda küsitakse ja milliseid küsimusi esitatakse. Näiteks võib võrrelda, mis soost õpilased on rohkem valmis vastama teadmisi nõudvatele küsimustele, teadmiste-oskuste rakendamist nõudvatele või analüüsi oskust vajavatele küsimustele. Milliseid neist õpetaja esitab ja kellele. Kuidas reageerib õpetaja abistamispalvetele - keda suunatakse iseseisvale mõtlemisele, kellele öeldakse vastuseid ette jms. Vaatlusega saab fikseerida ka seda, mis jäetakse nt. õpetaja poolt tähelepanuta.

Jälgida võib ka õpetajate ja õpilaste keelekasutust:

- kas ja kui võrd kasutatakse sugude rõhutamist („*sulle, kui tüdrukule ei sobi...*“ „*ise poiss, aga...*“ jms.) ja/või vastandamist,
- milliste oskuste ja omaduste eest kiidetakse tüdrukuid, mille eest poisse ja kas selles on erinevusi,
- kas kasutatakse sooliselt stereotüüpseid väljendeid ja kulunud fraase („*nutikad poisid...*“ „*usinad tüdrukud...*“ jms.).

Analüüsi tulemusi soovitatakse arutada läbi koos tunni läbiviinud õpetajaga.

4.3.6. Kooliruumid ja nende kasutamine

Kooli ruumikasutus ja ruumides liikumine omandatakse märkamatuult nii, et sellest saab kogu koolielu ja –rütmi olemuslik osa. Erinevad ruumid ja ruumiosad hakkavad kujunema kas rohkem poiste või tüdrukute poolt omaksvõetuks. Klassides võivad kujuneda pingid ja istumiskohad, mida hõivatakse sagedamini ühe sugupoole poolt. Pidev eraldatus sugude vahel vahetundides või tundidevälisel ajal võib olla tingitud sellest, et mõnes kohas võivad vaiksemad ja arglikumad õpilased tunda ennast turvalisemana. Mõni teine koht on mõnedele õpilastele sobivam aga just seetõttu, et seal puudub igasugune täiskasvanutepoolne kontroll või jälgimine.

Ruumi kasutamise viis on oluline ka suhtlemise aspektist, näiteks „*ebamugavas*“ ja tõrjuva õpilaskonnaga klassis kipub õpetajagi jääma pigem klassi ette kaitsva õpetajalaua taha kui selles ringi liikuma.

Et mõista, miks on nii kujunenud, tuleks olukorda arutada koos õpilastega.

Õpilaste soolisus mõjutab teatud määral alati nende valikuid, ka siis, kui nad näiliselt saavad endale tegevusi vabalt valida. Vabas keskkonnas kipub kujunema nii, et poisid ja tüdrukud moodustavad omaette rühmad.

Õpetajatel on suur mõju sellele, kas poisid ja tüdrukud tegutsevad mingis ruumis koos või eraldi. Õpetaja teadliku suunamise ja kontrolli abil saab korraldada nn. sooüleseid tegevusi, sest siis valitakse osalemine eelkõige huvi, mitte õpingukaaslase soojärgi.

Sooteadlikult kavandatud tegevustes, ülesannete jaotamises saab jälgida, et ei tõrjutaks ühest soost õpilasi teiste poolt kõrvale, võimaldada tegevusi, mis lubaksid nii tüdrukutel kui poistel ennast kompetentsetena tunda, saada kogemusi, millest stereotüüpsete soorollide piires võidakse ilma jääda. Ka spordis ja vaba aja tegevustes, kus paljuski on meie kultuuris rangelt sooliselt ette määratletud, on hea pakkuda välja tegevusi, mis sobivad võrdselt poistele ja tüdrukutele. Seejuures tuleks jälgida, et poisse ja tüdrukuid ei pandaks omavahel võistlema.

Kooli ruumide ja klassiruumide vaatlemisel võib keskenduda näiteks andmete kogumisele selle kohta, kuidas on naisi ja mehi, poisse ja tüdrukuid kujutatud ruumide seintel olevatel plakatitel, kuulutustel, pildidel.

Kas pildid kooliruumide seintel näitavad võrdsel hulgal naisi ja mehi?

Pildi tüüp	Naised (tütarlapsed)	Mehed (poislapsed)
Teadlased, muusikud vms.		
Reklaamid, kuulutused		
Maalid, plakatid vms		

4.3.7. Õppeedukus ja õpitulemused

Õpitulemusi saab kvantitatiivselt analüüsida ja sugude vahel võrrelda nii ainete, klasside, haridustasemetel lõikes kui taseme- ja eksamitööde alusel.

Keerulisem on välja selgitada, kas õpitulemustel ja õpimotivatsioonil on seosed sellega, milliseid meheks ja naiseks olemise mudeleid õpilastele vahendatakse. Igal juhul on oluline püüda jõuda selgusele, kas tüdrukute ja poiste huvi ja motivatsioon on eri ainete osas erinev, kas ja kuidas seda on rõhutatud.

Arvestada tuleb ka erinevustega hoiakutes, mis võivad tuleneda klassivaimust või olla mõjutatud õpilaskonna liidrite poolt.

Teadusuuringutes rõhutatakse vajadust õpitulemuste analüüsimisel arvestada ka muude tegurite kui sooga, nagu sotsiaalne klass, rahvus ja kooli asukoht, mis võivad avaldada suurematki mõju õpitulemustele kui sugu.

4.4. Soovitused tegevusteks, mis aitavad soolist ebavõrdsust ja soosteretüüpe vähendada

Sooaspekti arvestamise ABC

- A. Vältida liigset ja pidevat sooliste erinevuste rõhutamist.**
- B. Vältida sugupoolte, poiste ja tüdrukute, naiste ja meeste vastandamist.**
- C. Rääkida sooidentiteedi ja soolisuse kujunemisest ning soolistest stereotüüpidest õpetajatega ja õpilastega.**

Õpetajad peavad õppima vaidlustama soostereotüüpidel põhinevaid hoiakuid ja uskumusi, mis takistavad poiste ja tütarlaste isiklikku arengut ning oma potentsiaali täielikku ärakasutamist ja oskama püstitada ajakohaseid õppe- ja kasvatusesemärke. Sooteadlik õpetaja peaks säilitama kõrgeid ootusi kõigi õpilaste suhtes ja järgima võrdse kohtlemise põhimõtet ka õppetöö individualiseerimisel ning toetama õpilasi nendes ainetes ja teemades, milles nad oma soogrupi esindajatena ehk end ebakindlamalt tunnevad. Õpetajate positiivsed ootused mõjutavad laste uskumusi enda kohta ja tegelikku hakkamasaamist.

Tüdrukutele ja poistele tuleb anda võimalus omandada ja avardada oskusi, mida nad vajavad oma isiksuse täielikuks väljaarendamiseks.

Kuna poiste sotsiaalset võimekust võib piirata omaksvõetud hegemoonilise maskuliinsuse (saavutamatu) ideaal, tuleb eesmärgiks seada poiste sotsiaalsete võimekuste – suhtlemisoskuse, oma tunnete väljendamise oskuse, empaatiavõime ja loovuse arendamine. Tütarlastele omakorda tuleb eesmärgiks seada nende enesejulguse ja -teadlikkuse, positiivse mina-kuvandi, eksperimenteerimise ja julguse soodustamine.

Koolidel soovitatakse:

- korraldada nii, et poistel ja tüdrukutel oleks võrdne juurdepääs arvutitele, sportimisvõimalustele, erinevatele mängudele, ruumikasutusele;
- üritada klassi koosseisus saavutada sugude tasakaal. (Eraldi klassid/või tunnid tüdrukutele ja poistele õigustavad end vaid juhul, kui on täpselt teada, miks tahetakse neid eraldi õpetada ja mida peab sellisel juhul tegema poiste- ja mida tütarlaste klassides);
- katsetada mõnedes ainetundides poiste ja tüdrukute eraldi õpetamist, et anda neile oskusi, millest puudu on või enesekindlust;
- koguda pidevalt andmeid õpilaskonna kohta ja nende edasijõudmise kohta erinevates ainetes, väljalangemise ja selle põhjuste kohta;
- läheneda lastele, õpilastele ja nendevahelistele probleemidele loovalt, nt. rollimängude, joonistuste jms. kaudu;

jätukub pöördel ...

- *teada ja nimetada õpilasi nende nime pidi, mitte pöörduda nende kui soogrupi esindajate poole. Kui näiteks klassis on paar-kolm rahutumat poissi, siis ei pruugiks öelda „poisid – vaiksemalt..“ Kindlasti mitte kõik poisid ei sega tundi, selline korraldus aga edastab arusaama poistest kui lärmakamatest ja tüdrukutest kui vaiksematest ehk siis ikka aegunud ettekujutusi maskuliinsusest ja feminiinsusest;*
- *väärtustada naiste teadmisi ja kogemusi erinevatel elualadel;*
- *pakkuda ebatraditsioonilisi rollimudeleid poistele ja tüdrukutele;*
- *tunnustada õpilasi, kes astuvad üle piiravatest soostereotüüpsetest rolliraamidest;*
- *arendada õpilastel oskusi toimetulemiseks soolise ja seksuaalse ahistamisega;*
- *analüüsida ja arutada mitteformaalseid võimusuhteid klassis;*
- *julgustada poisse ja tüdrukuid valima ebatraditsioonilisi tegevusi, mängu, ka kutse- ja erialasid;*
- *kindlustada seejuures, et tütarlaste japoiste eluks omandatud oskused oleksid ühesugused;*
- *jälgida, et kõik õpilased saaksid juhtimiskogemust jne.*

Jälgida tuleb keelekasutust

Keel ja kõne on õpilaste soolise identiteedi ja eneseteadvuse ning enesekindluse kujunemisel olulise tähtsusega. Keel aitab mõista maailma, aga keeles kasutatavad sõnad ja väljendid mõjutavad arusaamu maailmast ja iseendast sageli märkamatult. Keel varjab endas palju stereotüüpeid soonorme. Eesti keeles on palju rolle ja ameteid soolise värvinguga ja samuti on sooliselt tähistatud ka koolis kasutatavad negatiivsed nimetused (memmekas, pede, beibe jms). Keeles väljenduvad ka stereotüüpsed arusaamad sellest, mida suudavad, peavad või tohivad teha poisid, mida tüdrukud.

Ka mõisted *poiss* ja *tüdruk* kannavad justkui vastandamise tähendusvarjundit – seetõttu on vaja vältida sellist jaotust viisil ja olukordades, mis sellist vastandamist rõhutavad. Seejuures tuleb arvestada, et ei tüdrukud ega poisid ole omavahel ühesugused. Aga neist igaühel peavad olema õigused ja võimalused olla ühtviisi inimesed kõigi inimlikult väärtuslike omaduste ja oskustega.

Põhjamaades on tuntud nn. Hjalli pedagoogika, meetodikad, mille põhisisuks on iga lapse enesehinnangu ja eneseteadvuse areng, sooliste vastanduste vältimine, laste vabastamine stereotüüpsete soorollide ja soostereotüüpide omaksvõtmisest. Nii koostatakse lasteaiarühmad soo (ka vanuse) alusel selleks, et vabastada lapsi traditsioonilistest soorollidest ja stereotüüpsest käitumisest. Poistele õpetatakse, et poiste jaoks on normaalne hästi käituda, olla vastastikku hooliv, empaatiavõimeline, abistav, koostööaldis, tüdrukutele, et tüdrukute jaoks on normaalne olla vapper, ennastkehtestav, iseteadlik ja autonoomne. Vältitakse laste võrdlemist ja võistlemist. Tüdrukute ja poiste rühmad mängivad ja tegutsevad teatud osa päevast koos ilma, et neil tekiks vajadus sooliselt eristuda. Kõiki lapsi sellistes

lasteaedades kasvatatakse nii, et nad arendaksid endas kõiki positiivseid isiksuseomadusi ja võimalusi rakendada neid vaatamata oma bioloogilisele soole.

Hjalli pedagoogika on unikaalne ka selles mõttes, et mänguasju tehakse looduslikust materjalist, kogu ruumilahendus on lihtne ja rahulik ning sotsiaalsete oskuste arendamiseks järgitakse väga täpselt päevakorda ja distsipliini.¹⁰²

Islandil on jõutud järeldusele, et sugude vastandamine ja selle eristamise pidev sissekasvatamine on väikerahva jaoks ohtlik.

Poiste ja tüdrukute koostöö võrdsetel alustel on kogu ettevõtmise üks eesmärke. Kaugemad on loomulikult nii võrdsemad haridustulemused kui ka kehtiva sooideoloogia muutmine ja soostereotüüpidest vabanemine. Muuseas on õpetajate valik sellistesse koolidesse väga hoolikas – sinna ei võeta näiteks mehi, kes ei pea oluliseks väljakujunenud soorollide piiride muutmist.

Rootsi lasteaedades ja algkoolides rakendatakse sellist lähenemist, kus osa päevast veedavad lapsed eraldi poiste- ja tüdrukutegruppides ning harjutavad neid oskusi, mida neilt tavapäraselt ei oodata. Poisid treenivad lähedust, vestlemist, kuulekut, suhete väärtustamist. Tüdrukutele võimaldatakse tavapärasest rohkem kehalisi tegevusi, oma arvamuse avaldamist, võistlemist jne.

Selliste kasvatuspõhimõtete elluviimise tagajärjeks on see, et poisid suudavad olla koostöövõimelised, istuda paigal ja kuulata, vestelda rikast sõnavara kasutades ja tundeid väljendades. Samas julgevad tüdrukud võtta rohkem ruumi enda kasutusse, iseenda eest seista, teiste tunnete riivamist kartmata üksteisega võistelda jne.

Ülalkirjeldatud lähenemised eeldavad selgelt määratletud strateegilise eesmärgi püstitamist ja alles seejärel korralikku olukorra analüüsi, probleemide nägemist ja mõistmist, nende analüüsi ja ettepanekuid seatud eesmärgi saavutamiseks.

Käitumisharjumuste ja hoiakute kujunemist toetab lapsi ümbritsev eelarvamustevaba, soostereotüüpe ja poiste ning tüdrukute vastandavat võrdlemist vältiv psühhosotsiaalne ja füüsiline keskkond.

Eesmärgipärase poisse ja tüdrukuid võrdväärselt tunnustava õpetuse ja kasvatusena on võimalik

- ***kujundada paindlikumate soorollide kohaseid käitumismudeleid,***
- ***arendada lastes neid võimeid ja oskusi, mida neil tulevikus toimetulekuks vaja läheb.***

¹⁰² The Hjalli pedagogy. Allalaaditav: <http://www.hjalli.is/information/>

Igas inimeses võivad olla nii mehelikud kui naiselikud omadused, enamus inimesi ei mahugi traditsioonilistesse ja aegunud soorollimudelitesse.

Küll saavad aga need, kes on paindlikumad, enesekindlamad ja loovamad ka oma eluga paremini hakkama.

Iga õpetaja enda väärtushinnangud või sisemised veendumused võivad olla ametlikult kehtestatud soolise võrdõiguslikkuse põhimõtetega vastuolus. Igaüks võib jääda truuks oma arvamustele ja veendumustele, aga nendega ei saa vabandada õigusnormidest kõrvalekaldumist, kehtiva õiguse rikkumist.¹⁰³

Õpilase jaoks on aga tähtis, et õpetajad käituksid vastavalt õpetatavatele väärtustele ja normidele. Teistlaadseid sugudevahelisi suhteid näevad nad meedias, väljaspool kooli niikuinii.

On oluline teada, et juhul kui õpilane peab valima, milliseid väärtusi omaks võtta ja mille järgi käituda, kujuneb otsustavaks ja määravamaks see koht, kus sõnastatud väärtused ja käitumismallid omavahel paremini kokku langevad. Ja kool peaks olema see koht.

Lugemissoovitus:

- Aavik, K. Kolme keskkooli ajalooõpiku analüüs sooperspektiivist
Allalaaditav: <http://www.enut.ee/enut.php?id=290>
- Yhteiseen ymmärrykseen tasa-arvosta. Opetushallitus, 2008.
Allalaaditav: <http://www.kunnat.net/fi/asiantuntijapalvelut/tuke/tasa-arvo/tasa-arvosuunnittelu/Documents/Opetushallituksen%20opas.pdf>
- Alho, L. Oppilaitosten toiminnallinen tasa-arvosuunnittelu, 2007. Allalaaditav: http://www.tasa-arvoklinikka.fi/tasa/images/stories/pdf/oppilaitos_raportti.pdf
- Lohikoski, P., Putila, P., Sassi, E., Viitamaa-Tervonen, O. Tasa-arvoa oppilaitoksiin, Toimintamalleja tasa-arvosuunnittelun tueksi, 2007.
Allalaaditav: http://tina.tkk.fi/tietopankki/Uusi_opas.pdf

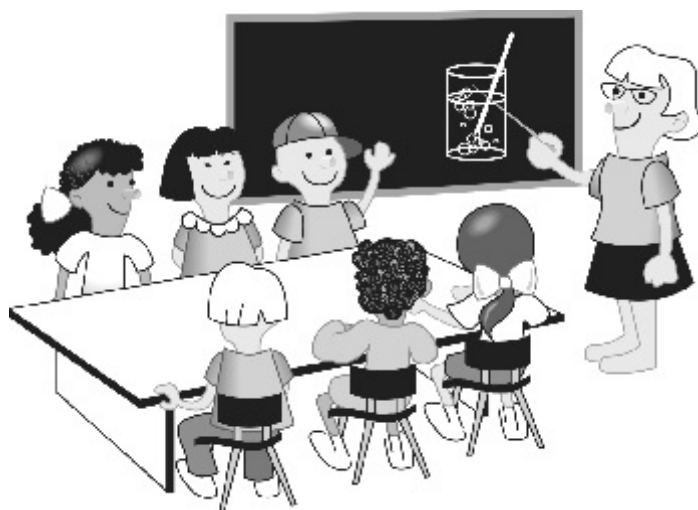
¹⁰³ EV Põhiseadus § 41

Õpetaja on kultuuri ja ühiskonna arengu seisukohalt nii oluline isik, et tema haridust ei saa jätta juhuse ning sissejuurdunud, kuid iganenud harjumuste ja stereotüüpide hooleks.¹⁰⁴

V KUIDAS TEGEVUSI SUGUPOOLTE ASPEKTI ARVESTAMISEKS KAVANDADA JA ELLU VIIA?

Soolise võrdõiguslikkuse seaduses rõhutatud soolise võrdõiguslikkuse edendamise *süsteemsus* ja *eesmärgipärasus* eeldavad, et soolise ebavõrdsuse kaotamise ja soolise võrdõiguslikkuse edendamise eesmärgid on püstitatud, arvestades eelnevalt kaardistatud olukorda ja selgunud probleeme ning nende lahendusvõimalusi.

Soolise *ebavõrdsuse vähendamise* ja *soolise võrdõiguslikkuse edendamise eesmärk* on soovitatav sõnaselgelt kirjutada *lähiva teemana* õppe- ja tegevuskavadesse, seda ka näiteks väärtuskasvatuse programmi kuuluvate tegevuste kavandamisel. Eelduseks on kõigi osapoolte ühene arusaam soolise võrdõiguslikkuse tähendusest ja sooaspekti olulisusest nii koolijuhi, iga õpetaja kui kogu kollektiivi poolt.

5.1. Soolise ebavõrdsuse küsimuste tõstatamine

Eesti koolides on sageli tegemist olukorraga, kus küllalt sagedasti räägitakse meesõpetajate vähesusest, poiste ja tüdrukute käitumiserinevustest, poiste väiksemast õpimotivatsioonist ja suuremast väljalangevusest, koolis ilmnevast vägivallast ja õpetajate madalatest palkadest, aga neid ei seostata soolise ebavõrdsuse või kehtivate soostereotüüpidega. Õpilaste soolise

---

¹⁰⁴ Ruus.V.-R. Rmt. Õpetaja esmaharidus. Olukord ja probleemid 21. sajandi algul. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, 2010.

identiteedi arendamise küsimused on aruteluteemadeks harva, küll aga rõhutatakse erinevusi tüdrukute ja poiste arengukiiruses ja arengurütmides, õppeainete omandamises, käitumises.¹⁰⁵

Nii arvaski 2011.aasta sügisel. 75 % naisõpetajatest ja 67 % meesõpetajatest, et soolise võrdõigusslikkuse teema pole koolide jaoks kuigi oluline. Viieandik õpetajatest oli aga veendunud, et soolise ebavõrdsuse ilmingutega tuleb tõsiselt tegeleda.¹⁰⁶

Soolise võrdõigusslikkuse edendamise koolielus eeldab õpetajaskonna egalitaarseid hoiakuid soorollide suhtes ja demokraatlike käitumistavade omaksvõttu.

Õpetajate ja kasvatajate sooteadlikkus eeldab, et osatakse mõista ja mõtestada oma kasvatus- ja õpetamisviise ning nende taga olevaid väärtusi, hoiakuid ja norme, sh. ka seda, kuidas on kujunenud enda sooline identiteet.

Euroopa Nõukogu soovitus¹⁰⁷ peetakse oluliseks, et õpetajad saaksid ise mõtiskleda omaenese identiteedi, uskumuste, väärtuste, eelarvamuste, ootuste, hoiakute, feminiinsuse/maskuliinsuse väljenduste ning oma õpetamisviiside üle.

Seda võib soodustada nii koolituste korraldamisega, soovurimuslike materjalide tutvustamisega kui aruteludega, mida saab käivitada koolis selgunud sooliste erinevuste põhjal.

Kuigi suur enamus (80 %) Eesti õpetajatest on veendunud, et koolis koheldakse poisse ja tüdrukuid võrdselt, oleks vaja õpetajatel

- analüüsida ja kontrollida, kas õpikud, õppematerjalid ja ülesanded on kooskõlas sugude võrdsuse põhimõtte ja soolise võrdõigusslikkuse eesmärkidega;
- analüüsida, kas enda ja kolleegide käitumine, keel ja arusaamad taastoodavad soolisi stereotüüpe, võimusuhteid või vähendavad neid;
- mõista, kas ja kuidas kool võib piirata nais- ja meesõpilaste eriala- ja kutsevalikuid, käitumisi, võimalusi jms.

Õpetajate eneseanalüüsi käigus peaks selguma ka, milliseid käitumuslikke erinevusi nad enda juures märkavad: kellega suheldakse sagedamini, milliseid sanktsioone, tunnustusi või laitmisi ja mis põhjusel jagatakse tütarlastele, milliseid poistele, millised on nende ootused tüdrukute ja poiste õpitulemuste suhtes, kas ja milliseid sooga seotud arvamusi ja millega seoses nad avaldavad kas õppetöö käigus või klassivälises tegevuses.

¹⁰⁵ Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks. Artiklikogumik. Toim. Ü.-M. Papp. Tallinn: Eesti Naisteühenduste Ümarlause Sihtasutus, 2012. 111 lk. Allalaaditav: http://www.enu.ee/lisa/468_Kas_opilased_voi_poisid_ja_tydrukud_Artiklikogumik.pdf

¹⁰⁶ Ibid

¹⁰⁷ Euroopa Nõukogu soovitus liikmesriikidele soolise võrdõigusslikkuse süvalaiendamise kohta hariduses CM/Rec (2007) 13, vastu võetud 10. Okt. 2007 ministrite komitees. Allalaaditav: <http://www.enu.ee/enu.php?keel=1&id=337>

Näiteks võib iga õpetaja eneseanalüüsi käigus endalt küsida, kas teades, et tüdrukud saavad paremini hakkama koostööga, kavandatakse neile selliseid oskusi nõudvaid ülesandeid, või hoopis ollakse seisukohal, et kasvatus ja õpetusega tuleb kompenseerida puuduvaid oskusi ja üritatakse ka tüdrukuid panna individuaalseid võimeid arendama, ennast kehtestama ja konkureerima? Esimene variant toetaks levinud stereotüüpe, teine oleks nn. sooteadlik lähenemine.

5.2. Kavandamise eelduseks on sooteadlikkus

Kooli kultuuri loovad, muudavad ja kannavad inimesed, seega sõltuvad koolis kehtivad hoiakud ja väärtused suuresti sellest, kuidas selle liikmed käituvad ja mõtlevad. Sooteadlikkus on omamoodi intellektuaalseks kapitaliks, mis aitab kooli arendada. Sellisel arvamusel on 43,6% Eesti õpetajatest.¹⁰⁸

Kolmandik Eesti õpetajatest arvas 2011. aastal ka, et sooaspekti arvestamine aitab saavutada õpilastepoolset paremat suhtumist õppe- ja kasvatustöösse ja sama suur hulk nägi võimalust kasutada sellega seoses uusi tööviise ja meetodeid.¹⁰⁹

Kuigi me oletame, et kõik sõltub inimesest endast, ei suuda me alati näha neid takistusi, mis tulenevad traditsioonidest, kultuurist, hoiakutest, väärtustest.

Just õpetajad peaksid õppima vaidlustama soostereotüüpidel põhinevaid hoiakuid ja uskumusi, mis takistavad poiste ja tütarlaste isiklikku arengut ning oma potentsiaali täielikku ärakasutamist.

Selleks, et koolis ja õpetajaskonnas vajalikke arutelusid käivitada, võib valida mitmeid meetodeid ja lähenemisviise. Üheks võimaluseks on läbi viia küsitlus, mis aitab koolis vajalikke arutelusid käivitada, aga ühtlasi välja selgitada, millest oleks õigem konkreetsetes koolis alustada.

5.2.1. Soolise võrdõiguslikkuse alaste hoiakute ja teadmiste väljaselgitamine

Soovituslik näidisküsimustik soolise võrdõiguslikkuse alaste hoiakute ja teadmiste väljaselgitamiseks on toodud lisas nr.3.

Küsimustiku kasutamisel tuleb arvestada, et iga kool on omanäoline. Seetõttu pole olemas universaalseid kontrollküsimustikke või küsitlusvorme, mis igal ajal igale poole ja igasse kooli sobiks. Näiteks võib küsitlusega käigus kontrollida, kas õpetajad teavad neid põhiväärtusi, milles kool on kokku leppinud või mis kooli arengukavas kirjas, kuidas nad neid lahti mõtestavad jms.

¹⁰⁸ Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks. Artiklikogumik. Toim. Ü.-M. Papp. Tallinn: Eesti Naisteühenduste Ümarlauri Sihtasutus, 2012. 111 lk.
Allalaaditav: http://www.enu.ee/lisa/468_Kas_opilased_voi_poisid_ja_tydrukud_Artiklikogumik.pdf

¹⁰⁹ Ibid

Küsimused, mida koostatakse, võivad olla:

- faktiküsimused – vastaja teeb teatavaks mingi tõsiasja nt. omandatud haridus, läbitud täiendkoolitus, sotsiaal-demograafilised andmed jms;
- teadmisküsimused – selgitatakse välja küsitleva teadmisi, informeerituse taset;
- arvamusküsimused – selgitatakse küsitleva vaateid, tegutsemismotiive ja hinnanguid, arvamusi ja hoiakuid, soove, ootusi, vajadusi.

Igal juhul tuleb iga küsimustiku puhul järgida kõiki neid nõudeid, mida esitatakse igasugusele küsitlusele – nõuded küsimuste sõnastamisele, skaaladele, statistilisele andmetöötlusele. Erinevad küsimuse sõnastused ja vastusevariandid võivad mõjutada vastuseid ja kogutud informatsiooni kvaliteeti nt. siis kui ei arvestata, et nii mõnigi mõiste võib tähendada naiste ja meeste jaoks erinevaid asju (nt. mõiste *vaba aeg*).

Selleks, et välja selgitada, millised hoiakud ja arvamused on õpetajaskonnas levinud, võib püstitada näiteks järgmised programmküsimused:

- kas ja kui võrd teatakse kehtivat normitausta,
- kas ja kui võrd peetakse soolist ebavõrdsust koolis ja ühiskonnas probleemiks,
- milles nähakse erinevusi poiste ja tüdrukute vahel ja millistest arusaamadest lähtudes neid põhjendatakse,
- milliseid positiivseid külgi arvatakse kaasnevat soolise võrdõiguslikkuse edendamise ja milliseid lisamaterjale selleks vajatakse.

Küsitluse tulemusi saab analüüsida mitmel teljel :

- soolise ebavõrdsuse probleemi tunnetamine - mittetunnetamine;
- seadusnormide tundmine – mittetundmine;
- soolise võrdõiguslikkuse teemasse suhtumise positiivsus ja negatiivsus;
- traditsioonilised ja modernsemad arusaamad;
- soolisi stereotüüpe taastootvad või kummutavad arusaamad;
- soogruppidele omistatavate omaduste stereotüüpsus või mitte;
- soorolliootuste kaasaegsus ja traditsioonilisus, jne.

Selline analüüs võimaldab otsustada, kas võib alustada mingite kindlate probleemvaldkondade põhjalikuma käsitlemise ja analüüsiga, või tuleb eelnevalt läbida koolitusi, korraldada seminare, tutvuda uurimustulemuste ja teiste riikide koolide parimate praktikatega. Seda siis juhul, kui suur enamus õpetajatest kaldub pooldama traditsioonilisi, stereotüüpsid hoiakuid.

Soolise võrdõiguslikkuse teemalised küsitlused aitavad määrata, kui efektiivselt järgitakse õppeasutuses võrdse kohtlemise ja mittediskrimineerimise põhimõtteid, suudetakse vähendada soolist ebavõrdsust ja täidetakse seadusega sätestatud edendamiskohustusi. Aga mitte ainult.

Küsitlusi saab kasutada näiteks selleks, et

- vaadata koolielu teise pilguga ning märgata asju, mida õpetajad ja õpilased ise ei näe,
- jälgida ja hinnata saavutatud edu soolise võrdõiguslikkuse edendamisel,
- kehtestada antud õppeasutusele sobivad põhimõtted ja kriteeriumid naiste ja meeste, poiste ja tüdrukute võrdseks kohtlemiseks,
- teha kindlaks "pudelikaelad" ja nähtavaks soolise ebavõrdsuse probleemid,
- soovitada meetodeid ilmnunud probleemide lahendamiseks ning pakkuda uusi, tõhusamaid strateegiaid,
- edastada positiivset kogemust soolise võrdõiguslikkuse saavutamiseks,
- suurendada kooli juhtkonna kindlustunnet, et kooli juhtimis- ja kontrollimeetmed tagavad võrdse kohtlemise, on õigusaktidega kooskõlas ning toetavad õpilaste individuaalset, soostereotüüpidest vaba arengut.

Iga andmekogumine on omamoodi vahend teadlikkuse tõstmiseks soolisest võrdõiguslikkusest ja sooaspektiga seotud nähtustest.

5.3. Kavandamise eelduseks on vajalike andmete ja teabe olemasolu

Ainult objektiivne statistiline andmestik, vaatlus- ja analüüsitulemused aitavad muuta nähtavaks selliseid soolise ebavõrdsuse ilminguid, mida peetakse kas normaalseks ja loomulikuks või seostatakse individuaalsete käitumismustritega.

Soolise võrdõiguslikkuse edendamise kava aluseks tuleb võtta andmed ja teave, millega on välja selgitatud olukord koolis, aga ka kõigi osapoolte ootused, nägemused ja soovid.

Loomulikult tuleb kavandada ka selliste andmete kogumine, mis aitavad sugupoolte aspektist kirjeldada ja kaardistada kooli organisatsioonikultuuri, teha nähtavaks nn. varjatud õppekava ja välja selgitada naiste ja meeste, poiste ja tüdrukute kogemuste eripära. Just sellised andmed on lähtekohaks sihipärasemale soolise võrdõiguslikkuse edendamise või sooaspektiga arvestamise juurutamise kavandamisele.

Kui alustatakse **kooli personalipoliitika** ja nais- ning meesõpetajate ja teiste kooli töötajate olukorra analüüsimisest sugupoolte aspektist, on vaja toimida järgmiselt:

Esiteks tuleb **koguda andmeid õpetajaskonna ja kooli töötajate kohta** (välja tuleb tuua naiste ja meeste absoluutarv ning osakaal eri ametigruppides ja tasanditel.

Teiseks **tuleb naiste ja meeste kohta kogutud andmeid võrrelda**, et näha, kas mees- ja naistöötajate olukorras on olulisi erinevusi.

Kolmandaks **tuleb leida põhjused, miks on olukord selliseks kujunenud** ehk teha nn sootundlikanalüüs.

Analüüsi käigus peab leidma vastused küsimustele:

- Kas kujunenud olukorra põhjuseks on stereotüüpsed oletused naiste ja meeste või nende omaduste kohta?
- Kas olukorra põhjuseks on inimeste endi soovid ja millest need on tulenenud?
- Kas olukorra põhjuseks on lihtsalt väljakujunenud tavad?
- Kas naistel ja meestel on erinevad võimalused ja ressursid (aeg, juurdepääs teabele, perekondlikud kohustused, enesekindlus)?
- Kas naiste ja meeste suhtes kehtivad erinevad ootused ja normid?

Lõpuks **tuleb tutvustada nii võrdluse kui ka analüüsi tulemusi** kooli töötajatele.

Tekkinud diskussiooni käigus saab välja selgitada, milliste eesmärkideni soovitakse koolis jõuda. Eesmärkidest lähtuvalt saab:

- töötada välja soolise võrdõiguslikkuse edendamise strateegia või plaani;
- sõnastada selgelt juhtimispõhimõtted, mis peegeldavad pühendumust soolise võrdõiguslikkuse edendamisele;
- kasutada aastate kaupa kogutavat statistikat, et hinnata edusamme ja tagasilööke soolise võrdõiguslikkuse edendamisel.

5.4. Kavandamise eelduseks on selgus soolise võrdõiguslikkuse eesmärkides

Kool ei ole ainult hoone, kus lapsed õppimas käivad. Kool on organisatsioon – selgete eesmärkide nimel tegutsev kollektiiv, kus peab valitsema *võrdsus ja õiglus*.

Neid printsiipe ja eesmärke saab järgida iga kool ja iga õpetaja, kui on kokku lepitud selles, milles need ja riiklike õppekavade üldosas nimetatud väärtused väljenduvad nii kogu kooli personali kui õpilaste puhul.

Kui ühiselt otsustatakse näiteks, et nii poisid kui ka tüdrukud peaksid saama võrdselt positiivseid ja eluks vajalikke teadmisi, oskusi ja kogemusi, siis peaks ka selle ära nimetama kooli arengu- või õppekavas. Selline sõnastus mingis kooli sisedokumendi üldosas aitab hoida tähelepanu soolistel teguritel ning suunab soospektiga läbivalt arvestama kõigi arengukavast või õppekavast tulenevate tegevuste puhul.

Kuna enam kui pooled Eesti põhikoolide ja gümnaasiumide õpetajatest on arvamusel, et õpetamise-kasvatamise eesmärgiks on selliste väärtushoiakute kujunemine, mis on vajalikud isiklikus ja ühiskonnaelus edukaks toimetulekuks, tuleks arutada, millised need väärtushoiakud on. Seejuures tuleb vältida soolist stereotüpiseerimist.

2011. a. läbiviidud uuringu¹¹⁰ põhjal võib väita, et Eesti õpetajaskond pooldab strateegilist lähenemist – 72 % õpetajatest pooldab kokku leppimist sellistes soolise võrdõiguslikkuse eesmärkides, mis on olulised oma kooli aspektist.

---

¹¹⁰ Ibid

Selleks, et koonduda ühise eesmärgi nimel, on loomulikult vaja, et kõik kooli töötajad jõuaksid ühisele arusaamisele,

- kas ja milles väljendub sooline ebavõrdsus meie koolis,
- mida soolise võrdõiguslikkuse all mõeldakse,
- millised eesmärgid tuleks püstitada ja
- kokkuleppele ideede suhtes, mida on võimalik ellu viia.

Küsimused, millele üheskoos vastust otsida, võivad olla näiteks järgmised:

- Millistes koolielu valdkondades soolised erinevused kõige sagedamini väljenduvad?
- Milline näeks välja soovitatav olukord, mis annaks tunnistust naiste ja meeste võrdsest kohtlemisest personalipoliitikas, tütarlaste ja poiste võrdsemates õpitulemustes, käitumises, motiveerituses vms?
- Kas selle saavutamiseni aitaks sooteadlik lähenemine või on vaja mingeid muid meetmeid, mis ebavõrdsust vähendaksid?
- Millised on võimalikud barjäärid selle saavutamiseks?
- Kas see võiks tuua uut, sooteadlikumat mõtteviisi kooli toimimisse?

Kui põhimõtetes on kokku lepitud ja mingid tegevusvaldkonnad välja valitud, tuleb need kavandada ja ka fikseerida.

5.5. Kavandamine kui protsess

Kava koostamiseks ja elluviimiseks on vaja läbi mõelda:

- kuidas protsessi alustada;
- milliseid etappe kavandamise käigus läbida;
- kuidas motiveerida ja kaasata õpetajaid ja õpilasi kavandamisse ja elluviimisse;
- mida on vaja silmas pidada alusuuringuks vajalike andmete kogumisel;
- kuidas kava koostamisest ja vastuvõtmisest teavitada;
- kuidas kavakohaste tegevuste tulemusi jälgida ja hinnata;
- kuidas kava uuendada

Samm-sammult on kava koostamise protsess järgmine:

- 1) otsus võrdõiguslikkuse edendamiskava koostamisest ja vastava töörühma loomisest;
- 2) õpilaste kaasamine kava koostamisse;
- 3) lähteandmestiku kogumine: statistika ja kvalitatiivsed analüüsid;
- 4) tegevussuundade ja tegevuste valik, kavandamine ja hindamine;
- 5) võrdõiguslikkuse edendamiskavast teavitamine;
- 6) kava ellurakendamine;
- 7) kavandatu täideviimise hindamine.

5.5.1. Otsustamine ja töörühma loomine

Juhul, kui eelnevalt on näiteks läbi viidud õpetajate soolise võrdõiguslikkuse alaste teadmiste audit või muu samalaadne küsimustik ainult õpetajate hulgas, tuleb neid tulemusi eelkõige arutada koos pedagoogilise personaliga. Ilmnenu tulemuste alusel võib käivitada erinevaid arutelusid, mille keskmes võivad olla nii õigusnormide tundmine, soostereotüüpsed hoiakud ja arusaamad, ootused soorollide suhtes jms. (Vt. Ptk 3).

Protsessi alustamiseks on vaja avameelset ja avalikku arutelu.

Väärtuslikumad ja tõhusamad on sellised tegevused, mida saab ellu viia koostegevuses.

Võrdõiguslikuma kooli teostumiseks on vaja, et kooli personal ja õpilased tunneksid end osalistena.

Töörühma kokkupanemise eest *vastutab tavaliselt direktor*, aga see võib olla delegeeritud ka mõnele muule juhtkonna liikmele. Kavandamist juhib *töörühm*, milles peaksid olema pühendunud ja aktiivsed liikmed nii õpetajaskonna kui õpilaskonna hulgas. Selleski töörühmas peaks olema võimalusel sooline tasakaal. Soovitavalt ka eri vanuses ja eri ainete õpetajaid.

Töörühma liikmed vajavad eelnevalt koolitust soolisest võrdõiguslikkusest, tutvumist vastavateemaliste publikatsioonidega ja teiste riikide parimate praktikatega. Alati võib kooli kutsuda ka soolise võrdõiguslikkuse eksperte, soouuringutega tegelevaid teadlasi.

Juhul, kui kooli arendustegevus on suunatud rahvusvahelistes projektides osalemisele, on soovitatav liituda mõne soolise võrdõiguslikkuse edendamise alase projektiga.

5.5.2. Õpilaste kaasamine

Õpilastel peab olema võimalus osaleda, sh ka esindajate/õpilasesinduse kaudu, sest just nemad on oma õpikeskkonna aktiivsed osalejad ja selle tundjad. Neil on oma kogemused õiglusest, poiste ja tüdrukute erinevast kohtlemisest, aga ka noortele sobivatest edendamismeetmetest. Oluline, et õpilased oleksid kaasatud kogu protsessi.

Oluline on koguda andmeid ja arvamusi nii õpetajatelt kui õpilastelt. Õpilaste seisukohtadest saab andmeid kooli arengukava ja õppekava jaoks, aga soolise võrdõiguslikkuse olukorra väljaselgitamine aitab ka õpilastel sügavamalt mõista soolise ebavõrdsuse põhjuseid. Kavas näidata need tegevused/projektid, millega edendatakse poiste ja tüdrukute õiguste ja võimaluste, kohustuste ja vastutuste võrdsust. Need tegevused võivad olla lülitatud kõikidesse koolielu valdkondadesse.

5.5.3. Vajalike lisaandmete kogumine, olukorra kaardistamine

Kuigi kavandamiseks saab kasutada olemasolevat statistilist ja kvalitatiivset andmestikku õpilaskonna kohta, võrreldes ja analüüsid neid soo lõikes, on tähtis ka välja selgitada, kuidas õpilased ise tunnevad ja hindavad seda, milline on olukord nende koolis.

Lisaks statistilistele soo lõikes esitatud andmetele saab õpetajate ja õpilaste arvamusi, mida on vaja kava koostamiseks koguda küll kiiresti küsitluse abil, aga ka näiteks korraldades vestlusõhtuid soolise võrdõiguslikkuse teemal.

Arutelu käigus on võimalik ideid ja arvamusi koguda vahetumalt ja pareminigi kui küsitlusega. See eeldab, et arutelu juhtijatel oleksid eelteadmised selle kohta, milliseid küsimusi püstitada ja teemasid arutleda.

Küsitluse abil tuleb välja selgitada, mida arvatakse poiste ja tüdrukute kohtlemisest seoses õpilaste valikuga, õppetöö korralduse või õpilaste tööde hindamisega, ülesannete ja kohustuste jagamisega, aga ka soolise ja seksuaalse ahistamise vastu võitlemisega, otsese või kaudse diskrimineerimisega.

Õpilased võivad osa võtta küsitlusandmete tulemuste tutvustamisest ja esitada oma ideid võimalike probleemide lahendamiseks.

Küsitluse või ankeedi koostamine nõuab hoolikat ettevalmistust, vajadusel konsulteerimist soouuringute esindajatega, kellel on vajalikud eelteadmised mehhanismidest, millega näiteks võimusuhteid alal hoitakse (marginaliseerimine, nähtamatuks tegemine, stereotüüpiseerimine jms.) ja soolise ebavõrdsuse muudest ilmingutest.

Küsitlusega saab andmeid arvamuste ja hoiakute, mitte niivõrd tegeliku olukorra kohta. Kui viimast soovida, peavad küsimustikus olema võimalused tuua välja konkreetseid fakte ja juhtumeid.

Küsitluse enne kava koostamist võib läbi viia tunni ajal, rühmatööde käigus või muu õppetööga seotult. Samuti võib selliselt korraldada ka küsitlustulemuste arutelu. See kindlustab, et iga õpilane osaleb mingil määral kava koostamises ja saab nii ise vajalikke teadmisi ja oskusi.

Kavandamisele eelnev õpilaste hulgas läbiviidav küsitlus peab olema anonüümne, aga vastaja sugu peaks olema märgitud.

Küsimustiku võib koostada ja läbi viia eraldi, aga võib liita ka mõne muu samalaadse läbiviidava küsitlusega, küsides muuhulgas näiteks

- kas õhkkond/suhtumine on võrdselt õiglane poiste ja tüdrukute suhtes,
- kas koolis on kogetud soolist ahistamist ja kui on, siis mida nimelt,
- kas on kogetud soolist diskrimineerimist, sattumist ebasoodsamasse olukorda oma soo tõttu, kui jah, siis millist,
- mida ootavad õpilased ja õpetajad soolise võrdõiguslikkuse edendamiseks, millised on ootused kooli õhkkonnale, suhtlemisele, õppetööle jms.

5.5.4. Tegevussuundade valik ja kavandamine

Kogutud ja analüüsitud andmete ja õpilaste arvamuste põhjal valitakse tegevusvaldkonnad ja suunad ning võimalikud tegevused

Kooli juhtkond, õpetajad ja õpilased otsustavad koos, mida tegema hakata, kuidas ja millal.

Ühtlasi lepitakse kokku kriteeriumides, mille alusel kavandatu elluviimist hinnata.

Näitlik tegevuskava

Valdkond	Tegevused	Seire
Õpitulemuste hindamine	Soolise võrdõiguslikkuse alane koolitus õpetajatele; Kogutakse õpilastelt nende kogemusi ebaõiglasest hindamisest	Koolituse sisu ja teemad, osalejate arv Läbiviidud küsitlus olukorra muutumisest
Seksuaalse ahistamise ennetamine	Seksuaalse ahistamise ilmingutest teavitamine Käitumisjuhised seksuaalse ahistamise vältimiseks või juhtumitega tegelemiseks	Koolituse sisu ja teemad, osalejate arv Läbiviidud küsitlus olukorra muutumisest Küsitlus kampaania mõju kohta

Soolise võrdõiguslikkuse edendamise kavas märgitakse ära vastutajad, töörühma kuulujad, ajakava ja mõjude hindamise viisid. Tulemustest tehakse kirjalik kokkuvõte.

Soolise võrdõiguslikkuse seaduse § 11 nõuab küll tööandjalt ainult oma töötajate teavitamist organisatsiooni soolise võrdõiguslikkuse edendamiseks ette võetud meetmetest, aga teavitada võiks ka kooli õpilasi.

5.5.5. Soolise võrdõiguslikkuse edendamiskavast teavitamine

Kavas ettenähtud tegevustest teavitatakse kõiki õpilasi, kooli personali, õpilaste hooldajaid ja lastevanemaid.

Heaks tavaks on tutvustada kava

- kooli koosolekutel või muudel üritustel,
- kooli veebilehel ja intranetis, e-kooli veebilehtedel ning
- kujundatud ja trükitud voldikutena kõigile õpetajatele ja õpilastele, teistele koolidele, omavalitsuse vastavatele osakondadele.

5.6. Kavandatu elluviimine

Kui edendamiskava on heaks kiidetud ja kinnitatud, hakatakse ellu viima selles ettenähtud tegevusi. Kavandatud tegevuste eesmärged tuleks ikka ja jälle tõstatada koosolekutel, aruteludel, aga ka väiksemates rühmades.

Kavandatu elluviimine on kergem ja efektiivsem siis, kui soolise võrdõiguslikkuse küsimused või sugupoolte aspekti arvestamine on sõnaselgelt kirjas kooli

- visioonis ja missioonis, üldeesmärkides,
- arengukavas, põhimääruses või ametijuhendites,
- õppekavas,
- ainekavade üldosades ja õppe sisus, õpjuhendites (st. täpsustatult läbiva teemana erinevates ainetes).

Elluviimiseks võib kaasata kõiki koolieluga seotud osapooli – lapsevanemaid, vilistlasi, kohaliku omavalitsuse esindajaid jne.

5.6.1. Elluviidud tegevuste hindamine

Hindamine ja seire on vajalikud selleks, et kindlaks teha, milleni on jõutud ja kus on ilmnenud lüngad. Hindamistulemusi tuleb tutvustada õpetajatele ja õpilastele regulaarselt, kas vähemalt kord aastas või kord kolme aasta jooksul, sõltub kava koostajate otsusest. Hindamise tulemusel võib välja töötada uusi põhimõtteid või tegevusi, mille alusel saab sisse viia parandusi edendamiskavasse.

Esimese sellelaadse kava elluviimise järel on kasulik korraldada küsitlusi, mis aitavad välja selgitada, kui võrd tulemuslikud on olnud eelnevad ettevõtmised.

Sootundliku õpetamise ja kasvatamise elluviimise kava on soovitatav uuendada ja täiustada jooksvalt, kas

- uute vastutajate määramiseks;
- saavutatud eesmärkide ja tulemuste fikseerimiseks;
- uute eesmärkide püstitamiseks ja nende hindamiskriteeriumide määratlemiseks;
- seire ja ajakava muutmiseks;
- teavitamise kavandamiseks.

HEA KOOLI RETSEPT

Sega omavahel järgmised ained:

- õpilaste heakskiitmine ja austamine,
- võrdne kohtlemine,
- aeg ära kuulata,
- lugeda ja
- toetada õpilast.

Maitsesta huumori ja õppekavaga.¹¹¹

---

¹¹¹ Vasama, J. Tähtsam on silmale nähtamatu. Tallinna täiendõppekeskuse juubelikonverents 1. Detsember, 2006.

LISA 1

SOOLISE VÖRDÕIGUSLIKKUSE EDENDAMISE ÕIGUSRAAMISTIK

1.1. Eesti Vabariigi Põhiseadus

Põhimõte, et kõik inimesed on seaduse ees võrdsed ning kõigil on võrdne õigus seaduse kaitsele, on siseriiklikult kaitstud EV põhiseaduse § 12 kohaselt.

Isikute subjektiivseks õiguseks on ka põhiseaduse paragrahvis 19 sõnastatud igaühe õigus vabale eneseteostusele. Vaba eneseteostus tähendab vabadust "ise otsustada, mida teha või mida tegemata jätta ning kuidas oma elu kujundada ja ennast teostada".¹ See tähendab ka õigust ennast määratleda just sellisena, nagu seda soovitakse ja tahetakse ning end ka sellisena teistele inimestele esitleda. Õigus vabale eneseteostusele on isiku arengu, tema enesemääratlemise ning väärikuse väljakujunemise eelduseks ja tingimuseks, see on õigus oma kordumatule isiksusele ning seda ei tohi piirata eelarvamused, stereotüüpsed ootused tema kui mingi sotsiaalse grupi esindaja suhtes jms.

Põhiseaduse § 37 kohaselt on igaühel õigus haridusele, teisalt on selle saamine, järelkult ka andmine riigi järelevalve all.

Eesti on ratifitseerinud mitmeid rahvusvahelisi dokumente ja lepinguid, millega on võtnud kohustuse tagada kõikide inimõiguste, sh naiste ja meeste õiguse võrdsele kohtlemisele ja mittediskrimineerimisele, kaitstus. Kaasaegse inimõiguste kontseptsiooni kohaselt nähakse ühiskonna soolises kihistumises, mitte ainult barjääri tasakaalustatud inimarengule, vaid ka inimõigusterikkumist.²

1.2. ÜRO konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta

ÜRO Naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise konventsiooni³ artiklites 5 ja 10 on sõnastatud kohustus ja eesmärk – muuta meeste ja naiste käitumise sotsiaalseid ja kultuurilisi mudeleid, stereotüüpeid ettekujutusi meeste ja naiste rollijaotusest ning saavutada naiste ja meeste võrdsus nii kõigis õppeasutustes kui ka igat liiki kutsealases ettevalmistuses

---

¹ Maruste, R. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse. Tallinn, 2004.

² ÜRO konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta (RT II 1995, 5, 31)

³ Ibid

Konventsioon näeb ette eesmärgi saavutamiseks vajalike paranduste tegemist õppevahenditesse ja kooliprogrammidesse, samuti eesmärgile vastavate õpetamismeetodite kohaldamist.

Peale Eesti riigi poolt esitatud neljandat aruannet⁴ konventsiooni täitmise kohta, avaldas Komitee oma seisukoha seoses patriarhaalse suhtumise ja Eesti perekonnas ning ühiskonnas sügavalt juurdunud stereotüüpide püsimise pärast naiste ja meeste rollide ja kohustuste suhtes, mis avaldub naiste haridusvalikutes, nende olukorras tööturul ja nende alaesindatuses poliitilises ja avalikus elus ning otsustusõigusega ametikohtadel, samuti naisprofessorite väikeses arvus akadeemilise personali hulgas.

Komitee soovitas⁵ intensiivistada pedagoogilise personali soolise võrdõiguslikkuse alast koolitamist ja viia kiirelt lõpule pedagoogilise kirjanduse ja materjalide ülevaatamine sooliste stereotüüpide kõrvaldamiseks, jagada soolise võrdõiguslikkuse alaseid teadmisi haridussüsteemi kaudu, et muuta olemasolevaid stereotüüpeid vaateid ning suhtumist naise ja mehe rolli, julgustada poiste ja tüdrukute haridusvalikute edasist mitmekesistamist ning nõustada haridusvalikuid, mis peaksid silmas võimalusi edasisel tööturul. Samuti tuleks võtta kasutusele meetmeid, mis aitaksid suurendada naisprofessorite arvu akadeemilise personali seas.

1.3. ÜRO lapse õiguste konventsioon

ÜRO Lapse õiguste konventsiooni⁶ artiklite 28 ja 29 kohaselt lisaks hariduse kättesaadavusele tuleb vähendada koolist väljalangevust, kaitsta lapse inimväarikust ja võimaldada haridust, mis on suunatud lapse isiksuse, vaimuannete, vaimsete ja kehaliste võimete potentsiaali võimalikult täiuslikuks arendamisele ning ettevalmistamisele vastutusvõimeliseks eluks vabas ühiskonnas muuhulgas „sugude vahelise võrdsuse ja erinevate rühmituste vahelise sõpruse vaimus.“

1.4. Soolise võrdõiguslikkuse seadus

Lisaks põhiseadusele on naiste ja meeste võrdse kohtlemise põhimõtted Eesti õiguskorras määratletud soolise võrdõiguslikkuse seadusega,⁷ mis on kooskõlas ÜRO konventsiooniga naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta⁸ ja Euroopa Liidu õigusega.

Soolise võrdõiguslikkuse seaduse üheks eesmärgiks on luua vajalikud eeldused soolise diskrimineerimise ennetamiseks, soolist ebavõrdsust ning soolist kihistumist vähendavate ning

⁴ Eesti Vabariigi neljas perioodiline aruanne "Naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise konventsiooni" täitmisest, mis on esitatud vastavalt konventsiooni artiklile 18.

Allalaaditav: http://web-static.vm.ee/static/failid/176/Neljas_aruanne_naiste_diskr.pdf

⁵ Naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee kokkuvõtavad märkused: Eesti Naiste diskrimineerimise likvideerimise komitee kolmekümne üheksas istungjärk. 23. juulist -10. augustini 2007. CEDAW/C/EST/CO/4

Allalaaditav: http://web-static.vm.ee/static/failid/051/CEDAW_kommentaariid.pdf

⁶ Lapse õiguste konventsioon (RT II 1996, 16, 56).

⁷ Soolise võrdõiguslikkuse seadus (RT I, 21.04.2004, 27, 181).

⁸ ÜRO konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta (RT II 1995, 5, 31).

naiste ja meeste, tüdrukute ja poiste kohustuste, vastutuste, õiguste ja võimaluste võrdsuse saavutamisele suunatud meetmete rakendamiseks nii hariduses kui sellega seonduvates valdkondades.

Seadus keelab otsese ja kaudse soolise diskrimineerimise ja lubab rakendada ajutisi positiivseid meetmeid ühe või teise soogrupi olukorra parandamiseks.

Seaduses on öeldud, et naiste ja meeste võrdsed õigused, kohustused, vastutused ja võimalused on üldine hüve, seega eesmärk, mille nimel peaksid ka kõik ühiskonnaliikmed tegutsema. Selliseks eesmärgiks on kahe ühiskonnagrupi tulemuste võrdsus, tegelikult võrdne osalemine otsustamistasanditel, majandustegevuses, hariduses, tööturul jms.

Soolise võrdõiguslikkuse seadusega on loodud õiguslik alus sihipäraseks soolist ebavõrdsust vähendavaks ja võrdõiguslikkust edendavaks tegevuseks haridusvaldkonnas.

Haridus- ja teadusasutustele ning koolitusega tegelevatele institutsioonidele on sätestatud kohustused soolise võrdõiguslikkuse edendamiseks, nõudes seejuures naiste ja meeste võrdse kohtlemise (mittediskrimineerimise) tagamist kutsenõustamisel, hariduse omandamisel, eri- ja kutsealasel täiendamisel ja ümberõppel.

Vastavalt soolise võrdõiguslikkuse seaduse (SoVS) § 10 peavad haridus- ja teadusasutused ning koolituse korraldamisega tegelevad institutsioonid tagama naiste ja meeste võrdse kohtlemise kutsenõustamisel, hariduse omandamisel, eri- ja kutsealasel täiendamisel ja ümberõppel.

Õppekavad, kasutatav õppematerjal ja läbiviidavad uuringud peavad aitama kaasa naiste ja meeste ebavõrdsuse kaotamisele ja võrdõiguslikkuse edendamisele

SoVS § 10 eesmärgiks on luua vajalikud eeldused mitte ainult otsese või kaudse soolise diskrimineerimise ennetamiseks, vaid soolise ebavõrdsuse ja kihistumise vähendamiseks ning soolise võrdsuse saavutamiseks nii lasteaedades kui ka koolides.

Kohustatud institutsioonideks on kõik haridusasutuste liigid - lasteaed, lasteaed-algkool, lasteaed-põhikool, algkool, põhikool, gümnaasium, kutseõppeasutus, huvikool, täiskasvanute gümnaasium, ülikool.

Neist riigi- ja munitsipaalharidusasutused peavad lähtuma ka SoVS § 9 sätestatud kohustustest, mis nõuavad soolise võrdõiguslikkuse edendamisel süstemaatilisust, eesmärgistatust, st. edendamismeetmete kavandamist ning mõjude hindamist sugupoolte aspektist.

Soolise võrdõiguslikkuse seadus keelab nii otsese kui kaudse soolise diskrimineerimise.

Otsene sooline diskrimineerimine leiab aset, kui ühte isikut koheldakse tema soo tõttu halvemini, kui koheldakse, on koheldud või koheldaks teist isikut samalaadses olukorras. Otsene sooline diskrimineerimine on ka isiku ebasoodsam kohtlemine seoses raseduse ja sünnitamisega, lapsevanemaks olemise, perekondlike kohustuste täitmise või muude soolise kuuluvusega seotud asjaoludega ning seksuaalne ahistamine;

Kaudne sooline diskrimineerimine leiab aset, kui väliselt neutraalne säte, kriteerium või tegevus seab ühest soost isikud, võrreldes teisest soost isikutega, ebasoodsamasse olukorda, välja arvatud juhul, kui kõnealusel sättel, kriteeriumil või tegevusel on objektiivselt põhjendatav õigustatud eesmärk ning selle eesmärgi saavutamise vahendid on asjakohased ja vajalikud.

Näiteks juhul, kui õpetaja kvalifikatsiooni taotlemiseks nõutakse pidevat ja katkestusteta erialast töötamist viimased kolm aastat ning kvalifikatsiooninõuete täitmist viimase viie aasta jooksul, on tegemist soolise diskrimineerimisega, sest nii seatakse lapsehoolduspuhkusel viibinud (Eestis enamasti ema) õpetaja juhul, kui lapsehoolduspuhkusel viibitud aja tõttu loetakse tema töökogemus katkenuks, teistest halvemasse olukorda, sest kodus oldud aastad nullivad kogu varasema tegevuse.

1.5. Riiklikud õppekavad

2011. aastast kehtivates riiklikes õppekavades⁹ on alusväärtustena nimetatud nn. üldinimlikke väärtusi nagu ausus, hoolivus, aukartus elu vastu, õiglus, **inimväarikus**, lugupidamine enda ja teiste vastu ja ühiskondlikke väärtusi nagu vabadus, demokraatia, austus emakeele ja kultuuri vastu, patriotism, kultuuriline mitmekesisus, sallivus, keskkonna jätkusuutlikkus, õiguspõhisus, solidaarsus, vastutustundlikkus ja **sooline võrdõiguslikkus**.

Seadustes rõhutatakse, et kogu õpilast ümbritseva vaimse, sotsiaalse ja füüsilise keskkonna kujundamisel korraldatakse koolielu inimõigusi ja demokraatiat austava ühiskonna mudelina.

Haridus- ja teadusministri 11.augusti 2010. a. **määruses „Õpikutele, tööraamatutele, töövihikutele ja muule õppekirjandusele, õppekirjanduse retsenseerimisele ja retsensentidele esitatavad nõuded”**¹⁰ on paragrahvi 2 lõikes 2 sätestatud, et õppekirjandus peab lähtuma õppekava üldosas nimetatud alusväärtustest, sh arvestama mitmekultuurilisuse põhimõtet, **vältima stereotüüpe, mis õhutavad soolisi**, rahvuslikke, usulisi, kultuurilisi või rassilisi **eelarvamusi**.

⁹ Põhikooli riiklik õppekava (RT I, 20.09.2011,9); Gümnaasiumi riiklik õppekava (RT I, 20.09.2011,2).

¹⁰ Haridus- ja teadusministri 11. augusti 2010. a määrus nr 41 „Õpikutele, tööraamatutele, töövihikutele ja muule õppekirjandusele, õppekirjanduse retsenseerimisele ja retsensentidele esitatavad nõuded“ (RT I 2010, 56, 368).

LISA 2

JUHISEID KOOLIÕPIKUTE KVALITATIIVSEKS ANALÜÜSIKS SOOROLLIDE KUJUTAMISE SEISUKOHAST ¹¹

Veronika Kalmus, Jeannine Richards, Jaan Mikk

I Küsimusi verbaalse teksti ja illustratsioonide kirjeldamiseks

1. Kas mehi ja naise (poisse ja tüdrukuid) kujutatakse või kirjeldatakse aktiivsete või passiivsetena?
  - loomingulistes, probleemide lahendamisele suunatud rollides ja tegevustes vs. passiivsete ja kuulekatena;
  - sihilistes, toimingulistes vs. mittesihilistes tegevustes (kellelegi/ millelegi midagi tegemas vs. tegevuse objektiks olemine, kellelegi/millelegi mitte midagi tegemas);
  - midagi (asjade seis, füüsilist kuju jne.) muutmas vs. asjade seisuga leppimas, status quo'd reprodutseerimas;
  - oma elu peremehena/perenaisena vs. teiste tahte või kultuurilistele ettekirjutistele allumas;
  - liidrina, juhina vs. järgijana, alluvana;
  - abipakkuja või -andjana vs. abipaluja, -saaja või -vajajana jne.
2. Kas mehi-naise kujutatakse oma tegevuses ja elus edukate või ebaedukatena? Kuidas õpikutekst meeste-naiste tegevusi väärtustab, millise hinnangu neile annab?
3. Missugused hobi- ja tegevusalad on omistatud meestele-naistele (omaenese isiksus, välimus, kodu, perekond, haridus, teiste eest hoolitsemine, sport, äri, poliitika, kogukond, ühiskond, maailm jne.)? Millised on meeste-naiste ametialad ja nende staatus ühiskonnas?
4. Missugused asjad omistatakse poistele-tüdrukutele, meestele-naistele?
5. Millised emotsioonid ja iseloomuomadused on omistatud meestele-naistele (õrnus, häbelikkus, lapsikus, rumalus, ükskõiksus, hirm, viha, ambitsioonikus, või(s)tlejalikkus, enesekindlus, sõltumatus, tarkus, uudishimulikkus jne.)?

---

¹¹ Mikk, Jaan. Toim. Soorollid õppekirjanduses. Tartu Ülikool, 2002. Allalaaditav: <http://www.enut.ee/lisa/soorollid.pdf>

6. Keda esitatakse eeskujudena, positiivsete kangelastena, iidolitena, rollimudelitena ning mille poolest on nad eeskujuks toodud (saavutused teaduses, kaunites kunstides, poliitikas või mõnel muul alal vs. eeskujulikuks lapsevanemaks või lihtsalt heaks inimeseks olemine)?
7. Kas mehi-naisi kujutatakse lapsevanema rollis sarnaste või erinevatena? Milliseid tegevusi nad (koos lastega) harrastavad? Pöörake tähelepanu ka vanaisadele-vanaemadele, onudele-tädidele, õdedele-vendadele jne.
8. Kas meeste-naiste isiksust või identiteeti määratletakse mõne teise (vastassoost) inimese kaudu (nt. ta on/oli kellegi naine/ mees, ema/isa; ta on oma ema/isa tütar, oma isa/ema poeg — s.t. kantakse edasi samast või vastassoost vanema iseloomuomadusi)?
9. Kas õpikutekstis kasutatakse mees- või naissoole viitavaid ning vastassoost isikuid kõnealuselt kategooriast väljajätvaid keelendeid (nt. ärimees, riigimees, meeskond, peremees, mees, naiivitar jne.)?
10. Keda nimetatakse enne, kas naist või meest? Esimesena nimetatut peetakse tähtsamaks.
11. Vaadeldge dialooge-vestlusi. Kes alustab dialoogi? Kes domineerib (räägib rohkem)? Kes on võimupositsioonil (jagab käske, informatsiooni; nõuab küsimustele vastust)? Kelle sõnavara on rikkam? Kes teab rohkem?

II Küsimusi illustatsioonide, fotode jne analüüsimiseks

1. Kuidas paiknevad mehed-naised pildil?
  - esiplaanil-tagaplaanil (esiplaanil olija on olulisem);
  - keskel-äärtel (keskele paigutatakse tähtsaim tegelane);
  - kõrgemal-madalamal (kõrgemal paiknemine tähistab kõrgemat/ ideaalse staatust).
2. Missugune on pildil kujutatud meeste-naiste omavaheline suhe ja suhe vaatajaga?
  - kas pildil kujutatud tegelane vaatab vaatajale otsa, s.t. nõuab vaatajalt midagi (millegi tegemist, endaga samastumist, endale allumist jne.) või esineb ta lihtsalt informatsiooniallikana, -pakkujana (s.t. ei vaata vaatajale otsa);
  - milline on pildil kujutatud tegelase ja vaataja vaheline vertikaalne vaatenurk (kas vaataja peab tegelasele vaatama alt üles, silmade kõrguselt või ülevalt alla — tähistab vastavat võimusuhet vaataja ja kujutatud tegelase vahel);
  - kuidas pildil kujutatud tegelased vaatavad üksteist nõudmise- pakkumise ja võimusuhete mõttes;
  - kui kaugel paiknevad pildil üksteisest naised-mehed.
3. Milline on erinevates rollides mees- ja naistegelaste modaalsus ehk tõelevastavuse aste (s.t. värvide erinevuse, küllastatuse, detailsuse, sügavuse, varjutatuse jne olemasolu)?

NB! Üksikute piltide ja tegelaste modaalsust tuleb hinnata kogu õpiku kontekstis, võttes arvesse trükitehnilisi võimalusi jms.

4. Kes on silmapaistvam (sõltub pildil kujutatud tegelase suurusest, värvist, kontrastist, teravusest, perspektiivis esiletõstmisest jne)?

III Üldised küsimused tõlgendamiseks ja seletamiseks

- Kas õpiku autor, illustreerija ja toimetaja on mees või naine?
- Missuguses tekstuaalses kontekstis (teema, ajaline ja ruumiline kontekst) autor kirjutab ning kuidas see on tõenäoliselt mõjutanud tekstilisi valikuid [Nt. peatükis (USA) presidentidest on eeldatavalt (ja objektiivselt) meestele omistatud kõrgem staatus.
- Kas autoril oleks olnud võimalik kasutada teistsuguseid näiteid, keelendeid jne. sama informatsiooni edasiandmiseks ning kas sellel oleks olnud teistsugune tähendus soorollide kujutamise seisukohast?
- Keda (poisse, tüdrukuid või mõlemaid võrdselt) on autor lugejana silmas pidanud? Kas esineb ühest soost lugejate diskursiivset (tekstilist) välistamist (nt tüdrukutel pole võimalik teatud tüüpi positiivsete kangelastega samastuda, kuna nad kõik on meessoost)?
- Mida autor vaikumisi eeldab, mida peab enesestmõistetavaks (s.t. missugused sugupooltele omistatud rollid, omadused jne. ei vaja autori arvates selgitamist, mida esitatakse valmistõdedena)?
- Millistest tegevustest vaikitakse? Näiteks räägitakse/näidatakse illustratsioonil meesarste, -poliitikuid, kuid unustatakse naisarstid, -poliitikud jne.
- Kas tekstis või verbaalse teksti ja illustratsioonide vahel esineb vasturääkivusi soorollide kujutamise seisukohast? See võib anda märku ühiskondlikes tõekspidamistes toimuvatest muutustest.
- Kas esineb stereotüüpsete soorollide murdmist (nt. mees teeb süüa, naine juhatab koosolekut jne.)?
- Missugused sugupooltevahelised võimusuhted on õpikuteksti tõenäoliselt kujundanud? Sellele ja järgmisele küsimusele vastamisel tuleks mõelda meeste ja naiste vahekorrale Eesti poliitikas, juhtivatel kohtadel majanduses ja riigiametites, tüüpilisele meeste-naiste tööjaotusele koduses majapidamises jne.
- Kas õpikutekst aitab kaasa Eestis praegu kehtivate sugupooltevaheliste võimusuhte taastootmisele või muutmisele, s.t. kas õpik on soorollide kujutamise seisukohalt pigem normatiivne või innovatiivne?

NB! Juhendis toodud küsimused on soovitusliku iseloomuga. Sõltuvalt analüüsitava õpiku iseärasustest võib osa küsimusi ärajätta või uusi küsimusi lisada.

Kogumiku „Soorollid õppekirjanduses“ lisana on toodud konkreetsed kodeerimisjuhendid sisuanalüüsi läbiviimiseks, mis avavad konkreetsemalt ülaltoodud küsimusteringe.

Soorollid õppekirjanduses.

Toim. Jaan Mikk Tartu Ülikooli Pedagoogika osakonna väljaanne nr. 12. Tartu, 2002.

Allalaaditav: <http://www.enut.ee/lisa/soorollid.pdf>

LISA 3

NÄIDISKÜSIMUSTIK SOOLISE VÖRDÖIGUSLIKKUSE ALASTE TEADMISTE JA HOIAKUTE VÄLJASELGITAMISEKS

Igale küsitlusele peab eelnema sissejuhataav osa, milles selgitatakse, kes uuringut läbi viib, mis eesmärgil, samuti üldised juhendid ankeedi täitmiseks, märke anonüümsuse tagatusest jms.

K.1. Millised eesmärgid on õppetöös olulised?

(Vastajatele võib anda valimiseks kuni kolm kõige olulisemat eesmärki, või kasutada hinnanguskaalat (nt. väga oluline, oluline, ebaoluline...))

- 1) olla hindamisel objektiivne ja samas arvestada õpilase individuaalsust
- 2) tagada distsipliini klassis
- 3) tulla toime nn. „probleemsete“ õpilastega
- 4) saavutada kõige paremaid tulemusi tasemetöodes
- 5) parendada nõrgemate õpilaste õpitulemusi
- 6) toetada andekamaid õpilasi
- 7) muu, palun täpsustage: _____
- 8) raske öelda (RÖ)

K.2. Millised hariduspoliitika osad mõjutavad õpetaja tööd ja mil määral?

Märkida üks vastus igas reas.

	Mõjutab suurel määral	Mõjutab teatud määral	Ei mõjuta üldse	RÖ
a) koolide töö hindamine riigieksamite tulemuste põhjal				
b) ainekavade ülekoormatus				
c) õppekavade orientatsioon standardiseeritud keskmisele õpilasele				
d) õpetaja rolli taandamine haridusteenuse pakkujaks				
e) pidevad muudatused õppekavades				
f) põhikoolide ja gümnaasiumide lahutamine				
g) muu, palun täpsustage: _____				

K.3. Mis Teile kooli argielus muret teeb? Palun öelge iga probleemi kohta, kas see on Teie jaoks väga murettekitav, vähem murettekitav või ei ole üldse murettekitav. Märkida üks vastus igas reas.

	On väga murettekitav	On vähem murettekitav	Ei ole üldse murettekitav	RÖ
a) vägivalda ja kiusamise ilmingud koolis				
b) ükskõiksed õpilased, nende õpimotivatsiooni puudumine				
c) mõnede õpilaste tõrjutus				
d) kodupoolse toetuse puudumine nn. raskete õpilaste puhul				
e) õpetajatel ei ole aega süveneda				
f) raske on leida ühist aega töökoosolekuteks, aruteludeks				
g) muu, palun täpsustage: _____				

K.4. Palun püüdke nüüd reastada järgmised väited selle alusel, milline on Teie jaoks nendest kõige olulisem, milline oluliselt teine ja milline oluliselt kolmas. Reastage väited

a) Kasvatuse eesmärgiks on kujundada käitumismallid, mis oleksid kooskõlas kehtivate normide ja tõekspidamistega	
b) Kasvatuse eesmärgiks on aidata igal lapsel kujuneda loominguliseks isiksuseks	
c) Kasvatuse eesmärgiks on toetada selliste väärtushoiakute kujunemist, mis on tulevikus õnneliku isikliku elu ja ühiskonnas eduka koostoimimise aluseks	

K.5. Kuidas Te hindate, mil määral iseloomustavad järgnevad väited Teie kooli? Palun öelge iga väite kohta, kas see kehtib Teie kooli puhul täiel määral, kehtib osaliselt või ei kehti üldse?

Meie koolis ...	Kehtib täiel määral	Kehtib osaliselt	Ei kehti üldse	RÖ
a) ... toetatakse ja juhitakse õpilaste omavahelist koostööd				
b) ... toetatakse õpetajate omavahelist koostööd				
c) ... toetatakse õpilaste ning õpetajate vahelist koostööd				
d) ... kehtivad ranged nõuded distsipliinile				
e) ... koheldakse juhtkonna poolt kõiki õpetajaid võrdselt, nende soost olenemata				
f) ... koheldakse kõiki õpilasi võrdselt, nende soost olenemata				
g) ... ollakse hoolivad ja sõbralikud õpilaste suhtes				
h) ... rakendatakse õppiva kooli põhimõtteid				

K.6. Millised viis oskust või omadust on kõige olulisemad, kui Te mõtlete poistele?**K.7. Ja millised viis oskust või omadust on kõige olulisemad, kui Te mõtlete tütarlastele?**

	K.6. Olulised poistele	K.7. Olulised tütarlastele
koostööoskus		
oskus seada endale eesmärged		
oskus luua ja säilitada sõprussuhteid		
kriitiline mõtlemine		
pingetaluvus		
eestvedamine		
eneseregulatsiooni oskused		
suhtlemis- ja esinemisoskused		
enesekehtestamisioskused ja enesekindlus		
muu, palun täpsustage: _____		
RÕ		

K.8. Kuivõrd Te olete kursis soolise võrdõiguslikkuse teemaga?**Palun öelge, kas Te olete ...***Märkida kõik sobivad vastused*

- 1) ... lugenud üksikuid artikleid
- 2) ... osalenud vastavatel koolitustel
- 3) ... tutvunud soolise võrdõiguslikkuse seadusega
- 4) ... arutanud soolise võrdõiguslikkuse teemat kolleegidega
- 5) ... otsinud lisamaterjali selle teema kohta kirjalikest allikatest, internetist
- 6) ... püüdnud ise analüüsida, milles sooline ebavõrdsus väljendub
- 7) muu, palun täpsustage: _____
- 8) RÕ / MITTE ÜKSKI NEIST

K.9. Kas soolise võrdõiguslikkuse teema tervikuna ....

- 1) läheb Teile isiklikult korda
- 2) on Teie jaoks oluliste väärtuste seas
- 3) ei ole siiani Teile huvi pakkunud
- 4) on teema, millest sooviksite rohkem teada saada
- 5) RÕ / MITTE ÜKSKI NEIST

K.10. Palun öelge, milliste seisukohtadega nendest Te isiklikult nõustute.*Märkida kõik sobivad*

- 1) Soolised stereotüübid koolis on naiste probleem
- 2) Sooline ebavõrdsus on probleemiks ainult täiskasvanute hulgas
- 3) Poisid jäävad poisteks, neil on togimine ja kaklemine veres
- 4) Ootused naistele ja meestele sobilike omaduste, käitumise ja rollide suhtes kujunevad konkreetsetes ajas ja kultuurikontekstis, neid ei saa vägisi muuta
- 5) Naiste ja meeste omavahelised suhted puudutavad alati ainult konkreetseid indiviide
- 6) Selliseid ebanaiselikke omadusi nagu iseseisvus, sõltumatus, läbilöögivõime jms pole vaja tütarlaste kasvatamisel silmas pidada
- 7) Poiste kasvatamisel tuleb silmas pidada ja rõhutada traditsiooniliste mehelike omaduste kujundamist
- 8) EI NÕUSTU MITTE ÜHEGAGI NEIST
- 9) RÖ

K.11. Kas järgnevad koolis esinevad soolised erinevused on Teil kolleegidega aruteluks olnud sageli, harva või mitte kunagi?*Märkida üks vastus igas reas*

	Sageli olnud aruteluks	Harva olnud aruteluks	Mitte kunagi ei ole olnud aruteluks	RÖ
a) neidude ja noormeeste erinevad haridustee valikud				
b) poiste lühemaks jääv haridustee				
c) poiste suurem väljalangevus põhikoolist				
d) tütarlaste suurem osakaal kõrgkoolis				
e) õpetajate madal palgatase				
f) meessoost õpetajate vähesus				
g) hariduse feminiseerumine				
h) poiste ja tüdrukute erinev õppeedukus				
i) poiste ja tüdrukute erinev käitumine				

K.12. Eesti tööturg on selgelt jagunenud nn. naiste ja meeste töödeks. Naised on traditsiooniliselt ülekaalus nn „pehmetes“ harudes nagu haridus, tervishoid ja sotsiaaltöö, kultuur. Mehed moodustavad enamuse aga ehituses, energeetikas, gaasi- ja veevarustuses, transpordis ja eelkõige riigijuhtimises. Samuti on mehi rohkem juhtivatel kohtadel. Õelge palun, kuivõrd Te nõustute järgmiste väidetega?

Märkida üks vastus igas reas

	Nõustun täielikult	Pigem nõustun	Pigem ei nõustu	Üldse ei nõustu	RÖ
a) Mehed ja naised sobivadki paremini kindlate tööde tegemiseks					
b) Selline tööturu jagunemine vastab eelmise sajandi soorollidele					
c) Selline tööturu jagunemine sõltub varasematest haridusvalikutest					
d) Haridusvalikuid mõjutavad kodu ja meedia, mitte kool					
e) Haridusvalikuid mõjutab kutsenõustamine koolides					
f) Põhikoolis ei selgitata õpilastele kaasaegseid arusaamu soorollidest					
g) Naised valivad ameteid, kus nad saavad rohkem pühenduda pere eest hoolitsemisele					
h) Eesti ühiskonna hoiak naisjuhtide suhtes on tõrjuv					

K.13. Õigus haridusele on inimese üks põhiõigustest. Ometi langeb juba põhikoolist välja arvestatav hulk õpilasi. Mis on Teie arvates peamised koolist väljalangevuse põhjused?

Palun nimetage kuni kolm kõige olulisemat

- 1) üldine rahulolematuse kooliga
- 2) kehvad õppimistulemused
- 3) rahalised probleemid, perekonna vaesus
- 4) suhted õpetajate ja teiste õpilastega
- 5) puuduv kodu ja pere toetus
- 6) psühholoogilised põhjused (madal enesehinnang jms)
- 7) koolil on vähe meetmeid puudumiste takistamiseks
- 8) koolil on vähe ressursse individuaalseks lähenemiseks ja aitamiseks
- 9) muu, palun täpsustage: _____
- 10) RÖ

K.14. Mis võiks olla selle põhjuseks, et väljalangejate hulgas on rohkem poisse?*Palun nimetage kuni kolm kõige olulisemat*

- 1) Tütarlaste õpimotivatsioon on kõrgem
- 2) Kool on tütarlastesõbralik, naiste poolt organiseeritud keskkond
- 3) Koolis valitsevad "sõjaväelike" normid ja käitumisreeglid pole poistele sobivad
- 4) Poiste roll koolis – olla alluv, kuulekas, ei lange kokku ühiskonnas kehtiva mehelikkuse ideaaliga
- 5) Poisid arvavad, et meeste leegi haridus oluline
- 6) Poisid vajavad rohkem aktiivseid õpetamise meetodeid ja elamusi kui tüdrukud
- 7) Poistele on rahutus loomuomane
- 8) Koolis puuduvad meesõpetajad
- 9) Poisid ei oska toime tulla õpiraskustega
- 10) Muu, palun täpsustage: _____
- 11) RÖ

K.15. Millised järgmistest omadustest iseloomustavad Teie arvates pigem Teie meessoost ja millised pigem naissoost kaastöötajaid?*Märkida üks vastus igas reas*

	Pigem meesterahvaid	Pigem naisterahvaid	Pole seotud sooga, sõltub inimesest	RÖ
a) loogilisus	1	2	3	9
b) leebus	1	2	3	9
c) ratsionaalsus	1	2	3	9
d) hellus	1	2	3	9
e) enesekindlus	1	2	3	9
f) otsustusvõimelisus	1	2	3	9
g) kaastundlikkus	1	2	3	9
h) domineerivus	1	2	3	9
i) julgus	1	2	3	9
j) jutukus	1	2	3	9
k) tundelisus	1	2	3	9

MEIE KOOLIS EI OLE MITTE ÜHTEGI MEESÕPETAJAT

K.16. Kas Teie hinnangul oleks Teie koolis vaja võrrelda statistilisi andmeid...*Märkige kõik sobivad*

- 1) Nais- ja meesõpetajate koormuste kohta
- 2) Nais- ja meesõpetajate töötasude kohta
- 3) Nais- ja meesõpetajate lisakohustuste kohta
- 4) Nais- ja meesõpetajate täiendkoolitustel osalemise kohta
- 8) Selliseid andmeid pole vaja
- 9) R.Ö.

**K.17. Kuivõrd Teie arvates oleks vaja poiste ja tüdrukute võrdse kohtlemise hindamiseks
vaja võrrelda andmeid järgmiste aspektide kohta?**

	Jah, on oluline	Ei ole oluline	RÖ
a) kui palju kukub koolist välja poisse ja kui palju tüdrukuid			
b) milline on poiste ja tütarlaste õppeedukus erinevates ainetes			
c) kooli vastuvõetud õpilaste sooline koosseis			
d) kooli lõpetajate sooline koosseis			
e) klasside sooline koosseis			
f) poiste ja tütarlaste osalemine eriala- ja huviringides			
g) poiste ja tütarlaste osalemine spordis			
h) poiste ja tütarlaste osalemine kooli poolt korraldatavatel ühisüritustel			
i) poiste ja tütarlaste osalemine õpilasorganisatsioonides			
j) poiste ja tütarlaste osalemine õpilasomavalitsuses			
k) kas poisid ja tüdrukud õpivad samu või erinevaid aineid (nt käsitöö, tehnikaõpetus)			
l) milliseid valikaineid valivad poisid ja milliseid tüdrukud			

**K.18. Milliseid soolisi erinevusi olete kõige enam oma õpilaste puhul oma tundides
märganud, kas järgmisi tegevusi teevad sagedamini tüdrukud, poisid või sooline
erinevus puudub?**

Märkida üks vastus igas reas

	Tüdrukud sagedamini	Poisid sagedamini	Erinevus puudub	RÖ
a) osalevad aruteludes				
b) teevad ettepanekuid				
c) saavad õpetajalt rohkem abi				
d) võtavad vastutuse ühiste tegevuste eest				
e) võistlevad selle nimel, et olla parim				
f) aitavad kaaslasi, kes ei saa hakkama				
g) segavad õppetööd				
h) on klassis vaiksed				
i) ütlevad Teile, kui nad arvavad, et te eksite				
j) asetavad rõhku koolitöö tegemisele				
k) kutsuvad teisi korrale				

K.19. Milles Teie arvates ilmneb sooline vägivald koolis? Esmalt vastake õpilaste omavahelise suhtlemise kohta, seejärel õpilaste ja õpetajate ja siis õpetajate omavahelise suhtlemise kohta

Märkida üks vastus igas reas

19 A. Õpilaste omavahelises suhtlemises ...	Tihti	Harva	Mitte kunagi	RÖ
a) vastassoost õpilase togimine või tõukamine				
b) vastassoost õpilaste asjade äravõtmine, peitmine, pildumine või lõhkumine				
c) kaasõpilaste narritamine või pilkamine kehaehituse või muude erisuste tõttu				
d) nilbete ja/või seksistlike väljendite kasutamine				
e) pedeks nimetamine				
f) löömine ja peksmine				
g) muu, palun täpsustage _____				

19.B. Õpilaste ja õpetajate omavahelises suhtlemises ...	Tihti	Harva	Mitte kunagi	RÖ
a) kahemõttelised seksuaalse alatooniga naljad				
b) soolisust või seksuaalsust riivavad meilid, sõnumid				
c) soolisust rõhutav verbaalne solvamine				
d) vihjed naisõpetajate seksuaalsuse kohta				
e) vihjed meesõpetajate seksuaalsuse kohta				
f) muu, palun täpsustage _____				

19.C. Õpetajate omavahelises suhtlemises ...	Tihti	Harva	Mitte kunagi	RÖ
a) kahemõttelised seksuaalse alatooniga naljad				
b) soolisust või seksuaalsust riivavad meilid, sõnumid				
c) soolisust rõhutav verbaalne solvamine				
d) vihjed naisõpetajate seksuaalsuse kohta				
e) vihjed meesõpetajate seksuaalsuse kohta				
f) muu, palun täpsustage _____				

K.20. Juhul, kui Te mainisite, et olete üht või mitut nendest tendentsidest märganud, kas Teie hinnangul võib seda lugeda sooliseks diskrimineerimiseks ?

Märkige üks vastus

1. jah, kindlasti
2. jah, pigem küll
3. ei, pigem mitte
4. ei, kindlasti mitte

K.21. Kas Te olete oma koolis tähele pannud, et ...*Märkida üks vastus igas reas*

	Jah, olen tähele pannud	Ei ole tähele pannud	RÖ
a) Poistele andestatakse käitumiseksimusi kergemini kui tüdrukutele			
b) Õpilaste tööde hindamisel nõutakse poistelt enam kui tüdrukutelt			
c) Poisid põhjustavad rohkem probleeme, aga nad on huvitavamad			
d) Poiste ja tüdrukute õpiedusse suhtutakse erinevalt			
e) Poiste ja tüdrukute koolist puudumisse ja ülesannete tegemata jätmisse suhtutakse erinevalt			
f) Poistel ja tüdrukutel on koolielus erinevad kohustused (klassis, klassivälistel üritustel jms)			
g) Poisid ja tüdrukud võtavad/saavad erinevaid vastutusi (õpetaja abistamisel, klassivälistel üritustel jms)			
h) Poistel ja tüdrukutel on erinevad võimalused osalemiseks huviringides ja sporditrennides			
i) Poistele ja tüdrukutele kehtivad erinevad käitumisnormid			

K.22. Juhul, kui Te märkisite, et olete üht või mitut nendest tendentsidest märganud, siis kas Teie hinnangul võib seda lugeda ebavõrdseks kohtlemiseks?

1. jah, kindlasti
2. jah, pigem küll
3. ei, pigem mitte
4. ei, kindlasti mitte
5. RÖ

K.23. Mil määral nõustute väitega „Arvan, et meie koolides tuleb soolise ebavõrdsuse vähendamiseks põhjalikult tegeleda“?*Märkida üks vastus*

1. täiesti nõus
2. pigem nõus
3. pigem ei ole nõus
4. kindlasti ei ole nõus
5. RÖ

K.24. A. Milliste oskuste ja omaduste arendamisele peaks poiste kasvatamisel nii koolis kui kodus erilist tähelepanu pöörama? Palun nimetage kuni kolm kõige olulisemat.
Märkige esimesse veergu kolm kõige olulisemat

K.24. B. Aga milliste oskuste ja omaduste arendamisele peaks tüdrukute kasvatamisel nii koolis kui kodus erilist tähelepanu pöörama? Palun nimetage kuni kolm kõige olulisemat.
Märkige teise veergu kolm kõige olulisemat

	K.24.A. Peaks poiste kasvatamisel tähelepanu pöörama	K.24.B. Peaks tüdrukute kasvatamisel tähelepanu pöörama
autojuhtimine		
arvutioskus		
söögitegemise oskus		
rahaga ümber käimise oskus		
välimuse eest hoolitsemine		
käitumisoskused		
eneseväljendusoskus		
karjääri tegemise oskus		
enesekehtestamise oskus		
läbilöögivõime		
ettevõtlikkus		
tehnikaga ümber käimise oskus		
teistega arvestamine		
riskivalmidus		
muu, palun täpsustage: _____		

K.25. Milliste väidetega järgnevatest Te nõustute? Kas Teie arvates

Märkige kõik sobivad

- 1) Soolise võrdõiguslikkuse küsimustega peab tegelema Sotsiaalministeerium
- 2) Soolise võrdõiguslikkuse küsimustega peab tegelema soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinik
- 3) Sooline võrdõiguslikkus ei ole meie koolis probleemiks
- 4) Sooaspektide käsitlemine on lisakoormus, milleks ei jää pingelise õppekava tõttu aega
- 5) Koolis peavad soolise võrdõiguslikkusega tegelema inimeseõpetuse, sotsiaalteaduste aine õpetajad
- 6) Koolis peaksid soolise võrdõiguslikkusega tegelema klassijuhatajad
- 7) Kooli juhtkond peab vastutama nais- ja meesõpetajate võrdse kohtlemise eest
- 8) Kooli juhtkond peab vastutama koolis valitseva õhkkonna ja väärtuskasvatuse arendamise eest
- 9) EI NÕUSTU MITTE ÜHEGAGI NEIST
- 10) RÕ

K.26. Vastavalt põhikooli ja gümnaasiumiseadusele ja riiklikele õppekavadele on sooline võrdõiguslikkus üheks kooli alusväärtuseks. Selle põhimõtteid tuleb rakendada kogu koolielu korraldamisel. Soolise ebavõrdsuse vähendamine on koolide kohustuseks ka soolise võrdõiguslikkuse seaduse kohaselt. Mis Teie arvates takistab soolise võrdõiguslikkuse edendamist Teie koolis?

Palun nimetage kuni kolm kõige olulisemat

- 1) Puuduvad juhendmaterjalid
- 2) Soolise võrdõiguslikkuse eesmärgid pole lahti kirjutatud ja arusaadavad
- 3) See nõuab lisatööd ja aega
- 4) See nõuab ise materjalide otsimist ja ettevalmistamist
- 5) Arvamus, et teema pole oluline
- 6) Kardetakse süüdistamist feminismis
- 7) Puudub kooli juhtkonna tugev toetus teemaga tegelemiseks
- 8) Puudub ühiskondlikult tunnetatud vajadus teemaga tegelemiseks
- 9) Muu, palun täpsustage _____
- 10) Takistused puuduvad
- 11) RÖ / EI OLE NENDE NORMIDEGA KURSIS

K.27. Mida oleks Teie arvates vaja selleks, et riiklikes õppekavades ja soolise võrdõiguslikkuse seaduses kehtestatud norme järgida?

Palun nimetage kuni kolm kõige olulisemat

- 1) Konkreetseid metoodilisi materjale, juhiseid ja selgitusi
- 2) Vastavaid õppevahendeid (nt. õppefilm, kirjandus, e-õppe vahendeid jms)
- 3) Õpetajaskonna motiveerimist ning koostöö korraldamist ühiste seisukohtade kujundamiseks
- 4) Infot selle kohta, mida tehakse mujal riikides
- 5) Infot selle kohta, mida tehakse teistes Eesti koolides
- 6) Teemakohaseid koolitusi
- 7) Alustuseks on vaja kellegi poolt juhendamist, vastava spetsialisti kooli kutsumist
- 8) Muu, palun täpsustage _____
- 9) NENDE NORMIDE JÄRGMINE POLE KUIGI OLULINE
- 10) RÖ

K.28. Kuidas võiks soolist võrdõiguslikkust edendada erinevates koolielu valdkondades?

Palun nimetage kuni kolm kõige olulisemat

- 1) Luua meeskond või töögrupp selle teemaga tegelemiseks
- 2) Luua meeskond, kes mõtleb välja tegevuskava, mida kõik õpetajad ellu viivad
- 3) Koostada vastav tegevuskava ja määratud vastutajad
- 4) Eesmärgid kokku leppida, nende elluviimine jääb iga õpetaja vastutada
- 5) Leida ühised arusaamad sellest, mis on meie kooli jaoks oluline
- 6) Pidevalt korraldada ühisarutelusid (ka õpilastega)
- 7) Tegevuskava pole oluline – see jääb puhtalt formaalsuseks
- 8) Muu, palun täpsustage _____
- 9) RÕ

K.29. Mis motiveeriks Teid isiklikult soolise võrdõiguslikkuse teemaga tegelema?

Palun nimetage kuni kolm kõige olulisemat

- 1) Võimalus kasutada uusi tööviise ja töömeetodeid
- 2) Võimalus osaleda koolitustel
- 3) Õpilaste parem suhtumine minusse kui kaasaegsesse õpetajasse
- 4) Õpilaste parem suhtumine õppetöösse
- 5) Võimalus osaleda Eesti-sisestes projektides
- 6) Võimalus osaleda rahvusvahelistaes projektides
- 7) Võimalus saada lastevanematelt tunnustust
- 8) Võimalus arendada kooli
- 9) Tegelemine on seadustega sätestatud kohustus
- 10) Teemavaldkond on huvitav
- 11) RÕ / MITTE ÜKSKI NEIST

K.30. Teie sugu?

- 1) Naine
- 2) Mees

K.31. Milline on Teie vanus? _____ aastat

K.32. Teie ametijärk?

- 1) Nooremõpetaja
- 2) Õpetaja
- 3) Vanemõpetaja
- 4) Õpetaja-metoodik
- 5) Muu, palun täpsustage _____